

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ & ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ
ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ:

**«Η Ανάγνωση Έργων Τέχνης ως Μέσο Διερεύνησης των Αντιλήψεων Παιδιών
Προσχολικής Ηλικίας για την Ετερότητα»**

ΒΟΓΙΑΤΖΗ ΑΡΕΤΗ-ANNA

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών:

«Επιστήμες της Αγωγής: Παιδαγωγικό Παιχνίδι και Παιδαγωγικό Υλικό στην πρώτη
παιδική ηλικία»

1^{ος} Επιβλέπων: Μαγουλιώτης Απόστολος

2^{ος} Επιβλέπων: Μάγος Κώστας

3^η Επιβλέπουσα: Τσιλιμένη Τασούλα

Βόλος, 2017

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ευχαριστίες	σελ. 4
Περίληψη	5
Εισαγωγή	7

Α' μέρος: Θεωρητικό

Κεφ. 1.: Τέχνη και Εκπαίδευση	10
- 1.1.: Η Ανάγνωση των Εικόνων	11
- 1.2.: Η Αξιοποίηση των Τεχνών στην Εκπαιδευτική Διαδικασία	13
- 1.3.: Τα Έργα Τέχνης Ως Μέσο Διερεύνησης των Αντιλήψεων των Παιδιών	16
Κεφ. 2.: Διαπολιτισμική Εκπαίδευση	18
- 2.1.: Οι Αρχές της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης	19
- 2.2.: Η Υπέρβαση Στερεοτύπων Μέσω της Τέχνης	22
Κεφ. 3.: Έργα Τέχνης με Στοιχεία Ετερότητας	25
- 3.1.: Παρουσίαση και Ανάλυσή Έργων	25
- 3.2.: Κριτήρια Επιλογής των Έργων	28

Β' μέρος Ερευνητικό

Κεφ. 4.: Η Παρούσα Έρευνα	31
- 4.1.: Παρουσίαση της Έρευνας	31
- 4.2.: Στόχοι της Έρευνας	32
- 4.3.: Ερευνητικό Ερώτημα και Υποερωτήματα	32
- 4.4.: Τομείς Ετερότητας	33
- 4.5.: Η Ενδεχόμενη Συμβολή και Σημασία της Έρευνας	37
Κεφ. 5.: Η Μεθοδολογία της Έρευνας	37
- 5.1.: Μέθοδος	38
- 5.2.: Δείγμα	38
- 5.3.: Εργαλείο	39
- 5.4.: Διαδικασία	42
- 5.5.: Μέθοδος Ανάλυσης	43
Κεφ. 6.: Ανάλυση Δεδομένων	44

- 6.1.: Η δύναμη της Εικόνας και η Σύνθετη Αποκωδικοποίηση της	45
- 6.2.: Η Ταύτιση των Παιδιών με τους Εικονικά Ομοίους τους	47
- 6.3.: Το Άμεσο Περιβάλλον ως Αφετηρία για τη Διαμόρφωση Στάσεων	49
- 6.4.: Φανταστικά Σενάρια και Αδυναμία Αιτιολόγησης	52
- 6.5.: Το Κομβικό Σημείο Ανάμεσα στην Αθωότητα και την Επικράτηση των Στερεοτύπων	54
Κεφ. 7.: Συζήτηση	56
- 7.1.: Σύνοψη Αποτελεσμάτων	63
- 7.2.: Δυσκολίες και Εμπόδια	65
- 7.3.: Περαιτέρω Σημεία προς Διερεύνηση	66
- 7.4.: Προτάσεις για την Αξιοποίηση της Τέχνης στην Προώθηση της Διαπολιτισμικότητας	66
- Επίλογος	68
Βιβλιογραφία	70
Παράρτημα	80

Ευχαριστίες

Αρχικά θα ήθελα να ευχαριστήσω τους επιβλέποντες καθηγητές μου, κ. Απόστολο Μαγουλιώτη, κ. Κώστα Μάγο και κα. Τασούλα Τσιλιμένη για την εξαιρετική συνεργασία που είχα μαζί τους, τις συμβουλές τους και την ανεκτίμητη καθοδήγηση τους.

Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω τα «Εκπαιδευτήρια Βούλας Καλάνδρου» και συγκεκριμένα την κα. Δήμητρα Καλάνδρου μαζί με τους/τις εκπαιδευτικούς που εργάζονται εκεί, που με δέχτηκαν με μεγάλη προθυμία και βοήθησαν σημαντικά στην διεξαγωγή της ερευνητικής μου εργασίας.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ θα ήθελα να εκφράσω στον εκπαιδευτικό Παναγιώτη Γαλαζούλα, ο οποίος με συνόδευσε και συμμετείχε στην διαδικασία των συνεντεύξεων αυτής της εργασίας, καθώς και για την πολύτιμη βοήθεια που μου παρείχε κατά τη διάρκεια τους.

Τέλος, θα ήθελα ευχαριστήσω την οικογένεια μου για την απύθμενη στήριξη της, καθ' όλη την διάρκεια των σπουδών μου, αλλά και συγκεκριμένα κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα έρευνα στοχεύει, στη διερεύνηση των στάσεων και των συναισθημάτων των παιδιών απέναντι στη διαφορετικότητα η οποία προβάλλεται σε έργα τέχνης. Οι τομείς ετερότητας που εξετάστηκαν αφορούν τη διαφορετική εθνοπολιτισμική ταυτότητα, τα διαφορετικά εξωτερικά χαρακτηριστικά και τις διαφορετικές ικανότητες των άλλων. Οι τρεις ζωγραφικοί πίνακες που επιλέχθηκαν προκειμένου να καλύψουν τις τρεις κατηγορίες ετερότητας είναι: α) *New Kids in the Neighborhood* του Norman Rockwell β) *Family Scene* του Fernando Bottero και γ) *Wheelchair Race* της Asuncion Purnell. Η παρούσα έρευνα αποτελεί μία μελέτη περίπτωσης και για τη διεξαγωγή της επιλέχθηκε η φαινομενολογική μέθοδος. Το δείγμα της έρευνας αποτελείται από 25 παιδιά προσχολικής ηλικίας, μαθητές των «Εκπαιδευτηρίων Βούλας Καλάνδρου». Το εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε για τη συλλογή δεδομένων είναι ημι-δομημένες συνεντεύξεις με το κάθε παιδί ξεχωριστά. Τα θέματα που αναδείχθηκαν μέσα από την Ερμηνευτική Φαινομενολογική Ανάλυση των δεδομένων είναι: η δύναμη της εικόνας και η σύνθετη αποκωδικοποίηση της, η ταύτιση των παιδιών με τους εικονικά ομοίους τους, το άμεσο περιβάλλον ως αφετηρία για τη διαμόρφωση στάσεων, φανταστικά σενάρια και αδυναμία αιτιολόγησης, και το κομβικό σημείο ανάμεσα στην αθωότητα και την επικράτηση των στερεοτύπων. Τα ευρήματα της έρευνας προβάλλουν την ανάγκη για αποδόμηση, εκ μέρους του οικογενειακού και κοινωνικού περίγυρου των παιδιών, των προκαταλήψεων ενάντια στη διαφορετικότητα κάθε μορφής, την ενθάρρυνση της αποδοχής και το σεβασμού της ιδιαιτερότητας του «άλλου», καθώς και τη σημαντικότητα της τέχνης η οποία αποτελεί ένα ελκυστικό μέσο για τα παιδιά, και το οποίο έχει τη δύναμη να επιφέρει προσοδοφόρα αποτελέσματα και τελικά ουσιαστική αλλαγή.

Λέξεις κλειδιά: έργα τέχνης, ετερότητα, προσχολική ηλικία, αντιλήψεις, συναισθήματα, αποδοχή, σεβασμός.

SUMMARY

The present research aims at exploring the attitudes and feelings of children towards the diversity that is displayed in works of art. The domains of heterogeneity examined relate to the different ethnic-cultural identity, the different external characteristics and the different abilities of others. The three paintings chosen to cover the three categories of difference are: a) Norman Rockwell's *New Kids in the Neighborhood*; b) Fernando Bottero's *Family Scene*; and c) Asuncion Purnell's *Wheelchair Race*. The present study is a case study and the phenomenological method has been selected for carrying out the research. The sample of the survey consists of 25 pre-school children, pupils of the "Voula Kallandros Schools". The tool used to collect the data is semi-structured interviews with each child separately. The themes that emerged through the Interpretive Phenomenological Analysis of the data are: the power of the image and its complex decoding, the identification of the children with their iconically similars, the immediate environment as a starting point for the formation of attitudes, the imaginary scenarios and the inability of justification, and the nodal point between innocence and the prevalence of stereotypes. The findings of the research highlight the need, on behalf of the children's family and social entourage, to deconstruct the prejudices against diversity of every kind, and encourage the acceptance and respect of the particularity of the "other", as well as the importance of art, which is considered an attractive mean for children, and has the power to bring lucrative results and eventually substantial change.

Keywords: art, diversity, pre-school age, perceptions, feelings, acceptance, respect.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η λέξη «τέχνη» προέρχεται από το ρήμα «τίκτω» που σημαίνει «γεννώ», «δημιουργώ», «επινοώ», «μηχανεύομαι». Η τέχνη, σημαίνει επίσης, κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα που οδηγεί στη δημιουργία-υλοποίηση ενός σκοπού. Για τον άνθρωπο δημιουργία σημαίνει γνώση και μέσο έκφρασης. Χάρη σε αυτή γνωρίζει και κατακτά τον κόσμο, επινοεί και σχεδιάζει καινούρια πράγματα (Μαγουλιώτης, 2002). Οι εικαστικές τέχνες δημιουργούν έργα τα οποία κοινοποιούν σημαντικές ανάγκες στην ανθρώπινη κοινωνία. Οι τέχνες επισημαίνουν το περιεχόμενο και επιβάλλονται στην ατομική και συλλογική συνείδηση του ανθρώπου, καθώς επίσης εκπληρώνουν ορισμένες σημαντικές ανάγκες οι οποίες υπηρετούν τον άνθρωπο και λειτουργούν ως μέσα, τα οποία μεταδίδουν μηνύματα, γεγονότα, σκέψεις, συναισθήματα. Η δημιουργία και η ευαισθησία για τις τέχνες προϋποθέτει εκπαίδευση η οποία θα λειτουργεί ενθαρρυντικά στον άνθρωπο και θα τον ωθεί να διαμορφώσει την προσωπικότητά του και να ανυψωθεί ολοκληρωτικά. (όπως αναφέρεται στο Μαγουλιώτης, 2014).

Η ενασχόληση των παιδιών με την τέχνη είναι ζωτικής σημασίας όχι μόνο για την ανάπτυξη των γνωστικών δεξιοτήτων, αλλά και για τη διερεύνηση και την κατανόηση των σκέψεων των παιδιών (Eisner, 2005). Τα γνωστικά οφέλη της εμπλοκής και της εξοικείωσης των παιδιών με τις εικαστικές τέχνες, ξεκινούν με την οικοδόμηση της γνώσης των παιδιών για τα αντικείμενα γύρω τους (Kamii & DeVries, 1993). Επιπλέον, οι εικαστικές τέχνες διδάσκουν στα παιδιά να κρίνουν σωστά τις ποιοτικές σχέσεις. Αυτό που προκύπτει είναι ότι στην εμπλοκή των παιδιών με διάφορες μορφές τέχνης είναι σημαντική η κριτική ικανότητα και όχι οι σωστές απαντήσεις και οι κανόνες.

Ένα ακόμα θετικό της τέχνης ως μέσο είναι το γεγονός ότι εξυμνεί πολλαπλές προοπτικές, καθώς ένα από τα μεγάλα διδάγματα της είναι ότι υπάρχουν πολλοί τρόποι με τους οποίους μπορούμε να δούμε και να ερμηνεύσουμε τον κόσμο. Ωστόσο, ένα από τα βασικότερα πλεονεκτήματα των τεχνών είναι ότι έχουν την ικανότητα να βοηθούν τα παιδιά να μάθουν να λένε ό, τι δεν μπορεί να ειπωθεί. Όταν δηλαδή τα παιδιά καλούνται να αποκαλύψουν τί συναισθήματα τους δημιουργεί ένα έργο τέχνης, τότε πρέπει να καταφύγουν στις ποιητικές τους ικανότητες για να βρουν τις κατάλληλες λέξεις. Τέλος, οι τέχνες, δίνουν στους εμπλεκόμενους την ευκαιρία να αποκτήσουν μία εμπειρία που καμία άλλη πηγή δεν τους παρέχει, και μέσα από μια τέτοια εμπειρία να ανακαλύψουν το εύρος και την ποικιλία του τί είναι ικανοί να αισθάνονται (Eisner, 2002).

Το αναλυτικό πρόγραμμα (ΔΕΠΠΣ, 2003) συμπεριλαμβάνει στους βασικούς στόχους του την αντίληψη και συνειδητοποίηση των μαθητών τόσο της μοναδικότητας τους, όσο και τον εντοπισμό ομοιοτήτων και των διαφορών τους με τους άλλους ανθρώπους. Παράλληλα, προτάσσει τον σεβασμό και την αποδοχή της ετερότητας σε ένα κλίμα ισότητας και θετικής στάσης. Ομοίως, η διαπολιτισμική εκπαίδευση τοποθετεί τις βάσεις της στην αναγνώριση και την αποδοχή της ετερότητας αλλά, και στην αλληλεπίδραση μεταξύ διαφορετικών ανθρώπων που αποτελούν μία ισότιμη κοινωνική ομάδα, και ξεπερνά τα όρια της ετερότητας (Γκοβότσος, 2002).

Στο πρώτο μέρος της διπλωματικής εργασίας θα αναλυθούν τρία κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο αφορά τη συμβολή της τέχνης στην εκπαίδευση, το ρόλο της ως εκπαιδευτικό εργαλείο, ενώ παράλληλα καταγράφονται τα πολυάριθμα και αναμφισβήτητα οφέλη της στην εκπαιδευτική διαδικασία. Επίσης, αριθμούνται οι λόγοι για τους οποίους επιλέχθηκαν τα έργα τέχνης ως το μέσο για να αναδυθούν οι

σκέψεις και τα συναισθήματα των παιδιών για την ετερότητα. Στο επόμενο κεφάλαιο, παρουσιάζονται οι αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, όπως έχουν οριστεί από τη διεθνή βιβλιογραφία, ενώ γίνεται μία επικέντρωση στους τρόπους που η τέχνη μπορεί να συμβάλλει στην υπέρβαση των στερεοτύπων και στην ανάπτυξη αισθημάτων σεβασμού και αλληλεγγύης μεταξύ των ανθρώπων. Στο τρίτο κεφάλαιο, προβάλλονται και αναλύονται μορφολογικά και ερμηνευτικά, οι επιλεγμένοι ζωγραφικοί πίνακες, ενώ παράλληλα καταγράφονται τα κριτήρια επιλογής των έργων τα οποία χωρίζονται σε περιεχόμενο και σε πρωταγωνιστές.

Στο δεύτερο μέρος που ακολουθεί, παρουσιάζεται αρχικά, η μεθοδολογία της έρευνας, η οποία συμπεριλαμβάνει τη μέθοδο που χρησιμοποιήθηκε, το δείγμα που έλαβε μέρος, το εργαλείο που κρίθηκε καταλληλότερο, τη διαδικασία που ακολουθήθηκε, και τέλος τη μέθοδο ανάλυσης των δεδομένων που επιλέχθηκε. Επιπλέον, αναλύονται οι απόψεις των παιδιών που προέκυψαν, μέσω των αποτελεσμάτων της έρευνας, και γίνεται μία κατηγοριοποίηση των επικρατέστερων θεμάτων, ενώ στη συνέχεια συγκρίνονται τα ευρήματα της παρούσας μελέτης με την ευρύτερη βιβλιογραφία που μελετήθηκε. Τέλος, καταγράφονται οι δυσκολίες που αντιμετωπίστηκαν κατά την εκπόνηση της έρευνας, και γίνονται ορισμένες προτάσεις που αφορούν τόσο ορισμένα περαιτέρω σημεία προς διερεύνηση, όσο και μερικούς εκπαιδευτικούς τρόπους που στοχεύουν στη διαπολιτισμική ευαισθητοποίηση των παιδιών προσχολικής ηλικίας, μέσω της τέχνης.

Α' ΜΕΡΟΣ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ

Κεφ. 1^ο: ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

ΓΕΝΙΚΑ

Σε αυτό το κεφάλαιο γίνεται αναφορά στο ρόλο της τέχνης ως εκπαιδευτικό εργαλείο, ενώ παράλληλα αναλύεται οι αναπαραστατική, η διαπροσωπική και η κειμενική της μεταλειτουργία. Κατόπιν, λαμβάνει χώρα ο διαχωρισμός των συμμετεχόντων που αλληλοεπιδρούν μέσω των εικόνων, τους αναπαριστώμενους και τους διεπιδραστικούς συμμετέχοντες. Επιπλέον, γίνεται μία απαρίθμηση των πολλαπλών και αδιαμφισβήτητων οφελών της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία, καταγράφοντας τις απόψεις διαφόρων εμπειρογνομόνων. Τέλος, αναφέρονται οι λόγοι για τους οποίους επιλέχθηκαν έργα τέχνης ως το μέσο για να διερευνηθούν οι αντιλήψεις των παιδιών για την ετερότητα.

Για τον Dewey (1897), η τέχνη λειτουργεί ως εμπειρία. Οι διεργασίες διερεύνησης, η αναζήτηση και η εξεύρεση νοήματος μετασχηματίζονται, αναπτύσσοντας συνδέσεις για το τί σημαίνει καλό και σωστό. Οι αντιλήψεις που συνεχώς επεκτείνονται μέσω της τέχνης ανοίγουν δρόμους για κατανόηση και δράση. Ταυτόχρονα, η προσοχή στην λεπτομέρεια αυξάνει τις δυνατότητες απόδοσης νοήματος, προωθώντας σημαντικές κοινωνικές γνώσεις, ενώ οι μεταρρυθμιστικές εμπειρίες εμφανίζονται όταν οι άνθρωποι εισάγουν νέες έννοιες στη ζωή τους. Επιπλέον, η τέχνη επικοινωνεί το ήθος και την εκπαίδευση και σύμφωνα με τις απόψεις του Dewey (1972) μεταφέρει ακόμα μηνύματα που διεγείρουν προβληματισμούς. Οι μεταβαλλόμενες αντιλήψεις, το αυξημένο ενδιαφέρον και η

ηθική ευαισθησία προκαλούν σκέψεις και ενέργειες όσον αφορά τους κοινωνικούς ρόλους και τις ευθύνες που κατέχει ο κάθε ένας μας. Η τέχνη εμβαθύνει την κατανόηση μέσα από την είσοδο και επαφή σε κόσμους διαφορετικούς από προσωπικό πλαίσιο του καθενός. Τέλος, η τέχνη προτείνει τις ατέλειες στην κατανόηση των γενικών αξιών που ενώνουν τις κοινωνίες, γιατί η *«τέχνη είναι η πιο περίπλοκη έκφραση της λαχτάρας και των προσδοκιών μιας κοινωνίας»* Ως εργαλείο για την εξάλειψη της μεροληψίας, η τέχνη εκφράζει τις παγκόσμιες εμπειρίες. (Dewey, 1934).

1.1. Η ΑΝΑΓΝΩΣΗ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ

Οι Kress και van Leeuwen (1996) εμπνευσμένοι από την κοινωνική σημειωτική του Halliday, διευρύναν την έννοια των μεταλειτουργιών εφαρμόζοντας τις στην εικόνα. Να αναφερθεί ότι σύμφωνα με τον Halliday (1978) η γλώσσα πραγματώνει τρεις βασικές μεταλειτουργίες: την αναπαραστατική, τη διαπροσωπική και την κειμενική. Η πρώτη μεταλειτουργία είναι η πηγή αναπαράστασης της εμπειρίας του ομιλητή για τον εξωτερικό και εσωτερικό κόσμο και αφορά τον τρόπο με τον οποίο η εμπειρία της πραγματικότητας αναπαριστάται, δίνοντας της νόημα. Η δεύτερη αφορά την γλωσσική έκφραση του ομιλητής/συγγραφέα, των δικών του σκέψεων, συμπεριφορών και κρίσεων, προσπαθώντας να δράσει και να επηρεάσει τις συμπεριφορές και απόψεις των άλλων. Η τρίτη αφορά τον τρόπο με τον οποίο το κείμενο οργανώνεται ως προϊόν προφορικού ή γραπτού λόγου, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο τα επιμέρους γλωσσικά στοιχεία συνδέονται μεταξύ τους και συγκροτούν μια δομή με νόημα. Με άλλα λόγια, δημιουργεί κείμενα με συνοχή και συνεκτικότητα.

Με τη σειρά τους, οι δύο ερευνητές προσάρμοσαν το παραπάνω μοντέλο στον κόσμο των εικόνων υποστηρίζοντας ότι: Η αναπαραστατική μεταλειτουργία αφορά τρόπους με τους οποίους ο κάθε ένας μας μπορεί να αποκωδικοποιήσει την εικονιστική εμπειρία, δηλαδή τη χρήση της εικόνας, για να εκφράσει ό,τι συμβαίνει στον κόσμο και στη συνείδηση του δημιουργού της, και να διακοινωνήσει πληροφορία. Η διαπροσωπική μεταλειτουργία αφορά τις σχέσεις αλληλεπίδρασης μεταξύ του δημιουργού και του θεατή μίας εικόνας, την προσπάθεια να επιδράσει ο ένας πάνω στον άλλο. Η κειμενική μεταλειτουργία αφορά τον τρόπο που οργανώνονται και συνέχονται αναπαραστάσεις και επικοινωνιακά γεγονότα σε σύνολα πλήρη νοημάτων, συμβατά με την συγκεκριμένη διαδικασία που επιτελείται, συνοχή δηλαδή όχι στην οργάνωση της πληροφορίας μέσα στην εικόνα αλλά σε σχέση με το ευρύτερο κοινωνικοπολιτισμικό και το στενότερο επικοινωνιακό περιεχόμενο (Kress και van Leeuwen, 2010).

Επιπροσθέτως, σύμφωνα με τους Kress και Van Leeuwen (2010), η οπτική επικοινωνία διαθέτει πόρους για δημιουργία διεπίδρασης ανάμεσα στον παραγωγό και στο θεατή της εικόνας. Με άλλα λόγια, η αλληλεπίδραση μέσω των εικόνων, αφορά δύο είδη συμμετεχόντων: τους αναπαριστώμενους συμμετέχοντες και τους διεπιδραστικούς συμμετέχοντες. Οι πρώτοι είναι αυτοί που απεικονίζονται στις εικόνες και οι δεύτεροι, αυτοί που επικοινωνούν μέσω των εικόνων, δηλαδή οι παραγωγοί και οι θεατές των εικόνων. Οι διεπιδραστικοί συμμετέχοντες είναι πραγματικοί άνθρωποι, που παράγουν και βγάζουν νόημα από τις εικόνες στο πλαίσιο κοινωνικών θεσμών, οι οποίοι σε διαφορετικούς βαθμούς και με διαφορετικούς τρόπους τί επιτρέπεται να ειπωθεί με εικόνες, πώς εκφράζεται και πώς ερμηνεύεται.

Στην περίπτωση της παρούσας έρευνας, πρόκειται για παιδιά προσχολικής ηλικίας που καλούνται να εκφράσουν τις απόψεις και τα συναισθήματα που τους

προκαλούνται ερχόμενα αντιμέτωπα με έργα τέχνης που εμπεριέχουν στοιχεία ετερότητας, καθώς και να δώσουν την προσωπική τους ερμηνεία σε αυτό που αντικρίζουν.

1.2. Η ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΤΕΧΝΩΝ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

Στη σύγχρονη εποχή, πολλές αλλαγές συμβαίνουν στον τομέα της εκπαίδευσης σε παγκόσμιο επίπεδο. Ο ταχέως μεταβαλλόμενος κόσμος απαιτεί νέους κανόνες για το εκπαιδευτικό σύστημα, οι οποίοι θα πρέπει να παρέχουν μία δημιουργική εκπαίδευση και εξέλιξη της καλής προσωπικότητας. Αυτή θα πρέπει να είναι ικανή για επικοινωνία και συνεργασία με άλλους ανθρώπους, έχοντας μία ολιστική κοσμοθεωρία, επικεντρωμένη στις ανθρώπινες αξίες, και με δυνατότητα για δημιουργική κατανόηση και μετασχηματισμό του κόσμου με βάση την γνώση (Lavrenteva, 2014).

Οι εικαστικές τέχνες υποδύονται ρόλους και ανακαλύπτουν τρόπους για να ικανοποιούν τις ανάγκες του ανθρώπου για ανακάλυψη, αναπαράσταση, απεικόνιση, εμπάθунση, εμπειρία, κατάκτηση, μεσολάβηση, ολοκλήρωση, μεταρρύθμιση, παιχνίδι, πληροφορία, πλουτισμό, πολλαπλή απάντηση, σκέψη, τάξη, ανάπτυξη της φαντασίας και καλλιέργεια των αισθήσεων, οπτική αντίληψη, δημιουργία γλώσσας και σώμα γνώσεων, επιστήμης και συμβόλων, μέσο διδασκαλίας, μάθησης, έκφρασης, επικοινωνίας, ερμηνείας, θρησκείας και μαρτυρίας (Μαγουλιώτης, 2014).

Αποκτώντας μία δημιουργική εμπειρία στην αισθητική δραστηριότητα, διαμορφώνονται και αναπτύσσονται ικανότητες που αφορούν την αισθητική αντίληψη του παιδιού για τον κόσμο και, κατά συνέπεια, υπάρχει μία προέκταση της εμπειρίας της αντίληψης στη σφαίρα της ανθρώπινης σχέσης, της προσοχής στον κόσμο, στη φύση, σε άλλους ανθρώπους, και στον εαυτό του παιδιού (Lavrenteva,

2014). Ο Vygotsky ισχυρίζεται (όπως αναφέρεται στο Μαγουλιώτης, 2014) με την ενασχόληση των παιδιών με τις εικαστικές δραστηριότητες καλλιεργείται η φαντασία και η δημιουργικότητά τους, καθώς αναπτύσσονται οι ικανότητές τους για τον αισθητικό συλλογισμό, τη σκέψη ή την κρίση καθώς επίσης βελτιώνονται οι διάφορες τεχνικές τους δεξιότητες.

Τα οφέλη που αποφέρει η αξιοποίηση των τεχνών στην εκπαιδευτική διαδικασία είναι αδιαμφισβήτητα, όχι μόνο για την ανάπτυξη των γνωστικών δεξιοτήτων, αλλά και για τη διερεύνηση του νου των παιδιών (Eisner, 2005). Αρχικά ενδυναμώνεται η πολιτιστική συνείδηση των μαθητών, αφού τα έργα τέχνης αποτελούν ένα πλούσιο πληροφοριακό υλικό, όπου μέσω της παρατήρησής τους αποκαλύπτονται κοινωνικές αξίες, ιστορικά και πολιτικά δεδομένα, φιλοσοφικές αντιλήψεις κλπ. Επιπρόσθετα, αναπτύσσονται οι γνωστικές δεξιότητες των εμπλεκόμενων μαθητών, ενώ παράλληλα δημιουργούνται προϋποθέσεις αποτελεσματικής δημιουργικής μάθησης, καθώς η ενασχόλησή με τις τέχνες αυξάνει την ενεργητική συμμετοχή των μαθητών. Επιπλέον, μέσω της επαφής τους με την τέχνη, οι μαθητές οδηγούνται στην ολιστική ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους και καλλιεργούν τις μεταγνωστικές τους ικανότητες. Τέλος, επιτυγχάνεται η γνωστική ευελιξία, η ερμηνευτική γνώση, η φαντασιακή σκέψη και η ανάπτυξη αισθητικής, (Efland, 2002).

Ωστόσο, είναι φανερό, ότι όταν γίνεται λόγος για την ενασχόληση των παιδιών με τις τέχνες, συμπεριλαμβάνεται τόσο η θεωρητική όσο και η πρακτική της πτυχή. Η πρακτική ενασχόληση των παιδιών με την τέχνη, εκτός από το αισθητικό αποτέλεσμα που αποφέρει, αποτελεί πολύπλευρη δραστηριότητα η οποία για να επιτευχθεί κινητοποιούνται φαντασία, γνώση, ψυχισμός και οι δεξιότητες του παιδιού, αφού δε σταματά στο στάδιο της νοητικής σύλληψης, αλλά προχωρά και στη

μορφολογική πραγμάτωση. Αυτό ακριβώς το πλεονέκτημα ξεχωρίζει την τέχνη από την επιστήμη, αναφέρει η γλύπτρια Μοσχονά-Καλαμάρα (1986), ούσα η τέχνη αναπόσπαστα δεμένη με την πράξη, κι όχι απλά θεωρητικό εργαλείο συνιστά παραγωγική δύναμη.

Συμπληρωματικά, μέσα από την καλλιτεχνική εκπαίδευση ο μαθητής αναπτύσσει τις γνωστικές ικανότητες προσδίδοντας του τα εφόδια να αναλύει, να κρίνει, να ερμηνεύει και να περιγράφει τις εκφραστικές ποιότητες που κρύβονται στα έργα τέχνης και στο ευρύτερο περιβάλλον του. Μέσα από αυτή τη διαδικασία το παιδί γίνεται ικανό να κατανοήσει την τέχνη και άρα την κουλτούρα, δύο στοιχεία αλληλένδετα (Σάλλα-Δοκουμετζίδη, 1996).

Την ίδια άποψη ενισχύει και ο Δανασσής-Αφεντάκης (1997), υποστηρίζοντας ότι η εικαστική αγωγή, επιτυγχάνει τη μύηση του νέου ανθρώπου στη δημιουργική διαδικασία μέσα από την πράξη. Η πράξη της δημιουργίας προσφέρει ένα νέο τρόπο όρασης, μαθαίνοντας το παιδί να συλλαμβάνει τον κόσμο που το περιβάλλει πολυδιάστατα, μέσα από τη Μορφή, το Σχήμα, το Χώρο, την Κίνηση. Συμπληρώνει ο Μαγουλιώτης (2002), ότι η προσέγγιση μέσω των αισθήσεων (ειδικά της όρασης και της αφής) φέρνει το παιδί κοντά στον κόσμο της ομορφιάς και μέσω της παρατήρησης, της απόλαυσης και της συλλογής γνώσεων. Η αισθητική προσέγγιση είναι αυτή που θα καθορίσει την περαιτέρω επαφή με τον κόσμο και τις τέχνες. Το παιδί μέσω της όρασης θα προσεγγίσει τα πράγματα από τα χρώματα και μέσω της αφής θα γνωρίσει πράγματα από την υφή τους. Ταυτόχρονα, η διδασκαλία της τέχνης στο σχολείο αναπτύσσει την κοινωνικότητα και ξεπερνά τον ατομικισμό, αφού αποκλείει το στοιχείο της απόρριψης και παροτρύνει την ενεργή συμμετοχή και συνεργασία (Δανασσής-Αφεντάκης, 1997).

Τα εικαστικά ως γνωστικό αντικείμενο στο χώρο της εκπαίδευσης προσφέρουν έναν σφαιρικό τρόπο ανάπτυξης των παιδιών (Μαγουλιώτης, 2014). Με την ανάπτυξη της παρατήρησης, τα παιδιά ανιχνεύουν και γνωρίζουν τον κόσμο που τα περιβάλλει, τους δίνεται η δυνατότητα οπτικής και απτικής κατανόησης του κόσμου, ενώ ταυτόχρονα τροφοδοτούνται με εικόνες, γνώσεις και αναπτύσσουν την φαντασία τους. Με αυτόν τον τρόπο εμπλουτίζεται η καθημερινότητά τους και η ζωή τους (όπως αναφέρεται στο Μαγουλιώτης, 2014).

1.3. ΤΑ ΕΡΓΑ ΤΕΧΝΗΣ ΩΣ ΜΕΣΟ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗΣ ΤΩΝ ΑΝΤΙΛΗΨΕΩΝ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ

Ο λόγος που επιλέχθηκε για την συγκεκριμένη έρευνα, η ανάγνωση έργων τέχνης ως μέσο, είναι επειδή το εικαστικό έργο έχει πλεονεκτήματα έναντι του κειμένου, καθώς είναι πιο ελκυστικό στα μάτια του παιδιού, μένει μεγαλύτερο χρόνο στη μνήμη του και προκαλεί αισθητικά και συναισθηματικά περισσότερο από ό,τι το κείμενο. Επιπλέον, θέτει ερωτήματα, αναδεικνύει την προοπτική των πραγμάτων και δραστηριοποιεί την σκέψη (Ντούλια, 2012).

Η αλληλεπίδραση με τις εικαστικές τέχνες, δίνει τη δυνατότητα να εκφραστούν στάσεις απέναντι στον κόσμο, οπτικές αντιλήψεις απέναντι στη ζωή και να προκληθούν αισθήματα απελευθέρωσης από την καθημερινότητα. Ο πνευματικός λόγος του ανθρώπου, η σμίλευση της προσωπικότητάς του και η κατάκτηση της ζωής, εξαρτώνται μέσα από τον ίδιο και την ενασχόληση με τις εικαστικές τέχνες, που ήδη από την παιδική ηλικία συμβάλλουν στην ανάπτυξη του ανθρώπου (Μαγουλιώτης, 2002).

Στην επισκόπηση της έρευνας της, η Kerlavage (1995) υποστηρίζει ότι τα παιδιά ακόμα από την ηλικία των τριών ετών αντιδρούν θετικά σε έργα τέχνης που

απεικονίζουν οικείο θέμα, παρουσιάζουν σαφείς εικόνες, περιέχουν φωτεινά, εξαιρετικά κορεσμένα χρώματα που κάνουν αντίθεση, είναι απλά στη σύνθεση, και περιέχουν ξεκάθαρες χωρικές σχέσεις. Επειδή οι αποκρίσεις των μικρών παιδιών στην τέχνη βασίζονται στην αισθητική τους εμπειρία, τα έργα που επιλέγονται για συζήτηση, με εκπαιδευτικό νόημα, πρέπει να περιέχουν περιεχόμενο το οποίο βασίζεται στα ενδιαφέροντα των παιδιών και στη γνώση του κόσμου γύρω τους.

Πιο συγκεκριμένα, επιλέχθηκαν ζωγραφικοί πίνακες για να χρησιμοποιηθούν ως μέσω διερεύνησης και ανάδειξης των σκέψεων και των συναισθημάτων των παιδιών, και όχι κάποια άλλου είδους μορφή τέχνης, όπως για παράδειγμα η φωτογραφία, γιατί ένας πίνακας ζωγραφικής δίνει μεγαλύτερη ελευθερία στον θεατή να αναπτύξει την φαντασία του σε σχέση με αυτό που παρατηρεί. Υποστηρίζεται ότι μέσα από όλες τις μορφές της τέχνης, μόνο οι εικαστικές μπορούν να παράγουν έργο ορατό και ταυτόχρονα υλικά αισθητό (Μοσχονά-Καλαμάρα, 1986). Ο τρόπος παρατήρησης, η οπτική γωνία, η τεχνοτροπία, ο φωτισμός, αλλά και οι διαθέσεις και τα συναισθήματα του παρατηρητή διαμορφώνουν μια μεγάλη ποικιλία διαφορετικών “όψεων” αυτής της πραγματικότητας, που είναι εξ ολοκλήρου υποκειμενική. Αντίθετα, ο φωτογραφικός φακός μπορεί να συλλαμβάνει την πραγματικότητα “όπως είναι”, ανεξάρτητα από τη σκοπιά από την οποία την παρατηρούμε (Βιρβιδάκης, Καρασμάνης, Τουρνά, 2007). Αυτό δεν σημαίνει ότι η τέχνη της φωτογραφίας δεν έχει πολυάριθμα πλεονεκτήματα, ωστόσο στη συγκεκριμένη έρευνα, ήταν πολύ σημαντικό να ξεπεραστούν τα όρια της αντικειμενικής πραγματικότητας με σκοπό να ανέλθουν στην επιφάνεια πιο προσωπικές εμπειρίες και απόψεις.

Τέλος, τα παιδιά, επωφελούνται, από ευκαιρίες αλληλεπίδρασης με έργα τέχνης ενηλίκων που ενσωματώνονται κατάλληλα, με σκοπό για την προσωπική ανάπτυξη των παιδιών και μεταφέρονται, ιδανικά, από εκπαιδευτικούς που

γνωρίζουν, τόσο τον κόσμο της τέχνης, όσο τις μεταβαλλόμενες αντιλήψεις των παιδιών γύρω από τον κόσμο. Μέσα από αυτές τις οδηγίες, οι σκέψεις, τα συναισθήματα, οι φαντασιώσεις και οι φαντασίες των παιδιών αποτυπώνονται, διευρύνονται και εμπλουτίζονται (Smith, 1982).

Συμπερασματικά, οι τέχνες αποτελούν έναν πανίσχυρο εργαλείο για την γνωστική και συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών, καθώς και για την ολιστική ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους. Γι' αυτό το λόγο, η ενσωμάτωσή τους, τόσο σε θεωρητικό, όσο και σε πρακτικό επίπεδο στην εκπαιδευτική διαδικασία, θεωρείται υψίστης σημασίας. Επιπρόσθετα, οι εικαστικές τέχνες εκτός από εργαλείο, κατέχουν το ρόλο ενός οικείου και ελκυστικού μέσου, όπου χρησιμοποιώντας το σωστά, αποκτούμε τη δυνατότητα να εισέλθουμε στον εσωτερικό κόσμο των παιδιών και να κατανοήσουμε τις σκέψεις, τα συναισθήματα και τις εμπειρίες τους.

Κεφ. 2^ο: ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

ΓΕΝΙΚΑ

Σε αυτό το κεφάλαιο καταγράφονται οι αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης μέσα από ορισμούς που έχουν δοθεί στην ευρέως γνωστή βιβλιογραφία, και γίνεται η κατηγοριοποίηση τους από τον Essinger σε: εκπαίδευση για ενσυναίσθηση, για αλληλεγγύη, για διαπολιτισμικό σεβασμό και σε εκπαίδευση ενάντια του εθνικιστικού τρόπου σκέψης. Επιπρόσθετα, αναφέρεται ο ρόλος που διαδραματίζει η τέχνη στην υπέρβαση προκαταλήψεων και στερεοτύπων καθώς και ο τρόπος που επιτυγχάνεται η ανάπτυξη αισθημάτων αλληλεγγύης και συμπάθειας μεταξύ των ανθρώπων, αντιεθνικιστικής, αντιρατσιστικής και κριτικής σκέψης.

2.1. ΟΙ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Οι βάσεις πάνω στις οποίες αρθρώνεται και αναπτύσσεται η διαπολιτισμική προσέγγιση είναι αρχικά η αναγνώριση της ετερότητας, η ισότητα, η δικαιοσύνη και τέλος η κοινωνική συνοχή, ενώ ταυτόχρονα, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στη γνωριμία και την αλληλεπίδραση μεταξύ των διαφόρων πολιτισμών που συνθέτουν μία κοινωνία. (Γκοβότσος, 2002). Η διαπολιτισμικότητα, επιπλέον, αποδεχόμενη την ετερότητα ως υπαρκτή κατάσταση, φαινόμενο που υφίσταται διαχρονικά, θέτει ως προτεραιότητα τη δημιουργία ενός σχολικού περιβάλλοντος που θα έχει ως κύρια χαρακτηριστικά την αποδοχή και το σεβασμό της ιδιαιτερότητας του άλλου, τη δημιουργία κλίματος επικοινωνίας και συνεργασίας, τη φροντίδα για παροχή ίσων ευκαιριών πρόσβασης στη γνώση, αλλά και την κοινωνική και πολιτισμική ζωή (Μάρκου, 1999).

Επιπροσθέτως, αυτή η έννοια υποστηρίζει ότι απαραίτητες προϋποθέσεις για την απόκτηση διαπολιτισμικού τρόπου σκέψης και στάσης, είναι η ικανότητα κριτικής σκέψης απέναντι στις στερεοτυπικές αντιλήψεις και συμπεριφορές, που πολλές φορές η κοινωνία και το περιβάλλον που ζούμε επιβάλλουν και καθορίζουν. Επίσης, προάγει την ανάπτυξη της ικανότητας μετακίνησης από τον ένα τρόπο σκέψης στον άλλο και την αποδοχή του διαφορετικού (Μάρκου, 1996).

Ο Helmut Essinger (1988) ορίζει τη διαπολιτισμική εκπαίδευση ως την απάντηση που μπορούν να δώσουν οι παιδαγωγοί του σήμερα στα διαπολιτισμικά προβλήματα που αντιμετωπίζονται στη σύγχρονη πολυπολιτισμική και πολυεθνική κοινωνία. Βάσει αυτού σημειώνει τις τέσσερις κύριες αρχές που διακατέχουν την διαπολιτισμική προσέγγιση και οφείλουν να επιτευχθούν κατά τη διάρκεια της σχολικής ζωής:

- *Η εκπαίδευση για ενσυναίσθηση.* Οι μαθητές είναι σημαντικό να μαθαίνουν να κατανοούν τους άλλους, να τοποθετούν τον εαυτό τους στη θέση του άλλου, και να βλέπουν τις καταστάσεις και προβλήματα μέσα από την οπτική του άλλου, ακόμα και αν είναι διαφορετική από τη δική τους. Καίριο έργο της εκπαίδευσης είναι να ενθαρρύνει τον μαθητή να ενδιαφερθεί για τους άλλους, τα προβλήματά τους και τη διαφορετικότητά τους, όπως επίσης να καλλιεργεί τη συμπράταση και της συμπάθεια στους προβληματισμούς και στις ιδιαιτερότητες των άλλων.
- *Η εκπαίδευση για αλληλεγγύη.* Αποτελεί έναν από τους βασικούς στόχους της εκπαίδευσης, καθώς η συγκεκριμένη έννοια υπερβαίνει τα στενά πλαίσια των ομάδων, των φυλών και των κρατών. Καλλιεργεί μια συλλογική συνείδηση που υπηρετεί το σύνολο, ενώ παράλληλα προωθεί την παροχή ίσων ευκαιριών και την κατάργηση οποιονδήποτε διακρίσεων, αδικιών και κοινωνικών ανισοτήτων (Νικολάου, 2000).
- *Η εκπαίδευση για διαπολιτισμικό σεβασμό.* Τα παιδιά μαθαίνουν να σέβονται τόσο τον δικό τους πολιτισμό όσο και τους διαφορετικούς πολιτισμούς, και αντιμετωπίζουν ισότιμα τις πολιτισμικές παραδόσεις κάθε πολιτιστικής ομάδας (Ζωγράφου, 2003). Η αρχή αυτή θεωρείται εξαιρετικά σημαντική, ιδιαίτερα σε μια κοινωνία που στερείται σεβασμού στην πολιτισμική ετερότητα και ανακυκλώνει τα κοινωνικά και πολιτισμικά στερεότυπα.
- *Η εκπαίδευση ενάντια του εθνικιστικού τρόπου σκέψης.* Με αυτό συνεπάγεται η εξάλειψη των εθνικών στερεοτύπων και προκαταλήψεων, που σκοπό έχουν την έναρξη εποικοδομητικού διαλόγου και τη δημιουργία ενός διαύλου επικοινωνίας μεταξύ διαφορετικών λαών (Γεωργογιάννης, 1997).

Η εφαρμογή της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στο σχολείο πραγματοποιείται μέσα από δραστηριότητες που συνήθως στοχεύουν στην αλληλογνωριμίας και ανταλλαγή με την εθνοπολιτισμική ετερότητα (όπως αναφέρεται στο Μάγος, 2013). Ο όρος διαπολιτισμική εκπαίδευση χρησιμοποιείται μερικές φορές για να εννοήσει την εκπαίδευση “μέσω” πολλών πολιτισμών, με την έννοια ότι η εκπαιδευτική διαδικασία χρησιμοποιεί πολυπολιτισμικά στοιχεία. Η εκπαίδευση μέσα σε διάφορους πολιτισμούς περικλείει την ιδέα ότι, οι διάφορες πολιτισμικές παραδόσεις ενσωματώνουν χαρακτηριστικές γνώσεις και τρόπους σκέψης που αξίζει να διαδοθούν να μοιραστούν με άλλους πολιτισμούς. Συνεπώς, μία μονοπολιτισμική εκπαίδευση θα στερούσε από τα παιδιά πολλά αξιόλογα και ενδιαφέροντα ερεθίσματα. Αυτό σημαίνει ότι υπάρχουν εύλογοι λόγοι για να θεωρείται μία ευρεία εκπαίδευση ως απαραίτητα διαπολιτισμική (Μπαλταζής & Νταβέλος, 2009).

Στο ίδιο πλαίσιο διατυπώνεται και η άποψη του Παπά ο οποίος σημειώνει ότι η διαπολιτισμική εκπαίδευση στοχεύει στην καθιέρωση μιας κοινωνίας με αλληλεπίδραση και αλληλεξάρτηση, με πνεύμα αμοιβαιότητας και ισότητας στα κοινωνικά μέλη, με αλληλαποδοχή των εκατέρωθεν αξιών και ακόμα την άποψη των βασικών δικαιωμάτων που έχουν τα κοινωνικά όντα, κάνοντας έτσι αναφορά σε οικουμενικές αξίες που πρέπει να εφαρμοστούν στη σύγχρονη πολυπολιτισμική πραγματικότητα των κοινωνιών (Παπάς, 1998).

Συμπερασματικά, η διαπολιτισμική εκπαίδευση είναι αρχικά μία προσέγγιση που μέσω του διαλόγου που προάγει, έχει ως στόχο την κατάρριψη των στερεοτύπων και την επίτευξη μίας σχέσης αλληλεγγύης με τους συνανθρώπους μας ανεξάρτητα από την εθνική και πολιτισμική τους προέλευση (Νικολάου, 2000).

2.2. Η ΥΠΕΡΒΑΣΗ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΩΝ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Τα στερεότυπα αποτελούν κοινωνικές αναπαραστάσεις, αντικειμενοποιημένες, δηλαδή, γνωστικές και συναισθηματικές κατασκευές γύρω από τις ομάδες μέσα στο κοινωνικό σύνολο, που συναντούν ευρεία αποδοχή και που αναδύονται και εξαπλώνονται κάτω από συγκεκριμένες κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες μέσα στον χρόνο (Παπαστάμος, 1990). Στο επίπεδο των προκαταλήψεων, οι κοινωνικές αναπαραστάσεις αιτιολογούν την ενεργοποίηση των κοινωνικών στερεοτύπων, που με τη σειρά τους εκφράζονται στο επίπεδο της συμπεριφοράς, η οποία αναπαράγει και αυτή τις αντίστοιχες κοινωνικές αναπαραστάσεις (Καλύβας, 1997). Όπως προαναφέρθηκε, η διαπολιτισμική εκπαίδευση χαρακτηρίζεται από αρχές, όπως είναι η μετάδοση πληροφοριών και προσωπικών εμπειριών, η μείωση των ρατσιστικών αντιλήψεων και συμπεριφορών, η ευαισθητοποίηση, η εν συναίσθηση, η αλληλεγγύη, ο σεβασμός στο διαφορετικό και ειρήνη μεταξύ ατόμων από άλλους πολιτισμούς (Μάρκου, 1997).

Χρησιμοποιώντας ως μέσο την τέχνη, η διαπολιτισμική εκπαίδευση καταργώντας τους κανόνες της απόλυτης λογικής, επιτρέπει την ανάδυση υποσυνειδήτων στοιχείων του θεατή και την επεξεργασία θεμάτων ταμπού (Κανακιού & Παπαγιάννη, 1998). Σύμφωνα με τους Borelli και Essinger (1986) η τέχνη, πρέπει να εισάγεται με τέτοιο τρόπο και σε τέτοιο πλαίσιο, ώστε να ενθαρρύνεται η ανάπτυξη αισθημάτων αλληλεγγύης μεταξύ των ανθρώπων και των ομάδων, της συμπάθειας, την αντιεθνικιστικής και της αντιρατσιστικής σκέψης. Παράλληλα, μέσω της τέχνης οι μαθητές είναι σημαντικό να ανακαλύπτουν τον τρόπο που διαφοροποιούνται στις εκφράσεις τους οι αισθητικοί κανόνες, τις κοινές ανάγκες και προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι διάφοροι πολιτισμοί, ανακαλύπτοντας έτσι την πραγματική ιστορία των ανθρώπων (Κανακίδου & Παπαγιάννη, 1998), ενώ

ταυτόχρονα κάνουν διαχωρισμούς, κατανοούν και αντιλαμβάνονται μέσω τη παρατήρησης και της εμπλοκής τους με την τέχνη. Τέλος, ο εντοπισμός των διαφορών και των ομοιοτήτων από κοινωνικής, πολιτισμικής και αισθητικής πλευράς έχει ως αποτέλεσμα τη μετάδοση γνώσεων και στάσεων ζωής στους μαθητές (Κανακίδου & Παπαγιάννη, 1998).

Ειδικά για τη διαχείριση της ετερότητας των μαθητών στα πλαίσια της διαπολιτισμικής προσέγγισης, προτείνεται η αξιοποίηση της τέχνης και μάλιστα όχι μόνο στα πλαίσια των καλλιτεχνικών μαθημάτων. Η εξοικείωση με το χώρο της καλλιτεχνικής έκφρασης οδηγεί στη συνειδητοποίηση ότι ο συγκεκριμένος χώρος δεν έχει σύνορα. Ταυτόχρονα, η πληροφόρηση για τους άλλους ανθρώπους και τον πολιτισμό τους διευρύνουν το νου των παιδιών και θεωρείται αναγκαία. (Κανακίδου & Παπαγιάννη, 1998).

Μια ακόμα σημαντική προσέγγιση σχετικά με το ρόλο που διαδραματίζει η τέχνη στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και της κριτικής επεξεργασίας πραγματοποιήθηκε από τους στοχαστές της σχολής της Φρανκφούρτης (Marcuse, Adorno, Horkheimer, & Lowenthal, 1984. Adorno, 2000). Στο κέντρο του συλλογισμού τους βρισκόταν ότι, το πνευματικό περιεχόμενο και η δομή διαφόρων έργων τέχνης περιέχουν χαρακτηριστικά που σπάνια συναντώνται στους μηχανισμούς της κοινωνικής πραγματικότητας, οι οποίοι κυριαρχούνται από ορθολογικότητα και κομφορμισμό. Συνεπώς, η επαφή με την τέχνη λειτουργεί ως ένα πεδίο όπου καλλιεργείται και αναπτύσσεται ένας τρόπος σκέψης και αντίληψης που εναντιώνεται και διαφοροποιείται από τις καθιερωμένες νόρμες και τα στερεότυπα της κοινωνικής καθημερινότητας. Επίσης, η αλληλεπίδραση με τα έργα τέχνης προσφέρει τρόπους που συμβάλλουν στον απεγκλωβισμό από τις κυρίαρχες προδιαγραφές και

στερεότυπα και στην αμφισβήτηση και επανεξέταση παραδοχών που είναι εγκαθιδρυμένες στις ανθρώπινες σχέσεις (Adorno. 2000).

Στον κοινωνικό ρόλο της τέχνης αναφέρεται, επίσης, ο αμερικάνικος Διεθνής Οργανισμός Εκπαίδευσης μέσω της Τέχνης (National Art Education Association ή NAEA, 1996), ο οποίος υπογραμμίζει ότι η εκπαιδευτική επιτυχία των παιδιών εξαρτάται από τη δημιουργία μιας κοινωνίας που θα είναι εγγράμματη, γεμάτη φαντασία και δημιουργικότητα. Η τέχνη δημιουργεί κουλτούρες και χτίζει πολιτισμούς, άρα έχει και πολιτιστική προσφορά. Επιπλέον σημειώνει, μεταξύ άλλων, ότι το μάθημα της τέχνης παρέχει στους μαθητές τρόπους να αντιλαμβάνονται τις ανθρώπινες εμπειρίες, παρελθοντικές και παροντικές, τους μαθαίνει να προσαρμόζονται και να σέβονται τους διαφορετικούς τρόπους σκέψης και πράξης, να μοιράζονται τις ιδέες τους και τα συναισθήματά τους με πολλούς τρόπους.

Τέλος, μέσα από την επαφή των παιδιών με την τέχνη άλλων πολιτισμών, μπορούν να αναζητηθούν νέοι τρόποι έκφρασης, αλλά και να αναδειχθούν οι ανάγκες και τα προβλήματα που είναι κοινά στους πολιτισμούς (Κανακίδου & Παπαγιάννη, 1998). Κάτι τέτοιο, έχει για ακόμα μία φορά ως αποτέλεσμα την συνειδητοποίηση των παιδιών ότι ακόμα και αν οι διαφορές με τους άλλους υφίστανται, υπάρχουν εξίσου πολλές ομοιότητες. Με αυτό τον τρόπο, ο πολιτιστικός πλουραλισμός μπορεί να προετοιμάσει έναν κόσμο που η τέχνη μπορεί να προσφέρει την κοινή γλώσσα για τη συγκινησιακή και εκφραστική επικοινωνία όλων των λαών της γης (Μυταρά, 1997), ξεκινώντας από τα παιδιά.

Συμπερασματικά, η αλληλεπίδραση και η εμπλοκή των παιδιών, και όχι μόνο, με τα έργα τέχνης προσφέρει δυνατότητες κατάρτισης των στερεοτύπων που επικρατούν στην σύγχρονη κοινωνία και χτίζει βάσεις για τη μείωση των ρατσιστικών

αντιλήψεων και συμπεριφορών, την ευαισθητοποίηση, την ενσυναίσθηση, την αλληλεγγύη, το σεβασμό στο διαφορετικό και την ειρήνη μεταξύ των πολιτισμών.

Κεφ. 3^ο: ΕΡΓΑ ΤΕΧΝΗΣ ΜΕ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΤΕΡΟΤΗΤΑΣ

ΓΕΝΙΚΑ

Στο παρόν κεφάλαιο, γίνεται μία εκτενής παρουσίαση και ανάλυση των τριών εικαστικών έργων που χρησιμοποιήθηκαν για την διεξαγωγή της έρευνας, τόσο σε μορφολογικό, όσο και σε ερμηνευτικό επίπεδο. Στη συνέχεια, γίνεται λόγος για τα κριτήρια με τα οποία επιλέχθηκαν οι συγκεκριμένοι ζωγραφικοί πίνακες, τα οποία χωρίζονται κατ' εξοχήν βάσει του περιεχομένου και των πρωταγωνιστών που προβάλλουν.

Οι τρεις ζωγραφικοί πίνακες (βλ. Παράρτημα 1) που επιλέχθηκαν προκειμένου να καλύψουν τις τρεις κατηγορίες ετερότητας είναι: α) *New Kids in the Neighborhood* του Norman Rockwell, 1967, που παρουσιάζει την διαφορετική εθνοπολιτισμική ταυτότητα και εστιάζει στο χρώμα δέρματος, β) *Family Scene* του Fernando Bottero, 1969, όπου αναπαρίστανται διαφορετικά εξωτερικά χαρακτηριστικά, με εστίαση στη σωματική διάπλαση και στο βάρος και γ) *Wheelchair Race* της Asuncion Purnell, 2013 όπου προβάλλονται οι διαφορετικές ικανότητες των άλλων, με εστίαση στη σωματική ιδιαιτερότητα και την αναπηρία.

3.1. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΕΡΓΩΝ

New Kids in the Neighborhood έργο του Norman Rockwell, 1967

Ο Norman Perceval Rockwell ήταν Αμερικανός συγγραφέας, ζωγράφος και εικονογράφος του 20ου αιώνα. Τα έργα του έχουν μεγάλη απήχηση στις Ηνωμένες

Πολιτείες λόγω της αντανάκλασής τους για την αμερικανική κουλτούρα. Ο Rockwell είναι πιο διάσημος για τις αναπαραστάσεις της καθημερινής ζωής.

Το έργο του *New Kids in the Neighborhood* απεικονίζει πέντε χαρακτήρες: δύο παιδιά με αφρικανικές ρίζες και τρία λευκά παιδιά που κοιτάζουν το ένα το άλλο. Ο καλλιτέχνης χρησιμοποιεί πολλές διαφορετικές τεχνικές για να επιστήσει την προσοχή στο ζήτημα του διαχωρισμού. Αρχικά, ο φυσικός διαχωρισμός των δύο εθνοπολιτισμικών ταυτοτήτων απεικονίζεται μέσα από το κενό μεταξύ τους. Στο κέντρο του πίνακα βρίσκεται ένας κενός χώρος και οι κύριοι χαρακτήρες παρατηρούν ο ένας τον άλλον από την αντίθετη πλευρά. Η απόφαση του καλλιτέχνη να χρησιμοποιήσει παιδιά για πρωταγωνιστές του πίνακα ήταν σκόπιμη, με σκοπό να υποδείξει το αίσθημα αθωότητας. Τα γάντια του μπέιζμπολ στα χέρια τόσο των λευκών όσο και των αφροαμερικανών αγοριών παραπέμπουν στο διαδεδομένο αμερικανικό άθλημα. Επίσης, και τα δυο κορίτσια του πίνακα φορούν ροζ φιόγκο, ενώ και οι δύο ομάδες παιδιών έχουν κατοικίδια ζώα. Μαζί, αυτές οι πτυχές απεικονίζουν το κοινό μεταξύ των δύο ομάδων. Πιθανώς, ο Rockwell να χρησιμοποίησε αυτές τις λεπτές τεχνικές για να απεικονίσει την κατάσταση του έθνους εκείνης της εποχής και την πεποίθησή του ότι και οι δύο φυλές μοιράζονται κοινές αξίες και μαζί συνθέτουν το έθνος (Choi, 2015).

Να σημειωθεί, ότι για την παραγωγή του συγκεκριμένου πίνακα ο καλλιτέχνης χρησιμοποίησε πραγματικά παιδιά-μοντέλα, τα οποία αφού τα φωτογράφησε τα αποτύπωσε στον καμβά. Τα παιδιά του πίνακα, με την πρώτη ματιά, φαίνονται απλά να κοιτιούνται και να σκέφτονται, δεδομένου ότι η οικογένεια με τις αφρικανικές ρίζες μόλις μετακόμισε σε μία περιοχή του Δυτικού πολιτισμού. Σε δεύτερη όμως ανάλυση, ο θεατής μπορεί να καταλάβει ότι τα παιδιά είναι ένα βήμα πριν την έναρξη του κοινού τους παιχνιδιού.

Family Scene έργο του Fernando Bottero, 1969

Ο Fernando Botero, είναι Κολομβιανός καλλιτέχνης και θεωρείται ένας από τους πιο γνωστούς και πετυχημένους καλλιτέχνες της Λατινικής Αμερικής. Το εικαστικό του έργο ξεχωρίζει για τις παραμορφωμένες διαστάσεις των αντικειμένων που απεικονίζει και για τις ογκώδεις και ευτραφείς ανθρώπινες μορφές του. Ωστόσο, όπως ο ίδιος παραθέτει, οι φιγούρες που δημιουργεί στους πίνακες και στα γλυπτά του δεν είναι πραγματικά “παχουλές”, αλλά η επίσημη προσφορά του για να εκφράσει τον αισθησιασμό της μορφής, να διερευνήσει τις δυνατότητες του όγκου και να δώσει μνημειακότητα στους πρωταγωνιστές του εικονογραφικού του κόσμου. Ο Botero έχει σημειώσει για τις φιγούρες του: «... δεν είναι χοντρές, αλλά ογκώδεις. Αν δημιουργώ ένα φρούτο, ένα τοπίο, ένα ζώο, έναν άνθρωπο, οτιδήποτε, είναι μια παραμόρφωση για να εξελίσσεται ο όγκος. Έτσι δεν τους βλέπω ως χοντρούς, αλλά ως ογκώδεις.» (Forero, 2005).

Το έργο του *Family Scene*, αναπαριστά μία οικογένεια με δύο παιδιά, ένα αγοράκι και ένα κοριτσάκι, μαζί με την γάτα τους. Το μέγεθος τους, αν και ογκώδες σε σχέση με αυτό που έχει συνηθίσει το μάτι του θεατή, είναι ανάλογο για τους πρωταγωνιστές του πίνακα. Διακρίνουμε επίσης, την αναπαράσταση μίας σκηνης εξωτερικού χώρου, πιθανόν ένα πάρκο, και πρόκειται για μία καθημερινή οικογενειακή στιγμή στην οποία συμμετέχουν όλα τα μέλη της οικογένειας.

Wheelchair Race έργο της Asuncion Purnell

Η Asuncion Purnell είναι μία Ισπανίδα καλλιτέχνης που τα τελευταία χρόνια ζει στις Ηνωμένες Πολιτείες. Δεν υπάρχουν πολλές πληροφορίες για τη ζωή και το έργο της, καθώς δεν πρόκειται για ευρέως γνωστή καλλιτέχνη. Ωστόσο, το έργο της

με τίτλο *Wheelchair Race* διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο για την διεξαγωγή της συγκεκριμένης έρευνας, καθώς αναπαριστά τέσσερα παιδιά να συναγωνίζονται στο τρέξιμο, το κάθε ένα με τον τρόπο που μπορεί. Πιο συγκεκριμένα, στο ένα παιδί λείπει το ένα πόδι, ενώ ένα άλλο είναι καθηλωμένο σε αναπηρικό αμαξίδιο. Τα άλλα δύο παιδιά, που δεν δείχνουν να έχουν εμφανή προβλήματα κινητικότητας, συμμετέχουν στο τρέξιμο, το ένα σπρώχνοντας το αναπηρικό καροτσάκι της φίλης του και το άλλο τρέχοντας δίπλα στο παιδί που του λείπει το ένα άκρο. Φαίνονται να διασκεδάζουν όλα τα παιδιά παρέα, χωρίς οι αναπηρίες των δύο παιδιών να στέκονται ως εμπόδιο στο παιχνίδι του τρεξίματος.

3.2. ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΤΩΝ ΕΡΓΩΝ

Τα κριτήρια με τα οποία επιλέχθηκαν τα παραπάνω έργα τέχνης για να εξυπηρετήσουν τους σκοπούς της έρευνας χωρίζονται σε δύο μέρη: α) στο περιεχόμενο τους και β) στους πρωταγωνιστές τους.

Όσον αφορά το περιεχόμενο, δεδομένου ότι η παρούσα έρευνα εξετάσει τρεις συγκεκριμένες κατηγορίες ετερότητας (διαφορετική εθνοπολιτισμική ταυτότητα, διαφορετικά εξωτερικά χαρακτηριστικά, και διαφορετικές ικανότητες των άλλων) τα έργα τέχνης που θα προβάλλονταν στους συμμετέχοντες ήταν απαραίτητο να συμπεριλάμβαναν στοιχεία της κάθε ετερότητας. Πιο συγκεκριμένα, για την πρώτη κατηγορία αναπαρίστανται παιδιά δύο διαφορετικών εθνοπολιτισμικών ταυτοτήτων (με μαύρο και λευκό χρώμα δέρματος), για τη δεύτερη κατηγορία προβάλλονται ογκώδεις φιγούρες (μία οικογένεια με το κατοικίδιο της που φαίνεται να είναι αρκετά πιο εύσωμοι από το κανονικό), και για την τρίτη και τελευταία κατηγορία παρουσιάζονται παιδιά με ειδικές κινητικές ικανότητες (δύο παιδιά εκ των οποίων στο ένα λείπει ένα κάτω άκρο και το άλλο βρίσκεται σε αναπηρικό αμαξίδιο).

Αναφορικά με τους πρωταγωνιστές των έργων τέχνης, επιλέχθηκαν πίνακες που βασικό ρόλο κατέχουν παιδικές φιγούρες, έτσι ώστε οι συμμετέχοντες, που είναι παιδιά προσχολικής ηλικίας να μπορέσουν να ταυτιστούν πιο εύκολα, καθώς και να εντοπίσουν ομοιότητες και διαφορές ανάμεσα στα ίδια και τα παιδιά που απεικονίζονται στα προτεινόμενα έργα. Αυτή η απόφαση στηρίχθηκε στη θεωρία του Matthew Lipman, όπως αναφέρεται στη Χατζηστεφανίδου (2011), η οποία υποστηρίζει ότι το αντικείμενο μάθησης προσαρμόζεται στις ηλικίες και τα ενδιαφέροντα των παιδιών. Έτσι, ως αφορμή για παράδειγμα μιας φιλοσοφικής συζήτησης με παιδιά, ο Lipman προτείνει την αφήγηση ενός μυθιστορήματος με έναν βασικό ήρωα που βρίσκεται στην ηλικία των παιδιών που απευθύνεται. Αυτό ελκύει το ενδιαφέρον των παιδιών, καθώς θα ταυτιστούν με τον ήρωα και θα μπουν κι αυτά στη διαδικασία σκέψης επίλυσης των προβλημάτων του, ενώ παράλληλα θα κληθούν να μπουν στη θέση του. Με την ίδια, λοιπόν λογική, οι πίνακες που παρουσιάστηκαν στην παρούσα έρευνα έχουν ως πρωταγωνιστές μικρά παιδιά καθώς με το κατάλληλο έναυσμα είτε αυτό είναι ένα παραμύθι, είτε ένα έργο ζωγραφικής, τα παιδιά εισάγονται στη συζήτηση της βασικής έννοιας με τέτοιο παιγνιώδη τρόπο που εμπλέκουν τους εαυτούς τους, ταυτίζοντάς τους με τους ήρωες του παραμυθιού ή του πίνακα (Lipman, Sharp & Oscanyan, 1980).

Ένας στόχος που επετεύχθη για τη πρώτη και την τρίτη κατηγορία ετερότητας, ήταν η προβολή ομάδων παιδιών που ήδη αναμεταξύ τους έχουν διαφορές, παρ' όλα αυτά καταφέρνουν να ανήκουν στο ίδιο σύνολο (στον πρώτο πίνακα βλέπουμε παιδιά διαφορετικών εθνοπολιτισμικών ταυτοτήτων να είναι ένα βήμα πριν το κοινό τους παιχνίδι, ενώ στον τρίτο πίνακα παρατηρούμε παιδιά με εμφανείς κινητικές ιδιαιτερότητες να συμμετέχουν στο ίδιο παιχνίδι με παιδιά χωρίς κινητικά προβλήματα).

Τέλος, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι τα επιλεγμένα έργα τέχνης δεν παράχθηκαν με στόχο να υπηρετήσουν κάποιον προδιαγεγραμμένο εκπαιδευτικό σκοπό, και επιλέχθηκαν διότι υποστηρίζεται ότι είναι σκοπιμότερο να χρησιμοποιούνται στην εκπαιδευτική διεργασία έργα τέχνης που δημιουργήθηκαν γιατί προσφέρουν εναύσματα για ευρύτερη διερεύνηση νοημάτων, καταστάσεων, πεποιθήσεων, συναισθημάτων και εναλλακτικών ερμηνειών. Επιπλέον, τα έργα τέχνης επιλέχθηκαν με γνώμονα ότι προσφέρουν κατάλληλα εναύσματα για την κριτική ανάλυση και την ανάδειξη αντιλήψεων για τα προς εξέταση θέματα, χωρίς όμως να λαμβάνεται υπόψη το κριτήριο της αναγνωρισιμότητας του έργου ή του καλλιτέχνη. (Κόκκος, 2011).

Συμπερασματικά, βασική προϋπόθεση στην επιλογή των έργων, που θα χρησιμοποιούνταν στη συνέχεια ως μέσο, για την προβολή των αντιλήψεων των παιδιών, αποτέλεσε το περιεχόμενο και οι πρωταγωνιστές του κάθε εικαστικού έργου, και όχι η αναγνωρισιμότητα του. Η κάθε εικόνα είχε ως στόχο να προβάλλει, τα προς διερεύνηση ζητήματα ετερότητας, αλλά παράλληλα να δίνει την δυνατότητα στα παιδιά να ταυτιστούν με τους απεικονιζόμενους.

Β' ΜΕΡΟΣ: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ

Κεφ. 4^ο: Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΕΡΕΥΝΑ

ΓΕΝΙΚΑ

Σε αυτό το κεφάλαιο γίνεται η παρουσίαση της έρευνας, ορίζεται αναλυτικά ο σκοπός της ο οποίος είναι η προβολή των αντιλήψεων και των συναισθημάτων των παιδιών προσχολικής ηλικίας για τη διαφορετικότητα, έτσι όπως αυτές αναδύονται μέσα από την ανάγνωση έργων τέχνης, οι στόχοι της, καθώς και διατυπώνεται το ερευνητικό ερώτημα με τα υποερωτήματά της. Τέλος, αναφέρονται οι τομείς ετερότητας που επιλέχθηκαν να εξεταστούν, αλλά και ο λόγος της σημαντικότητάς τους.

4.1. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η παρούσα διπλωματική εργασία πλαισιώνεται από την ποιοτική έρευνα με τίτλο «Η ανάγνωση έργων τέχνης ως μέσο διερεύνησης των αντιλήψεων παιδιών προσχολικής ηλικίας για την ετερότητα», που ως πρωταρχικό **σκοπό** έχει την προβολή των αντιλήψεων και των συναισθημάτων των παιδιών προσχολικής ηλικίας για τη διαφορετικότητα, έτσι όπως αυτές αναδύονται μέσα από την ανάγνωση έργων τέχνης. Οι τρεις κατηγορίες ετερότητας που επιλέχθηκαν να εξεταστούν είναι: α) η διαφορετική εθνοπολιτισμική ταυτότητα (με εστίαση στο χρώμα δέρματος) β) τα διαφορετικά εξωτερικά χαρακτηριστικά (με εστίαση στη σωματική διάπλαση/βάρος) και γ) οι διαφορετικές ικανότητες των άλλων (με εστίαση στη σωματική ιδιαιτερότητα/αναπηρία).

4.2. ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Βασικοί στόχοι της παρούσας έρευνας είναι:

1. Η **εξέταση** του τρόπου με τον οποίο τα παιδιά εντοπίζουν την ετερότητα στα έργα τέχνης μέσω της ανάγνωσης τους. Δηλαδή το ποια στοιχεία του κάθε πίνακα επισημαίνονται και κατηγοριοποιούνται ως «διαφορετικά» από τα παιδιά.
2. Η **καταγραφή** του τρόπου με τον οποίο αντιμετωπίζουν τη διαφορετικότητα που παρουσιάζεται σε σχέση με τον εαυτό τους. Δηλαδή το πώς η ετερότητα επηρεάζει τις προτιμήσεις τους και τις επιλογές που θα κάνουν.
3. Η **διερεύνηση** των αντιλήψεων και των συναισθημάτων των παιδιών σχετικά με τη διαφορετικότητα που προβάλλεται, και εμμέσως στο κατά πόσο τη δέχονται και την αποδέχονται. Δηλαδή το αν έχουν υιοθετήσει μία θετική ή αρνητική στάση απέναντι στη ετερότητα που εξετάζεται, και κατά πόσο αυτή είναι παγιωμένη.

4.3. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΩΤΗΜΑ ΚΑΙ ΥΠΟΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

Το κεντρικό ερευνητικό ερώτημα είναι το **«Πώς παιδιά προσχολικής ηλικίας αντιλαμβάνονται την ετερότητα μέσω της ανάγνωσης έργων τέχνης»**, το οποίο απαντάται μέσω υποερωτήσεων της συνέντευξης τύπου:

Πώς αισθάνεσαι όταν βλέπεις έναν άνθρωπο που είναι διαφορετικός από εσένα;

Θα έκανες φίλο/φίλη ένα παιδί που μοιάζει διαφορετικό από εσένα; Γιατί;

Τα υποερωτήματα της παρούσας μελέτης, αφορούν τις σκέψεις, τα βιώματα, τα συναισθήματα και τις στάσεις των παιδιών συγκεκριμένα για:

α) τη διαφορετική εθνοπολιτισμική ταυτότητα (διαφορετικό χρώμα δέρματος), το οποίο απαντάται μέσω ερωτήσεων της συνέντευξης τύπου:

Θα έκανες φίλο/φίλη ένα παιδί που έχει διαφορετικό χρώμα δέρματος;

Πιστεύεις ότι τα παιδιά που έχουν διαφορετικό χρώμα δέρματος από εσένα είναι διαφορετικά από εσένα; Γιατί; Πού διαφέρουν από εσένα;

β) τα διαφορετικά εξωτερικά χαρακτηριστικά (αυξημένο βάρος), το οποίο απαντάται μέσω ερωτήσεων της συνέντευξης τύπου:

Θα έκανες φίλο/φίλη ένα παιδί που είναι διαφορετικό από εσένα στο βάρος;

Νιώθεις ότι τα παιδιά που έχουν περισσότερα κιλά είναι διαφορετικά από εσένα; Γιατί; Πού διαφέρουν;

γ) τις διαφορετικές ικανότητες των άλλων (σωματικές ιδιαιτερότητες και αναπηρία), το οποίο απαντάται μέσω ερωτήσεων της συνέντευξης τύπου:

Θα έκανες φίλο/φίλη ένα παιδί που του αρέσει να κάνει διαφορετικά πράγματα από εσένα;

Νομίζεις ότι τα παιδιά που βρίσκονται σε αναπηρικό καροτσάκι είναι διαφορετικά από εσένα; Πού πιστεύεις ότι διαφέρουν;

4.4. ΤΟΜΕΙΣ ΕΤΕΡΟΤΗΤΑΣ

Παρακάτω αναφέρονται οι λόγοι για τους οποίους επιλέχθηκαν οι προαναφερθέντες τομείς ετερότητας.

Α) Διαφορετική Εθνοπολιτισμική Ταυτότητα

Κατά την περίοδο της δεκαετίας του '90, η Ελλάδα μετατράπηκε από χώρα αποστολής μεταναστών σε χώρα υποδοχής μεταναστών, ενώ καθ' όλη τη διάρκεια

της δεκαετίας του 2000, οι μετανάστες ή τα άτομα με μεταναστευτική προέλευση, αποτελούσαν πλέον του 10% του πληθυσμού της χώρας (Baldwin-Edwards, 2004). Αυτή η μετατροπή έθεσε σε σημαντική αμφισβήτηση ορισμένες βαθιά ριζωμένες παραδοχές σχετικά με την εθνοτική και πολιτισμική ομοιογένεια των Ελλήνων (Λιάκος, 1994). Η αρνητική στάση απέναντι στους μετανάστες ήταν εμφανής, ενώ αρκετές φορές εκδηλωνόταν με την υιοθέτηση αρνητικών συμπεριφορών, όπως στην περίπτωση της συμμετοχής των παιδιών των μεταναστών στις παρελάσεις ως σημαιοφόρων (Tzanelli, 2006). Ωστόσο, σύμφωνα με την κοινωνική και ψυχολογική θεώρηση του ρατσισμού, ο τρόπος έκφρασης του έχει αλλάξει σημαντικά τα τελευταία χρόνια. Έτσι ενώ παλιότερα εκδηλωνόταν με άμεσους και πιο επιθετικούς τρόπους, πλέον στις μέρες μας εκφράζεται έμμεσα και με υπόγειους τρόπους (Gaertner & Dovidio, 1986). Αν και οι αλλαγές αυτές παρατηρούνται κυρίως στις Η.Π.Α κάτω από την πίεση του κινήματος των πολιτικών δικαιωμάτων σχετικά με το ζήτημα των μαύρων, στην Ευρώπη επίσης υποστηρίζεται ότι παρατηρείται ένα παρόμοιο πέρασμα σε ένα νέο είδος ρατσισμού (Balibar, 1991). Στην Ελλάδα επίσης έχει υποστηριχθεί ότι δεν γίνεται λόγος κατά των μεταναστών με επιχειρήματα αποκλειστικά βασισμένα στη φυλετική διαφορετικότητα αλλά και σε επιχειρήματα βασισμένα σε πολιτισμικές διαφορές ή με όρους διατάραξης της ασφάλειας, τα οποία προσιδιάζουν στο νέο τύπο ρατσισμού (Figgou, Sapountzis, Bozatzis, Gardikiotis, & Pantazis, 2011).

Γι' αυτό το λόγο θεωρείται σημαντικό να εξεταστεί ο τρόπος που τα παιδιά αντιλαμβάνονται την εθνοπολιτισμική διαφορετική ταυτότητα, και πιο συγκεκριμένα με εστίαση στο χρώμα του δέρματος, δεδομένου ότι η Ελλάδα αποτελεί ένα σημαντικό πόλο έλξης, μεγάλου αριθμού οικονομικών και πολιτικών μεταναστών, και λόγω του γεγονότος ότι στη βάση αυτού του νέου ρατσισμού βρίσκεται η

προκατάληψη απέναντι στους μαύρους (Sears & Kinder, 1971. Sears & McConahay, 1973).

B) Διαφορετικά Εξωτερικά Χαρακτηριστικά

Τα παιδιά αρχίζουν να αναπτύσσουν στερεότυπα για το τί σημαίνει ελκυστικό από τα πρώτα στάδια της ζωής τους (Collins, 1991). Παιδιά και έφηβοι είναι ιδιαίτερα ευάλωτοι στα μηνύματα που μεταδίδονται μέσω της τηλεόρασης, τα οποία επηρεάζουν τις αντιλήψεις και τις συμπεριφορές τους (Gerbner, Gross, Morgan, & Signorielli, 1994). Η τηλεόραση έχει επιδείξει πρωταρχικές αρνητικές συνέπειες σε διάφορους τομείς, μέσα στους οποίους συγκαταλέγεται ο τρόπος που αντιλαμβανόμαστε το σώμα μας, η αυτοεικόνα, η διατροφή, η διαίτα και η παχυσαρκία. Επίσης, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης μπορούν να λειτουργήσουν ως σημαντικές επιρροές για τις διατροφικές διαταραχές μέσω της επίδρασής τους στις αξίες, τα στερεότυπα και τα αισθητικά πρότυπα που ενστερνίζεται η σύγχρονη κοινωνία. Οι ερευνητές στους τομείς της επικοινωνίας και των διατροφικών διαταραχών υποστηρίζουν ότι τα μέσα ενημέρωσης διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη μετάδοση ορίων και αξιών με γνώμονα την λεπτή σιλουέτα (Harrison & Cantor, 1997). Οι Garfinkel και Garner (1982), δύο πρωτοπόροι στη μελέτη των διαταραγμένων διατροφικών συνηθειών, αναφέρουν ότι τα μέσα μαζικής ενημέρωσης προωθούν την εικόνα του αδύνατου σώματος και μέσω των δημοφιλών προγραμμάτων που μεταδίδονται απεικονίζουν τους επιτυχείς και όμορφους πρωταγωνιστές ως λεπτούς. Είναι λοιπόν επόμενο, τα παιδιά να προσπαθούν να ταυτιστούν με τα πρότυπα που προβάλλονται καθημερινά, να θέλουν να τους μοιάσουν ασυνείδητα και να απορρίπτουν την εικόνα του διαφορετικού σωματότυπου.

Συμπληρωματικά, τα υπέρβαρα και τα παχύσαρκα παιδιά, που δεν αποτελούν μέρος των στερεοτύπων που προωθούνται από την κοινωνία, είναι πιθανότερο να καταλήξουν ως θύματα συμπεριφορών εκφοβισμού από τους συνομηλίκους τους συγκριτικά με παιδιά που έχουν κανονικό για την ηλικία τους βάρος. Παράλληλα, η επικράτηση των κοινωνικών προβλημάτων μεταξύ των παχύσαρκων παιδιών είναι αρκετά υψηλή, και αυτά τα κοινωνικά προβλήματα προβλέπονται τόσο σε βραχυπρόθεσμα όσο και μακροπρόθεσμα ψυχολογικά ζητήματα. (Janssen, Craig, Boyce & Pickett, 2004). Εντούτοις, θεωρείται καίρια η διερεύνηση των αντιλήψεων των παιδιών και κατ' επέκταση η ευαισθητοποίηση τους, ήδη από τα πρώτα χρόνια της ζωής τους, σχετικά με τα διαφορετικά εξωτερικά χαρακτηριστικά των ανθρώπων, όπως η μεγαλύτερη σωματική διάπλαση.

Γ) Διαφορετικές Ικανότητες των Άλλων

Τα άτομα με αναπηρία πρέπει να διαβούν σε ένα περιβάλλον χωρίς φραγμούς και διαχωριστικές γραμμές, το οποίο θα μεγιστοποιεί τη δυνατότητα επικοινωνίας τους με το κοινωνικό σύνολο. Απαραίτητη προϋπόθεση για να επιτευχθεί ο παραπάνω στόχος, θεωρείται η θετική στάση, αλλά και οι αλληλέγγυες αντιλήψεις της ευρύτερης κοινωνίας (Παπάνης, Βίκη & Γιαβρίμης, 2007). Ωστόσο, αυτό που συμβαίνει, ειδικά στην ελληνική πραγματικότητα, είναι ότι τα άτομα με αναπηρία, στη μεγάλη πλειονότητά τους, δεν έχουν πρόσβαση σε πολλά πράγματα, όπως στον πολιτισμό, εξαιτίας κυρίως των προσβλητικών και αρνητικών συμπεριφορών που αντιμετωπίζουν από το κοινωνικό περιβάλλον. Η αναπηρία ή οι αναπηρίες τους, δεν πρέπει να επισκιάζουν τις όποιες δυνατότητες έχουν τα άτομα αυτά για να ενταχθούν στην κοινωνία και να ζήσουν μία αξιοπρεπή ανθρώπινη ζωή. Στην κοινωνία του σήμερα, η βασική πρόκληση που καλούμαστε να αντιμετωπίσουμε αφορά το χάσμα μεταξύ αξιών που διακηρύσσονται και αντιλήψεων που κυριαρχούν βαθύτερα και

υπονομεύουν ή ανατρέπουν τα ιδεώδη που δημοσίως επιδοκιμάζονται και υιοθετούνται (Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία, 2004).

Συμπερασματικά, δεδομένου ότι τα παιδιά είναι οι πολίτες του αύριο θεωρείται εξαιρετικά σημαντικό, τέτοιου είδους στάσεις να καλλιεργούνται από νωρίς. Αυτός είναι άλλωστε και ο λόγος που είναι ουσιώδης η εξέταση των στάσεων των μικρών παιδιών για την αναπηρία.

4.5. Η ΕΝΔΕΧΟΜΕΝΗ ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Με την καταγραφή και την ανάλυση των αντιδράσεων των παιδιών για τα έργα τέχνης που εμπεριέχουν ζητήματα ετερότητας, η συγκεκριμένη έρευνα στοχεύει στη διερεύνηση και στην καλύτερη κατανόηση των σκέψεων των παιδιών σχετικά με το υπό διερεύνηση θέμα. Παράλληλα μία τέτοια έρευνα θα μπορούσε να προβάλλει έμμεσα, το ρόλο που παίζει η επαφή και η εξοικείωση των παιδιών με εικόνες που προβάλλουν την ετερότητα, σε σχέση με τις σκέψεις και τα συναισθήματα που τους δημιουργούνται για αυτή. Εν κατακλείδι, χρησιμοποιώντας την ανάγνωση έργων τέχνης ως μέσο, είναι πολύ πιθανό να ανακαλυφθούν διάφορες διαστάσεις της πραγματικότητας, να αναδυθούν διάφοροι τρόποι αντίληψης καθώς και ποικίλες συμπεριφορές, με αποτέλεσμα να κατανοείται καλύτερα η αντίληψη για την ετερογένεια (Green, 2000).

Κεφ. 5^ο: Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΓΕΝΙΚΑ

Παρακάτω, γίνεται αναλυτική παρουσίαση της μεθοδολογίας της έρευνας, η οποία περιλαμβάνει τη μέθοδο που χρησιμοποιήθηκε για την διεξαγωγή της, το δείγμα που

συμμετείχε, το εργαλείο που κρίθηκε κατάλληλο, τη διαδικασία που ακολουθήθηκε, και τέλος τη μέθοδο ανάλυσης των δεδομένων που επιλέχθηκε.

5.1. ΜΕΘΟΔΟΣ

Η παρούσα έρευνα αποτελεί μία μελέτη περίπτωσης, καθώς στο επίκεντρο βρίσκεται μία ομάδα σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο, συγκεκριμένα η ομάδα μαθητών που φοιτά στα «Εκπαιδευτήρια Βούλας Καλάνδρου». Η περίπτωση αυτή ερμηνεύεται με μεγάλη ευρύτητα καθώς ο σκοπός της μελέτης περίπτωσης είναι η βαθιά εξερεύνηση και η συστηματική ανάλυση των φαινομένων που συνθέτουν τον κύκλο της ζωής της μονάδας, με στόχο να γίνουν γενικεύσεις και στον ευρύτερο πληθυσμό στον οποίο ανήκει η ομάδα (Robson, 2000).

Για τη διεξαγωγή της έρευνας, επιλέχθηκε η φαινομενολογική προσέγγιση, που συνδέεται με τη μελέτη της ποιότητας, και εστιάζει στις υποκειμενικές αντιλήψεις, σκέψεις και συναισθήματα των συμμετεχόντων. Μέσω των ημιδομημένων συνεντεύξεων, που αποτέλεσαν το εργαλείο συλλογής δεδομένων της παρούσας έρευνας, δημιουργήθηκε το κατάλληλο πλαίσιο για την καλύτερη κατανόηση των προσωπικών αντιλήψεων των παιδιών. Η καθοδήγηση της ερευνήτριας δεν είχε κατευθυντικό χαρακτήρα, ωστόσο αποσκοπούσε στην οριοθέτηση του θέματος (Willig, 2015).

5.2. ΔΕΙΓΜΑ

Το δείγμα της έρευνας αποτελείται από 25 παιδιά προσχολικής τάξης, 15 αγόρια και 10 κορίτσια, ηλικίας από 4,5 έως 6 ετών. Τα παιδιά προσεγγίστηκαν μέσω των «Εκπαιδευτήριων Βούλας Καλάνδρου», όπου φοιτούσαν. Πιο συγκεκριμένα 12 από τα παιδιά ήταν στην τάξη του προνηπίου και 13 στην τάξη του νηπίου. Όλα τα παιδιά

ήταν εξοικειωμένα με έργα τέχνης, αφού κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς είχαν δουλέψει πρότζεκτ που εμπειρείχαν πίνακες ζωγραφικής, όπως οι κυβιστικοί πίνακες του Πικάσο. Τέλος, ενώ δεν είχε γίνει άμεσος λόγος από τις νηπιαγωγούς για τα ζητήματα ετερότητας που εξετάζει η παρούσα έρευνα, τα παιδιά είχαν έρθει σε επαφή με άλλες πτυχές διαφορετικότητας, αφού στην τάξη φοιτούσε ένα παιδί από την Κίνα, δύο παιδιά με προβλήματα λόγου και ένα παιδί με αυτισμό.

5.3. ΕΡΓΑΛΕΙΟ

Διεξήχθησαν ημι-δομημένες συνεντεύξεις την περίοδο του Μαΐου 2017 με το κάθε παιδί ξεχωριστά (βλ. Παράρτημα 2). Η επιλογή των ατομικών συνεντεύξεων έγινε με σκοπό να εκφραστούν οι απόψεις και τα συναισθήματα του κάθε παιδιού μεμονωμένα, και να εξεταστούν οι ιδέες των μαθητών χωρίς αυτές να επηρεαστούν από τις απαντήσεις των άλλων παιδιών (Piaget, 1976). Να σημειωθεί ότι υποστηρίζεται ότι η μέθοδος των ατομικών ημιδομημένων συνεντεύξεων καθιστά δυνατή η διερεύνηση του θέματος σε βάθος (Glesne & Peshkin 1992, Merriam 1998, Tierney & Dillely 2002) και πρόκειται για μία τεχνική που θεωρείται κατάλληλη για παιδιά όλων των ηλικιών (Davies 1989, Eckert 1989).

Ο οδηγός συνέντευξης, ο οποίος χρησιμοποιήθηκε και ως βοήθημα κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, δημιουργήθηκε με σκοπό να συγκεντρωθούν οι ερωτήσεις για τις ανάγκες της έρευνας, και να ταξινομηθούν αναλόγως του στόχου που εξυπηρετεί η κάθε ερώτηση.

Πιο συγκεκριμένα, οι στόχοι διακρίθηκαν στις εξής κατηγορίες: αρχικά, τέθηκαν οι ερωτήσεις πριν από την παρέμβαση (*προ-τεστ*), όπου ως κύριο στόχο είχαν την διερεύνηση των αντιλήψεων των παιδιών για το τί σημαίνει για αυτά «διαφορετικότητα» σε ένα γενικό πλαίσιο, καθώς και την κατανόηση της άποψής

τους για τον διαφορετικό «άλλο». Στη συνέχεια, κάνοντας τον διαχωρισμό βάσει των τριών περιοχών ετερότητας που επιλέχθηκαν να εξεταστούν (διαφορετική εθνοπολιτισμική ταυτότητα, διαφορετικά εξωτερικά χαρακτηριστικά και διαφορετικές ικανότητες των άλλων), και την προβολή των εικαστικών έργων σε ματ πλαστικοποίηση, οι ερωτήσεις που επακολούθησαν είχαν ως στόχο την καταγραφή του τρόπου με τον οποίο οι μαθητές διαβάζουν τα έργα τέχνης. Αυτό σημαίνει, ότι οι συγκεκριμένες ερωτήσεις αποσκοπούσαν σε μία διερεύνηση του κατά πόσο εντοπίζονται από τα παιδιά που συμμετείχαν, οι ομοιότητες και οι διαφορές που προβάλλονταν, κατά πόσο δηλαδή ξεχώριζαν τη διαφορετικότητα. Αυτό βέβαια συμπεριλάμβανε όχι μόνο τη διαφορετικότητα ανάμεσα στους πρωταγωνιστές των έργων τέχνης αλλά και με τους μαθητές αυτούς καθ' αυτούς. Τέλος, οι ερωτήσεις που έκλειναν τον κύκλο της κάθε κατηγορίας ετερότητας, είχαν ως πρωταρχικό στόχο την έκφραση των στάσεων και των συναισθημάτων των παιδιών σχετικά με την κάθε περίπτωση διαφορετικότητας.

Παράλληλα να σημειωθεί ότι, οι ερωτήσεις που δημιουργήθηκαν μετά την προβολή των έργων τέχνης (μετά-τεστ) προσαρμόστηκαν σύμφωνα με το μοντέλο που προτείνει ο Perkins και αναφέρει ο Κόκκος (2011). Πιο συγκεκριμένα:

Στην πρώτη φάση της συνέντευξης, οι ερωτήσεις δίνουν χρόνο στο παιδί να παρατηρήσει την εικόνα και να συντονιστεί καλύτερα με αυτό που προβάλλεται μπροστά του, ενισχύοντας την «αντικειμενική» παρατήρηση. Πχ.:

Τι βλέπεις στην εικόνα;

Ποιοι είναι οι πρωταγωνιστές τις εικόνας;

Τι σου κάνει εντύπωση στο έργο;

Σε δεύτερη φάση, οι ερωτήσεις έχουν σκοπό να ενεργοποιήσουν την ανοιχτή σκέψη των παιδιών για να μπορέσουν να ανασυνθέσουν τα δεδομένα των έργων με μια πιο δημιουργική ματιά. Πχ.:

Τι νομίζεις ότι γίνεται την στιγμή που απεικονίζεται στο έργο;

Τι μπορεί να γίνεται στη συνέχεια;

Τί ομοιότητες ή διαφορές εντοπίζεις στα παιδιά του πίνακα κ σε εσένα;

Στην τρίτη φάση, οι ερωτήσεις παραπέμπουν σε έναν αναλυτικό τρόπο σκέψης, όπου πλέον οι μαθητές ωθούνται να εμβαθύνουν, να ερμηνεύσουν, και να εξηγήσουν των τρόπο σκέψης τους και τα συναισθήματα που τους προκλήθηκαν. Μέσα από την ενασχόληση με το οπτικό ερέθισμα, όπου στην περίπτωση μας είναι τα τρία έργα τέχνης, και σε συνδυασμό με την εμπειρία της επαφής του μαθητή με το κάθε έργο, προκύπτουν οι στοχαστικές δράσεις του κάθε παιδιού, οι οποίες μας βοηθούν να διεισδύσουμε στον εσωτερικό κόσμο των μαθητών. Πχ.:

Με ποια από τα παιδιά του πίνακα θα ήθελες να γίνεις φίλος/η; Γιατί;

Ποιο παιδάκι θα ήθελες να καλέσεις στο σπίτι σου;

Τι θα του έλεγες να παίζετε;

Τέλος, **η τέταρτη και τελευταία φάση**, αφορά μία ολιστική προσέγγιση του έργου σε σχέση με τους τομείς διερεύνησης της έρευνας, μία ανασκόπηση της διεργασίας που εμπεριέχει στοιχεία κριτικού στοχασμού. Πχ.:

Πιστεύεις ότι τα παιδιά που έχουν διαφορετικό χρώμα δέρματος από εσένα είναι διαφορετικά από εσένα;

Νιώθεις ότι τα παιδιά που έχουν περισσότερα κιλά είναι διαφορετικά από εσένα;

Νομίζεις ότι τα παιδιά που βρίσκονται σε αναπηρικό καροτσάκι είναι διαφορετικά από εσένα;

Πού πιστεύεις ότι διαφέρουν;

Οι ανοιχτού τύπου ερωτήσεις που προσέφερε η ατομική ημι-δομημένη συνέντευξη, αποσκοπούσαν στην ενθάρρυνση των συμμετεχόντων για την έκφραση των συναισθημάτων και των απόψεων τους, καθώς και για την αφήγηση συγκεκριμένων εμπειριών τους. Το συγκεκριμένο εργαλείο, όπως προαναφέρθηκε, βοήθησε στην αποκόμιση όσο το δυνατόν πλουσιότερων πληροφοριών για το υπό διερεύνηση ερώτημα. Ταυτόχρονα, η συμβολή της ημι-δομημένης συνέντευξης με τους μαθητές για την παρούσα έρευνα ήταν εξαιρετικά μεγάλη λόγω του γεγονότος ότι δόθηκε λόγος στα παιδιά να εκφράσουν αυτά που σκέφτονται και αισθάνονται για τα στοιχεία ετερότητας, κάτι που σημαίνει ότι υπολογίζουμε την άποψη τους, ότι λαμβάνουμε υπόψη μας αυτά που λένε, τοποθετώντας τα στο κέντρο της μάθησης τους. Επίσης, είναι σημαντικό τα μικρά παιδιά να νιώθουν ικανά και αποδεκτά για να μιλήσουν για τις εμπειρίες τους (Mayall, 1996), γι' αυτό το λόγο η ερευνήτρια προσπαθούσε να καθοδηγεί με τις ερωτήσεις, αλλά να δίνει χώρο στα παιδιά να εκφράσουν αυτό που επιθυμούν.

Τέλος, οι ερωτήσεις της συνέντευξης είχαν ευέλικτο και διαλογικό χαρακτήρα και κάποιες από αυτές τροποποιήθηκαν, επεξηγήθηκαν και/ή παραλήφθηκαν για την καλύτερη κάλυψη των αναγκών της κάθε συνέντευξης ξεχωριστά, και επιτρέποντας στην ερευνήτρια να ανταποκριθεί καλύτερα σε αυτά που λένε τα παιδιά ανάλογα με την περίπτωση. (Robson, 2000. Duphny 2010. Willig, 2015).

5.4. ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

Προτού ξεκινήσουν οι επίσημες συνεντεύξεις, έγιναν δύο πιλοτικές συνεντεύξεις με παιδιά ίδιας ηλικίας με το προβλεπόμενο δείγμα, με σκοπό να ελεγχθεί η εφικτότητα του εργαλείου και της διαδικασίας. Οι δοκιμαστικές μελέτες κρίθηκαν επιτυχείς,

καθώς οι συμμετέχοντες κατανοούσαν τις ερωτήσεις και συμμετείχαν ενεργά στην διαδικασία της συνέντευξης.

Σε όλες τις συνεντεύξεις εκτός από τη συντεντεύκτρια και τους συνεντευξιαζόμενους παρευρισκόταν επιπλέον, ένας παρατηρητής (εκπαιδευτικός). Ο ρόλος του παρατηρητή ήταν να παρακολουθεί την διεξαγωγή της συνέντευξης, χωρίς να παρεμβαίνει κατά τη διάρκεια της. Αυτή η προσθήκη αποσκοπούσε στον εμπλουτισμό εξωλεκτικών δεδομένων, με την καταγραφή αντιδράσεων των παιδιών (Madill, 2012). Ο παρατηρητής, στη πλειοψηφία των συνεντεύξεων, συνέβαλε ουσιαστικά στην παραγωγή επιπρόσθετων δεδομένων, τα οποία αξιοποιήθηκαν στη διαδικασία της ανάλυσης.

Ο τρόπος προσέγγισης των συμμετεχόντων έγινε μέσω του νηπιαγωγείου, όπου και έλαβαν χώρα οι συνεντεύξεις, αφού πρώτα είχαν μοιραστεί και υπογραφεί έντυπα ενήμερης συγκατάθεσης από τους γονείς των παιδιών που θα συμμετείχαν στην έρευνα (βλ. Παράρτημα 3). Πριν από κάθε συνέντευξη η ερευνήτρια και ο παρατηρητής γνώριζαν τον συμμετέχοντα και κάνοντας μία προκαταρκτική συζήτηση σχετικά με τα ενδιαφέροντα του (πχ. Τι σου αρέσει να παίζεις με τους φίλους σου; Ποιο είναι το αγαπημένο σου φαγητό;) προσπαθούσαν να τον κάνουν να αισθανθεί πιο άνετα και να αποβάλλει το άγχος που πιθανόν να ένιωθε. Στην συνέχεια ξεκινούσε η συνέντευξη και η μαγνητοφώνηση της. Σύμφωνα με την πρόταση της Madill (2012), μετά το πέρας των συνεντεύξεων, η ερευνήτρια κρατούσε ημερολόγιο συμπεριλαμβάνοντας προσωπικές εντυπώσεις, σκέψεις και προβληματισμούς σχετικά με την κάθε συνέντευξη.

5.5. ΜΕΘΟΔΟΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

Τα ηχητικά αρχεία των συνεντεύξεων, απομαγνητοφωνήθηκαν (βλ. Παράρτημα 4),

και για την ανάλυσή τους επιλέχθηκε η Ερμηνευτική Φαινομενολογική Ανάλυση. Σύμφωνα με την πρόταση των Smith, Flowers και Larkin (2009), μετά από την επαναλαμβανόμενη ανάγνωση των απομαγνητοφωνήσεων και την εξοικείωση με τα παραχθέντα δεδομένα, έγιναν αρχικοί σχολιασμοί των λεγόμενων για κάθε συνέντευξη μεμονωμένα. Στη συνέχεια, ομαδοποιήθηκαν τα σχόλια όλων των συνεντεύξεων, κατηγοριοποιήθηκαν και δημιουργήθηκαν τα αρχικά θέματα, με βάση τη σημαντικότητα που τους αποδόθηκε και τα επαναλαμβανόμενα μοτίβα που αναδείχθηκαν. Στο επόμενο στάδιο, συγχωνεύτηκαν τα πρώτα θέματα, και μέσα από αυτά αναδείχθηκαν τα τελικά πέντε. Επίσης, ο λόγος των παιδιών αναλύθηκε στο σύνολό του.

Τέλος, κατά τη διάρκεια της ανάλυσης των συνεντεύξεων, η ερευνήτρια συμβουλευτήκε το προσωπικό της ημερολόγιο και τις σημειώσεις του παρατηρητή, καθώς αυτά εμπεριείχαν σημαντικές πληροφορίες για την ερμηνεία των δεδομένων.

Κεφ. 6^ο: ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Τα πέντε θέματα που αναδείχθηκαν μέσα από την ανάλυση των δεδομένων είναι τα εξής:

1. *Η δύναμη της εικόνας και η σύνθετη αποκωδικοποίηση της.*
2. *Η ταύτιση των παιδιών με τους εικονικά ομοίους τους.*
3. *Το άμεσο περιβάλλον ως αφετηρία για τη διαμόρφωση στάσεων.*
4. *Φανταστικά σενάρια και αδυναμία αιτιολόγησης.*
5. *Το κομβικό σημείο ανάμεσα στην αθωότητα και την επικράτηση των στερεοτύπων.*

Τα παραπάνω θέματα προέκυψαν από την Ερμηνευτική Φαινομενολογική Ανάλυση των ημι-δομημένων συνεντεύξεων που διεξήχθησαν. Ωστόσο, επιλέχθηκαν

να αναδυθούν τα συγκεκριμένα ζητήματα λόγω της πολυάριθμης εμφάνισής τους στον λόγο των παιδιών, της σημαντικότητας που προέβαλαν, και λόγω του ενδιαφέροντος που προκάλεσαν στην ερευνήτρια.

6.1. Η ΔΥΝΑΜΗ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΑΣ ΚΑΙ Η ΣΥΝΘΕΤΗ ΑΠΟΚΩΔΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ

Στην ανάλυση των δεδομένων παρατηρήθηκε ένας πλουραλισμός στον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά διαβάζουν τις εικόνες, γεγονός που παρατηρήθηκε μέσω των διαφορετικών απαντήσεων που έδιναν στις κοινές ερωτήσεις της συνέντευξης. Πιο συγκεκριμένα:

Στην πρώτη εικόνα η πλειοψηφία των συμμετεχόντων παρατηρούσε τα παιδιά της εικόνας και τα έκρινε ως πρωταγωνιστές του πίνακα, αλλά λιγότεροι από τους μισούς εστίαζαν στη διαφορά του χρώματος των παιδιών με την πρώτη ματιά. Στην πορεία της συνέντευξης ωστόσο, γινόταν λόγος για τη διαφορετικότητα του χρώματος σχεδόν από όλα τα παιδιά. (Σ13: «*Δύο παιδιά που είναι μαύρα. Και τρία παιδιά που είναι άσπρα*».) Επιπλέον, συχνά γινόταν ένας έμμεσος διαχωρισμός των δύο εθνοπολιτισμικών ομάδων, με τους συμμετέχοντες να τους χωρίζουν αριθμητικά (Σ15: «*Τρία παιδάκια και δύο παιδάκια*»). Σε έναν αξιόλογο αριθμό παιδιών κινούσαν την προσοχή τα ζώακια της εικόνας, όπου στη συνέχεια δημιουργούσαν ιστορίες με αυτά (Σ6: «*Καλύτερα το σκυλάκι, να του πετάω μία τούρτα και αυτό να την τρώει έτσι με ανοιχτό το στόμα, κάτω απ' το τραπεζομάντηλο, στο τραπέζι. Θα ήταν ανάμεσα στην καρέκλα το σκυλάκι με την άλλη που κάθεεται*»). Τέλος, ένας μικρός αριθμός παιδιών εστίαζε στο φόντο και στις λεπτομέρειες του πίνακα (Σ25: «*Μία καρότσα και μία αλυσίδα*»).

Στον δεύτερο πίνακα, σχεδόν όλα τα παιδιά παρατηρούσαν την οικογένεια και την γάτα του πίνακα (Σ6: «*Βλέπω ένα μωρό, ένα μπαμπά και μια μαμά, και ένα μωρό*

και άλλο και μια γάτα»), καθώς ένα μεγάλο μέρος των συμμετεχόντων έδινε βάση στο φόντο (Σ2: «*Τα δέντρα που έχουνε ροζ πέταλα*»), και στις λεπτομέρειες που απεικονίζονταν, όπως ήταν τα παιχνίδια (Σ24: «*...αυτό είναι ένα τραινάκι, αυτή είναι μια μπάλα, αυτή είναι άλλη μπάλα και αυτό ένα καλαμάκι*»). Για ακόμα μια φορά, τα παιδιά ελκούνταν από την μορφή του κατοικίδιου ζώου και δημιουργούσαν ιστορίες με αυτό (Σ22: «*Είναι σε ένα δάσος και έχουν βρει μία γάτα...Μετά θα γίνουν οικογένεια*») αλλά και με άλλα ζώα της φαντασίας τους (Σ8: «*Θα μπορούσαν να ήταν στο δάσος κάπου οι λύκοι να τους περικυκλώναν και να τους επιτιθόνταν*»). Μεγάλο ενδιαφέρον αποτέλεσε το γεγονός ότι μόνο τα μισά παιδιά έδωσαν βάση στο μέγεθος των απεικονιζόμενων, και πιο συγκεκριμένα στο μέγεθος της γάτας (Σ18: «*...μία γιγάντια γάτα*»), ενώ ένα μικρό ποσοστό εστίασε και στη σωματική διάπλαση της οικογένειας (Σ14: «*Επειδή το μωρό είναι μεγάλο. Και η γάτα είναι μεγάλη. Και ο μπαμπάς και η μαμά πολύ μεγάλοι και χοντροί*»).

Στην τρίτη και τελευταία εικόνα, όλοι οι συμμετέχοντες εστίασαν την προσοχή τους στα παιδιά του πίνακα που παίζουν και τρέχουν παρέα (Σ10: «*Βλέπω κάποιους φίλοι να τρέχουνε*»), ενώ μόλις τα μισά παρατήρησαν το αναπηρικό αμαξίδιο της εικόνας (Σ13: «*Δύο παιδάκια που τρέχουν και ένα παιδάκι στο καροτσάκι και ένα αγόρι*»). Ωστόσο κανένας από τους συμμετέχοντες δεν αντιλήφθηκε ότι υπάρχει ένα παιδί στην εικόνα του οποίου του λείπει ένα πόδι, παρά μόνο ένα παιδί σημείωσε ότι το συγκεκριμένο αγόρι παίζει κουτσό (Σ9: «*- Τι παίζουν; - Κουτσό*»). Συμπληρωματικά, μικρό ποσοστό παιδιών αναφέρθηκε στο φόντο και στις λεπτομέρειες του πίνακα (Σ1: «*...Και το γήπεδο που τρέχουνε*»). Τέλος, ένα πολύ ενδιαφέρον εύρημα θεωρείται ότι, αν και σε μικρό αριθμό, υπήρχαν παιδιά που θεώρησαν ότι ο άνθρωπος στο αναπηρικό καροτσάκι ήταν ηλικιωμένος (Σ22: «*Ότι αυτό το παιδάκι σπρώχνει μία γιαγιά*»).

Σε αυτό το σημείο είναι απαραίτητο να αναφερθεί η δύναμη που κατείχε η εικόνα ως μέσο, καθώς έκανε τα παιδιά να νιώσουν πιο άνετα και τα βοηθούσε να εκφραστούν πιο εύκολα. Σε αρκετές περιπτώσεις, όπου οι συνεντευξιαζόμενοι στην αρχή της συζήτησης (προ-τεστ) δεν ήταν ομιλητικοί και έμοιαζε να αισθάνονται αμήχανα με τη διαδικασία της συνέντευξης, ύστερα από την προσθήκη της εικόνας στη συζήτηση (μετά-τεστ), έδειχνε να λύνονται και η εκμαίευση των πληροφοριών γινόταν αβίαστα. Επιπροσθέτως, με το οπτικό ερέθισμα που παρείχαν οι πίνακες στα παιδιά, ήταν πιο ξεκάθαρη η αντίληψη που ασπάζονταν, αφού οι απαντήσεις τους σχετικά με τα ζητήματα ετερότητας πολύ συχνά άλλαζαν μετά από την προβολή της εικόνας.

6.2. Η ΤΑΥΤΙΣΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΕ ΤΟΥΣ ΕΙΚΟΝΙΚΑ ΟΜΟΙΟΥΣ ΤΟΥΣ

Ένα φαινόμενο που προέκυψε στην ολότητα των συνεντεύξεων είναι αυτό κατά το οποίο οι συμμετέχοντες ταυτίζονταν κατά κύριο λόγο με παιδιά που κατείχαν ίδια χαρακτηριστικά και εξωτερική εμφάνιση με τους ίδιους. Η προσοχή τους στρεφόταν στο φύλο, στο χρώμα και τον τύπο των ρούχων που φορούσαν τα απεικονιζόμενα παιδιά, στα παπούτσια τους, στα μαλλιά, στα μάτια, στο ύψος, στην ηλικία και στην γενικότερη εικόνα που αντιπροσώπευαν.

Απόσπασμα (Σ2):

«- Και ποια παιδάκια από εδώ, θα καλούσες στα γενέθλια σου για να φάτε τούρτα; - Αυτό και αυτό (δείχνει το μαύρο και το άσπρο κορίτσι). - Γιατί; - Επειδή είμαι και εγώ κορίτσι».

Απόσπασμα (Σ20)

« - Και με ποια παιδάκια θα ήθελες να γίνεις φίλη; - Με αυτά τα δύο (δείχνει τα παιδιά που τρέχουν). - Γιατί; - Επειδή είναι ίδια με μένα. - Τα άλλα παιδάκια δεν είναι ίδια; - Όχι. - Τι διαφορετικό έχουν με εμένα; - Που έχει αυτό το παιδάκι κίτρινα μαλλιά και έχει άσχημη μούρη (δείχνει το κορίτσι στο καρότσι) και το άλλο το παιδάκι που έχει γυαλιά και έχει διαφορετικά ρούχα (δείχνει παιδί που σπρώχνει το καρότσι).

Στα ίδια στοιχεία εστίαζαν τα παιδιά και όταν κατονόμαζαν τις ομοιότητες και τις διαφορές που εντόπιζαν στους προβαλλόμενους πίνακες.

Απόσπασμα (Σ6)

« - Τι ίδιο βλέπεις, ανάμεσα στα παιδάκια του πίνακα; ... - Άσπρο με άσπρο (δείχνει τις μπλούζες των δύο αγοριών). Α! Βρήκα ροζ με ροζ (δείχνει το ροζ φόρεμα του μαύρου κοριτσιού και τα ροζ φιογκάκια του άσπρου κοριτσιού). Ναι! Και περίμενε, άσπρο με άσπρο και άσπρο (δείχνει την άσπρη ενδυμασία του άσπρου αγοριού) Και άσπρες. (δείχνει τις άσπρες κάλτσες των παιδιών).

Απόσπασμα (Σ8)

« - Βλέπεις κάτι ίδιο που έχεις εσύ με τα παιδάκια του πίνακα; - Μμ, με αυτό μπορεί να είμαστε στην ίδια ηλικία».

Απόσπασμα (Σ11)

« - Τι διαφορετικό έχουν; - Πως αυτό το κοριτσάκι (δείχνει κορίτσι σε καρότσι) δεν έχει ίδια μαλλιά με αυτό το αγοράκι (δείχνει κουτσό αγόρι). - Κάτι άλλο διαφορετικό έχουν; - Ναι. Πως δεν φοράνε ίδια ρούχα».

Αποδίδοντας κάποιο βαθύτερο νόημα στο συγκεκριμένο θέμα, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι τα παιδιά προτιμούν την εικόνα που είναι πιο κοντά στον εαυτό τους και σε ότι είναι ήδη εξοικειωμένα, ξεκινώντας από βασικά στοιχεία όπως είναι η εξωτερική εμφάνιση και η ένδυση.

6.3. ΤΟ ΑΜΕΣΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΩΣ ΑΦΕΤΗΡΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΣΤΑΣΕΩΝ

Στην πορεία της ανάλυσης των δεδομένων διαπιστώθηκε η σημαντικότητα του ρόλου που διαδραματίζει το οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον του παιδιού προκειμένου να διαμορφώσει την άποψη και την στάση του απέναντι σε ζητήματα που αφορούν την ετερότητα. Αναλυτικότερα, παρατηρήθηκε ότι τα παιδιά που είχαν σχετικές προσωπικές εμπειρίες, είτε θετικές είτε αρνητικές, ακολουθούσαν την αντίστοιχη πορεία και στην στάση τους απέναντι στη διαφορετικότητα που προβαλλόταν στα έργα τέχνης. Συγκεκριμένα, παιδιά που είχαν ταξιδέψει στον κόσμο, είχαν γνωρίσει ανθρώπους διαφορετικής εθνικότητας, που μιλούσαν άλλη γλώσσα και είχαν άλλο χρώμα δέρματος είχαν μία πιο θετική και ευέλικτη άποψη για τα «διαφορετικά» παιδιά των πινάκων.

Απόσπασμα (Σ23):

« Έχω συναντήσει έναν που ξέρει και ελληνικά και είναι από το Μπαγκλαντές και είναι φίλος μας. Και έχουμε και έναν φίλο από τους αγώνες του μπαμπά, εε δύο, έναν τον λένε κάπως που δεν θυμάμαι και τον λένε Σάι και είναι από την Αγγλία.»

...

«- Από την εικόνα θα ήθελες με κάποιο παιδάκι να γίνεις φίλος; - Με τους Αφρικανούς. - Γιατί; - Για να έχω και άλλους φίλους και να παίζουμε.»

Απόσπασμα (Σ14):

«- Έχεις συναντήσει κάποιον διαφορετικό; - Ναι. Έχω συναντήσει πολλούς Γερμανούς επειδή έχω πάει στη Γερμανία.»

...

« - Τα άλλα παιδάκια δεν θα ήθελες να τα κάνεις παρέα; - Ναι. Και τα δύο θα τα ήθελα. Και τις δύο ομάδες. - Πολύ ωραία. Ποια παιδάκια θα καλούσες στα γενέθλια σου; - Και αυτά και αυτά (δείχνει όλα τα παιδιά)».

Απόσπασμα (Σ11):

« - Έχεις συναντήσει ποτέ σου ένα παιδάκι που έχει διαφορετικό χρώμα; - Μμ, ναι, τον Δημήτρη. - Και είστε φίλοι με τον Δημήτρη; - Ναι. - Τι χρώμα έχει ο Δημήτρης; -Καφέ. Γιατί ο μπαμπάς του είναι από το Σουδάν.

...

Με ποια παιδάκια θα ήθελες να γίνεις φίλος; - Με όλα. - Θα τα καλούσες στα γενέθλιά σου; - Ναι. - Όλα; - Ναι».

Αντίθετα, παιδιά που μοιάζει στο άμεσο περιβάλλον τους να επικρατούν στερεοτυπικές παραδοχές περί ετερότητας, έδειχναν με τις απαντήσεις τους να ενστερνίζονται αυτή την αρνητική αντίληψη για το διαφορετικό.

Απόσπασμα (Σ4):

« - Και πώς αισθάνεσαι όταν βλέπεις έναν άνθρωπο ο οποίος είναι μαύρος; - Φοβάμαι. - Τι φοβάσαι; - Να μην με πιάσει. - Θα έκανες ένα παιδάκι που είναι μαύρο, φίλο σου; - Όχι. - Γιατί; - Γιατί ήτανε μαύρος.»

Στο παραπάνω απόσπασμα, και σε ένα επόμενο στάδιο ανάλυσης εικάζεται ότι το παιδί έχει ακούσει από το περιβάλλον του την παλιά απειλή «Φάε το φαγητό σου γιατί αλλιώς θα σε πιάσει ο μαύρος», φράση άκρως ρατσιστική και προσβλητική, και λόγω αυτού έχει αποκτήσει φοβία και άρνηση για την οποιαδήποτε συναναστροφή με κάποιον που έχει μαύρο χρώμα δέρματος.

Απόσπασμα (Σ16):

« - Και με ποια παιδάκια θα ήθελες να γίνεις φίλος; - (δείχνει άσπρα παιδιά). - Γιατί; - Επειδή είναι πιο καθαρά».

Απόσπασμα (Σ18):

« - Ναι. Ότι αυτοί (δείχνει άσπρα παιδιά) είναι με κανονικό δέρμα και αυτοί με σκούρο χρώμα».

Ομοίως, στα πρώτο αποσπάσματα, ενδέχεται το παιδί να έχει ακούσει προσβλητικά επίθετα στο άμεσο περιβάλλον του, για τους ανθρώπους που έχουν διαφορετικό χρώμα δέρματος και με αυτόν τον τρόπο να εκφράζει την δυσαρέσκεια του, στο να συναναστραφεί μαζί τους, ενώ στο δεύτερο απόσπασμα με το να χαρακτηρίζει το λευκό δέρμα «κανονικό», πιθανολογείται να μην έχει δεχτεί καμία νύξη σχετική με διαφορετικές εθνοπολιτισμικές ταυτότητες.

Σε αρκετές, λοιπόν, περιπτώσεις, αναδείχθηκε ο καίριος ρόλος που παίζουν τα προσωπικά και διαφορετικά βιώματα των παιδιών, σε ότι αφορά τη διαμόρφωση της στάσης τους, καθώς και τα ερεθίσματα που λαμβάνουν καθημερινά από το σπίτι και το σχολείο.

6.4. ΦΑΝΤΑΣΤΙΚΑ ΣΕΝΑΡΙΑ ΚΑΙ ΑΔΥΝΑΜΙΑ ΑΙΤΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Κατά τη διάρκεια της ανάλυσης, παρατηρήθηκε ότι σε πολλές περιπτώσεις τα παιδιά επινοούσαν φανταστικά σενάρια προκειμένου να καλύψουν τα πραγματικά συναισθήματα που βίωναν (δυσαρέσκεια, άρνηση, αμηχανία, φόβο, ντροπή). Πιο συγκεκριμένα, όταν καλούνταν να τοποθετηθούν σχετικά με την αιτία που δεν θα ήθελαν να γίνουν φίλοι και να παίζουν με τα «διαφορετικά» παιδιά των εικόνων (δηλαδή με τα παιδιά με διαφορετικό χρώμα, με διαφορετική σωματική διάπλαση και διαφορετικές ικανότητες), οι συμμετέχοντες έπλαθαν διάφορες ιστορίες προκειμένου να αιτιολογήσουν αυτή τους την επιλογή. Το ίδιο συνέβαινε όταν περιθωριοποιούσαν τα «διαφορετικά» παιδιά από τα υπόλοιπα παιδιά της εικόνας.

Απόσπασμα (Σ12):

«Μμ, δεν κάνουν τα ίδια πράγματα. Κάνουν άλλα. Κάνουν φίλους άλλα παιδιά και δεν κάνουν τους Έλληνες φίλους.»

Απόσπασμα (Σ9):

- «Τα άλλα δύο παιδάκια; - (γνέφει αρνητικά). - Γιατί δεν θα παίζουν; - Επειδή δεν θα θέλουν. - Δεν τους αρέσει ή δεν μπορούν; - Δεν τους αρέσει.»

Απόσπασμα (Σ12):

«... Εμ, όχι μ' αυτά (δείχνει αγόρι που σπρώχνει το καρότσι και κορίτσι στο καρότσι) ... Γιατί τρέχουν και δεν μου αρέσει που τρέχουν. Μπορεί να χτυπήσουν επειδή το έκλεψαν το καροτσάκι.»

Απόσπασμα (Σ25):

«Φωνάζουνε, γρατζουνάνε και πετάνε κάτω πράγματα γυάλινα.... Αυτοί οι δύο (δείχνει παιδί που σπρώχνει το καρότσι και το κορίτσι στο καρότσι). Δεν θέλω να δω άλλο αυτό.»

Επιπροσθέτως, σε εξίσου αρκετές περιπτώσεις διαπιστώθηκε το γεγονός ότι υπήρχε αδυναμία δικαιολόγησης της εκάστοτε επιλογής, δηλαδή ποιο παιδί θα ήθελαν οι συμμετέχοντες να καλέσουν στο σπίτι και στα γενέθλιά τους. Με άλλα λόγια, ενώ ήταν ξεκάθαρη για αυτά η επιλογή του παιδιού που επιθυμούσαν να συναναστραφούν, αδυνατούσαν να εκφράσουν τον λόγο της απόφασής τους.

Απόσπασμα (Σ17):

« - Γιατί δεν σου αρέσουν αυτά τα παιδάκια; Για ποιο λόγο; - (καμία απάντηση) - Δεν ξέρεις; - (γνέφει αρνητικά). - Απλά δεν θα ήθελες. - Ναι. - Τον ξέρεις τον λόγο που δεν θα ήθελες; - (γνέφει αρνητικά)».

Απόσπασμα (Σ18):

« - Θα γινόσουν φίλος μαζί τους; - Όχι. - Γιατί; - Εε γιατί δεν μου αρέσουνε. - Γιατί δεν σου αρέσουνε; Μπορείς να σκεφτείς το λόγο; Τι δεν σου αρέσει; - Δεν ξέρω. - Θα τα καλούσες στο σπίτι σου; - Μπα...».

Μέσα από μία ερμηνευτική σκοπιά, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι τα παιδιά δεν ήταν σε θέση να διαχειριστούν τα αρνητικά συναισθήματα που ένιωθαν, γι' αυτό και κατέφευγαν σε δημιουργήματα τις φαντασίας τους. Αντίστοιχα, με το να μην δίνουν καμία απάντηση στο «Γιατί δεν θα επέλεγες για φίλο σου ένα διαφορετικό παιδί»,

προκύπτει μία άγνοια αλλά και μία επιφυλακτικότητα για τη διερεύνηση του λόγου της εκάστοτε επιλογής.

6.5. ΤΟ ΚΟΜΒΙΚΟ ΣΗΜΕΙΟ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΑΘΩΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΗ ΤΩΝ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΩΝ

Μετά την ανάλυση των δεδομένων, έγινε μία κατηγοριοποίηση σχετικά με τα επίπεδα αποδοχής ετερότητας από μεριάς των συμμετεχόντων. Οι τρεις κατηγορίες ήταν οι εξής: 1. Καμία προκατάληψη, 2. Αρχικά στάδια προκατάληψης, 3. Παγίωση στερεοτύπων.

Στην πρώτη ομάδα ανήκαν όσα παιδιά, μέσα από τις απαντήσεις τους και τη στάση που επεδείκνυαν, δεν φέραν καμία προκατάληψη σχετικά με τις κατηγορίες ετερότητας που ήρθαν σε επαφή μέσω των προβαλλόμενων εικόνων, αντιθέτως έδειχναν δεκτικά και θετικά προς τη διαφορετικότητα. Αυτό εκφράστηκε με το να εστιάζουν σε άλλα χαρακτηριστικά των παιδιών, πέρα της διαφορετικότητας, αλλά ακόμα και στις περιπτώσεις που έστρεφαν την προσοχή τους στα ζητήματα ετερότητας δεν γινόταν με αρνητικό τρόπο.

Απόσπασμα (Σ2):

«Με ποιο παιδάκι θα ήθελες να γίνει φίλη; - (δείχνει το μαύρο κορίτσι). - Γιατί; - Επειδή μου αρέσει το ροζ».

Απόσπασμα (Σ11):

«Βλέπεις κάτι διαφορετικό; - Μμ, αυτοί οι δύο (δείχνει τα δύο κορίτσια). - Τι διαφορετικό έχουν; - Πως η μία είναι μαύρη και η άλλη άσπρη. - Με ποια παιδάκια θα ήθελες να γίνεις φίλος; - Με όλα. - Θα τα καλούσες στα γενέθλιά σου; - Ναι. - Όλα; - Ναι».

Τη δεύτερη ομάδα αποτέλεσαν οι συμμετέχοντες των οποίων οι απαντήσεις ναί μεν έδειξαν σημάδια προκατάληψης και ενστερνισμό στερεοτυπικών αντιλήψεων, αλλά όχι σε βαθμό που να θεωρούνται παγιωμένα, καθώς τους διακατείχε μία διαλλακτικότητα σχετικά με την αποδοχή της διαφορετικότητας. Με άλλα λόγια, η συγκεκριμένη ομάδα πολλές φορές άλλαζε γνώμη, συνειδητοποιούσε ότι δεν υπάρχει λόγος προκατάληψης μέσα από τη συνέντευξη, και διαφοροποιούσε την απάντησή της.

Απόσπασμα (Σ8):

« - Θα καλούσες αυτά τα παιδάκια στο σπίτι σου; - Ναι. - Και τα δύο; - Ε μάλλον όχι. - Θα καλούσες κάποιο από τα δύο; - Νομίζω όχι. - Γιατί; - Ε δεν μου αρέσει και πολύ. - Τι δεν σου αρέσει; - Ε δεν μου αρέσει που είναι όλα τόσο χοντρά. - Νομίζεις ότι τα πιο χοντρά παιδάκια είναι διαφορετικά από εσένα; - Νομίζω όχι. - Σου αρέσουν ή δεν σου αρέσουν; - Καμία φορά μου αρέσουν καμιά φορά όχι».

Απόσπασμα (Σ4):

« - Ήθελες να γίνεις φίλος μαζί του; - Όχι. - Γιατί; - Γιατί δεν μπορούσε να περπατήσει. - Δεν θα μπορούσες να γίνεις φίλος του αν δεν μπορούσε να περπατήσει; - Όχι. - Γιατί; - Γιατί δεν θα περπατάγαμε. - Θα μπορούσατε να κάνετε άλλα πράγματα μαζί; - Ναι. - Τι; - Να παίζουμε αεροπλάνα».

Τέλος, στην τρίτη κατηγορία απαριθμήθηκαν, όσα παιδιά είχαν εξ' ολοκλήρου αρνητική στάση, γεγονός που εντοπιζόταν μέσα το λόγο τους, προς τη διαφορετικότητα και φαίνεται ότι τα στερεότυπα έχουν εδραιωθεί στην συμπεριφορά τους. Αυτό μερικές φορές εκτός από λεκτικά, εκφραζόταν και με γέλια.

Απόσπασμα (Σ12):

«Θα τα καλούσες σπίτι σου; - Όχι. - Γιατί; - Γιατί θα καταστρέφανε τα πράγματά που πιάνανε. - Γιατί θα τα καταστρέφανε; - Θα τα σφίγγανε. Θα έσπαγαν και το πάτωμα. - Γιατί θα το σπάγαν; - Γιατί είναι μεγάλοι».

...

« - Ε, γιατί πάλι δεν θα μπορεί να περπατήσει και δεν θα του άνοιγα την πόρτα να μπει σπίτι μου με το καροτσάκι. - Γιατί όχι; - Γιατί θα έχει καροτσάκι και δεν θα το άφηνα. Δεν θα τον είχα φίλο.»

Απόσπασμα (Σ16):

« - Θα ήθελες να γίνεις φίλη με αυτά τα παιδάκια και να παίζεις; - Όχι. - Γιατί όχι; - Δεν θα ήθελα. (γελάει) - Δεν σου αρέσουν; - Όχι, γιατί είναι παχουλά».

Εν κατακλείδι, να σημειωθεί ότι η πλειοψηφία των συνεντευξιαζόμενων αποτέλεσε την δεύτερη κατηγορία (Αρχή προκατάληψης), αμέσως μετά υπερτερούσε η πρώτη κατηγορία (Καμία προκατάληψη), ενώ η μειοψηφία συγκαταλέχθηκε στην τρίτη κατηγορία (Παγίωση στερεοτύπων).

Κεφ. 7^ο: ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Η ανάλυση των συνεντεύξεων, συνέβαλλε στο να αναδυθούν οι αντιλήψεις και οι στάσεις παιδιών προσχολικής ηλικίας σχετικά με ζητήματα ετερότητας. Τα τελικά θέματα που δημιουργήθηκαν, αποτέλεσαν ένα συνδυασμό απαντήσεων των συμμετεχόντων, στα επιμέρους υποερωτήματα.

Αρχικά, η δύναμη που διακατέχει η εικόνα στη ζωή και στην πορεία του παιδιού προσχολικής ηλικίας, γίνεται αντιληπτή όχι μόνο στην παρούσα έρευνα, όπως έχει αναφερθεί στα ευρήματα της, αλλά πολλαπλές μελέτες έχουν αποδείξει ότι οι εικόνες με την ιδιαιτερότητά τους (χρώμα, φιγούρες κλπ.) προκαλούν και ενθαρρύνουν τα παιδιά να εκφράζονται και να ξεπερνούν τις γλωσσικές δυσκολίες που μπορεί να αντιμετωπίζουν. Επίσης, η εικόνα με την αφαιρετική της ιδιότητα ανταποκρίνεται περισσότερο στις πνευματικές ικανότητες του παιδιού και προωθεί με αυτόν τον τρόπο τη μάθηση από εσωτερικά κίνητρα (όπως αναφέρεται στο Τσομπανοπούλου, 2000).

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, ορισμένοι συμμετέχοντες της παρούσας έρευνας έμοιαζε νιώθουν μία σχετική επιφύλαξη όταν καλούνταν να δώσουν τις απαντήσεις στα αρχικά ερωτήματα της συνέντευξης. Κάτι παρόμοιο έχει παρατηρηθεί και σε άλλες έρευνες. Συγκεκριμένα, έχει αναφερθεί ότι οι συμμετέχοντες έδειχναν μεγαλύτερη ανασφάλεια σε ανοιχτού τύπου ερωτήσεις, πιθανώς γιατί δεν μπορούσαν να αντιληφθούν πια είναι η «σωστή» απάντηση και τί ακριβώς είναι αυτό που θέλει να ακούσει ο ερευνητής (Arizpe & Styles, 2004). Στην παρούσα έρευνα, συνέβη το ίδιο σε ερωτήσεις τύπου «Γιατί προτιμάς αυτό το παιδάκι για να παίξεις;» ή «Τί δεν σου αρέσει στην εικόνα;», με αποτέλεσμα η ερευνήτρια να τονίζει επανειλημμένως, πριν και κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, στα παιδιά ότι δεν υπάρχει σωστή και λάθος απάντηση, και ότι ενδιαφέρεται να μάθει την προσωπική άποψη του συμμετέχοντα. Αντιθέτως, όταν ρωτιόνταν για το τί βλέπουν στην εκάστοτε εικόνα, φαίνεται να ένιωθαν μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση για τις απαντήσεις τους, γεγονός που επίσης παρατηρείται και σε προγενέστερες έρευνες (Arizpe & Styles, 2004). Συμπερασματικά, φαίνεται ότι η επαφή των παιδιών με τις

εικόνες αποτελεί πιο οικείο έδαφος, και επομένως τους δημιουργεί μία ζώνη ασφαλείας για να εκφραστούν χωρίς αναστολές.

Περαιτέρω, οι εκπαιδευτικοί της προσχολικής ηλικίας βρίσκονται συνεχώς στην αναζήτηση αποτελεσματικών μαθησιακών μεθόδων που να συμβάλουν στην ενίσχυση της ποιότητας της εκπαίδευσης για τις μικρές ηλικίες (Lim, 2005). Οι αισθητικές εμπειρίες έχουν αποδειχθεί αρκετά επιτυχημένες, για την επίτευξη αυτού του στόχου ιδίως στην διδασκαλία των τεχνών αλλά σε διάφορους άλλους κλάδους. Τέλος, οι αναλύσεις εμπειρογνομώνων έχουν αποδείξει ότι η αισθητική εμπειρία έχει ως αποτέλεσμα την επέκταση του περιβάλλοντος της μάθησης, παρέχοντας έτσι ένα πολύ σημαντικό εργαλείο (Harter, Leeman, Norander, Young & Rawlins, 2008).

Σχετικά με το εύρημα της παρούσας έρευνας, που αφορά την ταύτιση των παιδιών με άλλους συνομηλικούς τους που μοιράζονται κοινά χαρακτηριστικά, στην ευρύτερη βιβλιογραφία αναφέρεται επίσης. Αναλυτικότερα, η ταύτιση συντελείται σε μεγαλύτερο βαθμό όταν υπάρχει ομοιότητα των δύο προσώπων, μιας και τα κοινά σημεία που διαπιστώνει ο παρατηρητής ότι έχει με το πρότυπο διευκολύνουν τη διαδικασία ταύτισης. Συνεπώς, όσο μεγαλύτερη είναι η ομοιότητα (ως προς τη συμπεριφορά, την καταγωγή, τις δεξιότητες, το φύλο, τις στάσεις, την ηλικία κ.ά.) τόσο πιο δυνατή και σταθερή είναι και η μίμηση του προτύπου (Κρασσάς, 2008).

Όσον αφορά την φυλετική ταυτοποίηση, είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι θεωρείται ενδεικτική μιας φάσης στην ανάπτυξη της συνείδησης του εαυτού, στην οποία βρίσκονται τα παιδιά προσχολικής ηλικίας, καθώς και οι απαρχές της συνείδησης της φυλής έρχονται ως συνάρτηση της ανάπτυξης του εγώ (Horowitz, 1939).

Αναφορικά με το θέμα που σχετίζεται με την επιρροή του περιγυρου του παιδιού, υποστηρίζεται ότι οι πρώιμες εμπειρίες της ζωής συνδέονται με τις πρακτικές ανατροφής των παιδιών, με τη μεταφορά των γονικών πολιτιστικών, κοινωνικών, ηθικών πεποιθήσεων και στάσεων και με αρνητικές προσωπικές εμπειρίες σχετικές με διάφορες πτυχές ετερότητας. Όλα αυτά σε συνδυασμό με τη γονική έμφαση για τη σημασία της «κανονικότητας» μπορεί να προκαλέσει αρνητικές στάσεις απέναντι στα άτομα με αναπηρία (Katz, 1981). Αυτό μπορεί να διευρυνθεί και σε άλλους τομείς διαφορετικότητας όπως αυτού της διαφορετικής εθνοπολιτισμικής ταυτότητας, και της διαφορετικής σωματικής διάπλασης που εξετάστηκαν επιπλέον στην παρούσα έρευνα. Συμπληρωματικά, έχει διαπιστωθεί ότι η συχνότητα προηγούμενης επαφής με το άτομο που είναι «διαφορετικό» έχει επιπτώσεις στη δημιουργία θετικών στάσεων. Έτσι, όσο περισσότερο κάποιος αλληλοεπιδρά με τα μέλη μιας ομάδας με διαφορετικό χρώμα δέρματος, διαφορετικά εξωτερικά χαρακτηριστικά και αναπηρίες, σε ισότιμη βάση και με θετικό τρόπο, τόσο θετικότερες τείνουν να γίνουν οι στάσεις του απέναντι σε αυτά τα άτομα (όπως αναφέρεται στο Παπάνης, Βίκη & Γιαβρίμης, 2007).

Είναι γεγονός ότι αρνητικά συναισθήματα για διαφορετικές ομάδες επικρατούν σε ένα υποσυνείδητο επίπεδο. Αυτού του τύπου οι στερεοτυπικές στάσεις μπορεί να αναπτύσσονται εξαιτίας του απλού διαχωρισμού σε «εμείς» και «άλλοι», κάτι που παρατηρήθηκε με ποικίλους τρόπους στη συγκεκριμένη έρευνα, αλλά αποτελεί βασικό εύρημα και σε προγενέστερες μελέτες (Billig & Tajfel, 1973. Tajfel, Flament, Billig & Bundy, 1971), Επιπροσθέτως, μπορεί να οφείλονται σε βασικά κίνητρα εύνοιας προς την οικεία ομάδα, ή στην διαπαιδαγώγηση μέσα σε ένα πολιτισμό που ενισχύει πολιτισμικά στερεότυπα για τις διαφορετικές ομάδες και ιδεολογίες (Sidanius & Pratto, 1999, Jost & Banaji, 1994).

Ακόμη, δεν μπορεί να αγνοηθεί ο κρίσιμος ρόλος του εκπαιδευτικού, ο οποίος συντονίζει, συμβουλεύει, εμπυγχώνει, καθοδηγεί διακριτικά, παρατηρεί και ακούει, αλλά κυρίως γνωρίζει να διαχειρίζεται τις καταστάσεις με πολιτισμική ικανότητα (όπως αναφέρεται στο Μάγος, 2013). Είναι γεγονός ότι στη ζωή του παιδιού οι υπεύθυνοι για την εκπαίδευση του, απαρτίζουν ένα σημαντικό κομμάτι της καθημερινότητάς του. Συνεπώς, χρειάζεται ουσιαστική επιμόρφωση και βαθιά επεξεργασία των προσωπικών αντιλήψεων και στάσεων των εκπαιδευτικών προκειμένου να καταρρίπτει τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις και να ενισχύει το αίσθημα αποδοχής και σεβασμού προς την ετερότητα, εντός και εκτός σχολικής τάξης (όπως αναφέρεται στο Μάγος, 2013).

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι συχνά γίνεται λόγος για τον συσχετισμό των ΜΜΕ με την ενίσχυση ρατσισμού και της μη αποδοχής της διαφορετικότητας. Θεωρείται, άλλωστε, ένα πανίσχυρο μέσο που μπορεί να τροφοδοτήσει θετικές ή αρνητικές στάσεις απέναντι σε άτομα ή σε ομάδες που χαρακτηρίζονται ως διαφορετικά.

Αν και στα ευρήματα της παρούσας έρευνας δεν συγκαταλέγεται η επιρροή των ΜΜΕ, λόγω του γεγονότος ότι αποτελούν μεγάλο κομμάτι της ζωής στην πλειοψηφία των παιδιών του 21^{ου} αιώνα, και οι επιδράσεις που ασκούν σε παιδιά και σε εφήβους είναι τόσο καθοριστικές για την καλλιέργεια του εθνικισμού, της προκατάληψης, των διακρίσεων και σε πολλές περιπτώσεις του ρατσισμού (Χαράμης, 2004), θεωρήθηκε απαραίτητο να συμπληρωθεί.

Σε ότι αφορά το αποτέλεσμα της έρευνας που παρατηρεί τους συμμετέχοντες να πλάθουν ιστορίες προκειμένου να δικαιολογήσουν τα αρνητικά συναισθήματα τους για τη διαφορετικότητα, δεν βρέθηκε κάτι ανάλογο στην βιβλιογραφία που

μελετήθηκε. Ωστόσο, είναι γνωστό ότι η δημιουργία φανταστικών σεναρίων από τα παιδιά, με σκοπό να αποφύγουν κάποια ανεπιθύμητη συνέπεια, αποτελεί έναν κοινό μηχανισμό αντιμετώπισης. Τα παιδιά μαθαίνουν να επινοούν ανύπαρκτες ιστορίες από περίπου την ηλικία των δύο ετών. Το πρώτο ψέμα που τα παιδιά μαθαίνουν να λένε αφορά την άρνηση των παραπτωμάτων. Από την ηλικία των τριών μαθαίνουν επίσης να λένε «αθώα» ψέματα. Αυτά είναι ψέματα που λέγονται προκειμένου να ωφεληθούν άλλοι άνθρωποι ή για να επιδείξουν ευγένεια. (Warmelink, 2014).

Μολαταύτα, υφίστανται παραδοχές στις οποίες οι ιστορίες που δημιουργούνται και «ο εαυτός» μαζί με τις αξίες και τις εμπειρίες, εκείνου που τις πλάθει είναι στενά συνδεδεμένα (Fivush, 2001, McAdams, 1993, 2001, Thorne, 2000) και έχουν λάβει ιδιαίτερη προσοχή τα τελευταία χρόνια. Αυτό, εμμέσως, θα μπορούσε να δικαιολογήσει την τάση ορισμένων παιδιών να προβάλλουν την μη αποδοχή της διαφορετικότητας που αισθάνονται τα ίδια με την δημιουργία σεναρίων.

Τέλος, σύμφωνα με την έρευνα που διεξήχθη στο πλαίσιο της διπλωματικής εργασίας, φαίνεται ότι η προσχολική ηλικία αποτελεί ένα κομβικό σημείο σε ότι αφορά τις στερεοτυπικές αντιλήψεις, καθώς τότε ξεκινούν να αναπτύσσονται ή να καταλήγουν να απορρίπτονται.

Ομοίως, ο Staffieri, στην έρευνα του, (1967) ανέφερε ότι παιδιά, και πιο συγκεκριμένα, αγόρια ηλικίας 6-10 ετών παρουσίαζαν ένα κοινό στερεότυπο συμπεριφοράς και χαρακτηριστικού γνωρίσματος της προσωπικότητάς τους, που συνδέονταν με τις σιλουέτες οι οποίες αντιπροσώπευαν το καλλίγραμμο, γυμνασμένο και ελκυστικό κορμί. Παράλληλα, υποστήριξε στα ευρήματά του ότι τα στερεότυπα μεταδίδονται μέσω του πολιτισμού και ότι δύο διαφορετικοί τύποι "κοινωνικής μάθησης" μπορεί να παράγουν αυτά τα στερεότυπα. Αρχικά, υποστηρίχθηκε ότι τα

στερεότυπα είναι πιθανό να εντυπώνονται στα μικρά παιδιά κατά τη διάρκεια της διαδικασίας κοινωνικοποίησης, ως μέρος της κουλτούρας του πολιτισμού τους, ανεξάρτητα από τις πραγματικές τους εμπειρίες με άτομα που έχουν διαφορετικές δομές σωμάτων. Εναλλακτικά, στην ηλικία των 6 ετών αυτά τα στερεότυπα έχουν αναπτυχθεί πλήρως (καθώς στην ηλικία των 5 ετών είναι ελάχιστα), και οι πνευματικές ικανότητες του παιδιού μπορεί να έχουν ωριμάσει αρκετά, και να είναι σε θέση να διακρίνει μεταξύ των διαφορετικών σωματοτύπων, να αντιλαμβάνεται και να θυμάται τις συμπεριφορές που τείνουν να εκτίθενται από ανθρώπους με διαφορετικές ή «ειδικές» σωματικές δομές. Επομένως, πραγματικές διαφορές στη συμπεριφορά των ατόμων με διαφορετικές σωματικές ικανότητες μπορεί να συνιστούν στερεότυπα συμπεριφοράς με βάση τη σωματική διάπλαση (Staffieri 1965, 1967).

Με τον επαγωγικό συλλογισμό, μία τέτοιου είδους παραδοχή, θα μπορούσε να αντιπροσωπεύει και τα εθνοπολιτισμικά στερεότυπα που εξετάστηκαν, εκτός από τη σωματική διάπλαση και τις ειδικές ανάγκες που αναφέρονται και στην έρευνα του Staffieri (1967). Επομένως, η συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα, φαίνεται να βρίσκεται σε μία κρίσιμη στιγμή που θα χαράζει την πορεία του κάθε παιδιού όσον αφορά τις μελλοντικές του αντιλήψεις σχετικά με την ετερότητα.

Εν κατακλείδι, η παρούσα έρευνα είχε ως βασικό της σκοπό την προβολή των αντιλήψεων και των συναισθημάτων των παιδιών προσχολικής ηλικίας για τη διαφορετικότητα, έτσι όπως αυτές αναδύονται μέσα από την ανάγνωση έργων τέχνης, ερώτημα το οποίο θα μπορούσε να ειπωθεί ότι απαντήθηκε επαρκώς, εφόσον τα παιδιά που συμμετείχαν έδωσαν μία αρκετά σαφή εικόνα για το πώς αισθάνονται σχετικά με τις τρεις κατηγορίες ετερότητας που επιλέχθηκαν να εξεταστούν: α) τη

διαφορετική εθνοπολιτισμική ταυτότητα (με εστίαση στο χρώμα δέρματος) β) τα διαφορετικά εξωτερικά χαρακτηριστικά (με εστίαση στη σωματική διάπλαση/βάρους) και γ) τις διαφορετικές ικανότητες των άλλων (με εστίαση στη σωματική ιδιαιτερότητα/αναπηρία). Προβάλλοντας και αναδύοντας τις εμπειρίες, τις στάσεις, καθώς και τα προσωπικά βιώματα που κατέχουν, επετεύχθη αρχικά, η εξέταση του τρόπου με τον οποίο τα παιδιά εντοπίζουν την ετερότητα στα έργα τέχνης μέσω της ανάγνωσης τους (βλ. Θέμα 1. *Η δύναμη της εικόνας και η σύνθετη αποκωδικοποίηση της* και Θέμα 4. *Φανταστικά σενάρια και αδυναμία αιτιολόγησης*), η αναλυτική καταγραφή του τρόπου με τον οποίο αντιμετωπίζουν τη διαφορετικότητα που παρουσιάζεται σε σχέση με τον εαυτό τους (βλ. Θέμα 2. *Η ταύτιση των παιδιών με τους εικονικά ομοίους τους* και Θέμα 3. *Το άμεσο περιβάλλον ως αφετηρία για τη διαμόρφωση στάσεων*) και τέλος, η εκτεταμένη διερεύνηση των αντιλήψεων και των συναισθημάτων τους σχετικά με τη διαφορετικότητα που προβάλλεται, και εμμέσως στο κατά πόσο τη δέχονται και την αποδέχονται (βλ. Θέμα 5. *Το κομβικό σημείο ανάμεσα στην αθωότητα και την επικράτηση των στερεοτύπων*).

Θα ήταν εύλογο λοιπόν να υποστηριχθεί ότι οι στόχοι της έρευνας επετεύχθησαν και το ερευνητικό ερώτημα, μαζί με τα υποερωτήματα της, απαντήθηκαν.

7.1. ΣΥΝΟΨΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

Ανακεφαλαιώνοντας, η παρουσία της εικόνας στην εκπαιδευτική διαδικασία φαίνεται να αποτελεί ένα σημαντικό και οικείο εργαλείο για την κατανόηση του πνευματικού και συναισθηματικού κόσμου των παιδιών. Τόσο ο πλουραλισμός των παρατηρήσεων του κάθε παιδιού ξεχωριστά, όσο και ο πολυσύνθετος και μοναδικός τρόπος

αντίληψης του, επιβεβαιώνουν την υποκειμενική διάσταση της αναγνωστικής διαδικασίας, ακριβώς όπως παρατηρείται και στα έργα τέχνης. Το κάθε παιδί, ως θεατής της εικόνας, αντιλαμβάνεται, αισθάνεται και συναισθάνεται, με αποτέλεσμα να αναπτύσσει και να εμπλουτίζει τον γνωστικό και ψυχικό του κόσμο.

Επιπλέον, η ταύτιση των παιδιών με τον “άλλο”, επέρχεται κυρίως με όλα τα χαρακτηριστικά και τις συμπεριφορές που το παιδί θα αντιληφθεί ως κοινά. Με άλλα λόγια, όσο πιο όμοια είναι μία εικόνα ανάμεσα στο παιδί και τον εαυτό του, τόσο πιο πιθανό είναι να ταυτιστεί μαζί της. Αυτό φαίνεται να έχει ως συνέπεια, τα παιδιά να προτιμούν τη συναναστροφή με τους εικονικά ίδιους με αυτά.

Σε ότι αφορά τα ερεθίσματα που δέχονται τα παιδιά καθημερινά, η μεγαλύτερη επιρροή προέρχεται από το οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον. Ωστόσο, δεν είναι μικρή και η επίδραση των ΜΜΕ στη διαμόρφωση της στάσης και της συμπεριφοράς των παιδιών. Σε όλες τις περιπτώσεις όμως, οικογένεια και εκπαιδευτικοί οφείλουν να προωθούν θετικά μηνύματα σε σχέση με τα ζητήματα ετερότητας, έτσι ώστε τα παιδιά να συνειδητοποιούν από την πρώιμη κιόλας ηλικία ότι όλοι είμαστε διαφορετικοί μεταξύ μας και αυτό είναι κάτι θετικό. Η κοινωνία επίσης είναι απαραίτητο να δραστηριοποιηθεί στην προώθηση της αποδοχής και του σεβασμού του “διαφορετικού”, με σκοπό την μείωση των ρατσιστικών και στερεοτυπικών επεισοδίων. Άλλωστε, από μικρή ηλικία χτίζονται οι βάσεις για τον άνθρωπο που θα εξελιχθεί στην πορεία.

Επιπροσθέτως, στην περίπτωση της μη αποδοχής της διαφορετικότητας, φαίνεται ότι τα παιδιά δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν τα εκάστοτε αρνητικά τους συναισθήματα, και αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο καταφεύγουν σε δημιουργήματα της φαντασίας τους ή ακόμα και στην αδυναμία να τοποθετηθούν για αυτή την αρνητική στάση.

Εν κατακλείδι, επιβεβαιώνεται για ακόμη μία φορά η κρισιμότητα της μετάδοσης ηθικών και συμπεριφορικών αξιών σε παιδιά προσχολικής ηλικίας, καθώς αυτή είναι η περίοδος της ζωής του παιδιού που θα αρχίσουν να θεμελιώνονται ή να απορρίπτονται οι στερεοτυπικές αντιλήψεις και συμπεριφορές.

7.2. ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΚΑΙ ΕΜΠΟΔΙΑ

Κατά την διεξαγωγή της έρευνας, όπως ήταν αναμενόμενο, αντιμετωπίστηκαν ορισμένες δυσκολίες και εμπόδια. Στο πλαίσιο της αναστοχαστικότητας της έρευνας λοιπόν, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι το δείγμα συμπληρώθηκε ύστερα από έκκληση της διευθύντριας του σχολείου προς τους γονείς των συμμετεχόντων και την προτροπή της, για να συμμετέχουν τα παιδιά τους στην έρευνα, καθώς η αρχική συμμετοχή ήταν πολύ μικρή. Επίσης, υπήρχε ένας μικρός αριθμός συμμετεχόντων που είτε κατά τη διάρκεια της συνέντευξης θέλησε να αποχωρήσει, είτε δεν έδινε απαντήσεις λόγω άγχους, ντροπής και βαρεμάρας. Στην πρώτη περίπτωση, δεν λήφθηκε υπόψιν η συνέντευξη αφού δεν ολοκληρώθηκε, ενώ στην δεύτερη περίπτωση τα παιδιά ενθαρρύνονταν με κάθε τρόπο από την ερευνήτρια για συμμετοχή. Τέλος, μία ακόμα δυσκολία που αντιμετωπίστηκε κατά τη διεξαγωγή της έρευνας, είναι το γεγονός ότι ακόμα και αν οι συνεντεύξεις έλαβαν χώρα σε απομονωμένο χώρο του νηπιαγωγείου, διάφοροι περισπασμοί εμφανίζονταν (ο χώρος ήταν γεμάτος με ερεθίσματα όπως ζωγραφιές, παιχνίδια κλπ., παιδιά και προσωπικό του σχολείου περνούσε απ' έξω κλπ.), με αποτέλεσμα να χρειάζεται τα παιδιά να επαναφέρονται στο θέμα, αφού η προσοχή τους είχε διασπαστεί.

7.3. ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΣΗΜΕΙΑ ΠΡΟΣ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ

Η έρευνα που διεξήχθη στο πλαίσιο της συγκεκριμένης διπλωματικής εργασίας, εστίασε στις στάσεις και στις απόψεις παιδιών προσχολικής ηλικίας σχετικά με το διαφορετικό χρώμα δέρματος, τη διαφορετική σωματική διάπλαση και την αναπηρία. Προκειμένου να εμβαθύνουμε περισσότερο, ένα σημείο που θα ήταν εύλογο να διερευνηθεί συνδυαστικά, είναι οι αντιλήψεις του περίγυρου των συμμετεχόντων για το ίδιο θέμα, καθώς και των ανθρώπων που συναναστρέφονται περισσότερο μαζί τους, και πιθανόν να αποτελούν πρότυπα γι' αυτά (οικογένεια, εκπαιδευτικοί κλπ.). Με αυτόν τον τρόπο, θα μπορούσαν να επισημανθούν οι επιρροές που ασκούνται από το άμεσο περιβάλλον του κάθε παιδιού και ενδεχομένως να υποδειχθούν ερεθίσματα και καταστάσεις που ενεργοποιούν και διαμορφώνουν την άποψη τους. Τέλος, μία τέτοιου είδους προέκταση της παρούσας έρευνας, θα μπορούσε να βοηθήσει στην αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση του φαινομένου των στερεοτύπων αλλά και στην καλύτερη εύρεση λύσεων για την αποδόμηση τους.

7.4. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ ΣΤΗΝ ΠΡΩΩΘΗΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΤΗΤΑΣ

Όπως αναφέρθηκε και στα ευρήματα της παρούσας έρευνας, η οικογένεια και ο κοινωνικός περίγυρος του παιδιού είναι η αφετηρία και η βασική επιρροή για την διαμόρφωση των στάσεων του απέναντι στη διαφορετικότητα. Οι εκπαιδευτικοί αποτελούν επίσης, ένα τεράστιο μέρος της ζωής του και επομένως συμβάλλουν στην κοινωνική του εξέλιξη. Έχοντας ωστόσο επιβεβαιώσει, μέσω της έρευνας που διεξήχθη, αλλά και μέσω των αποτελεσμάτων της ευρύτερης βιβλιογραφικής ανασκόπησης, ότι τα έργα τέχνης αποτελούν ένα οικείο, για τα παιδιά, εργαλείο το οποίο είναι ελκυστικό και τους κινεί τον ενδιαφέρον, θα ήταν σημαντικό να γίνουν

μερικές επιπλέον προτάσεις για την αξιοποίηση της τέχνης από τους εκπαιδευτικούς, με σκοπό την διαπολιτισμική ευαισθητοποίηση των παιδιών προσχολικής και πρωτοσχολικής ηλικίας.

Θα μπορούσε να αποβεί προσοδοφόρο, αν οι εκπαιδευτικοί ενσωμάτωναν έργα τέχνης σε κάθε νύξη που γίνεται μέσα στην τάξη και είναι σχετική με κάποιο ζήτημα ετερότητας. Εικάζεται ότι με αυτόν τον τρόπο, τα παιδιά θα εξοικειώνονταν με την εικόνα, την οποία ίσως αντίκριζαν για πρώτη φορά στην ζωή τους, και δεν θα θεωρούσαν τόσο απειλητική εφόσον παρουσιαζόταν μέσα από ένα πίνακα.

Η συστηματική του παρατήρηση και ανάλυση επίσης, θα προσέθετε σε αυτή τη διαδικασία, καθώς τα παιδιά θα έρχονταν ολοένα και πιο κοντά στους απεικονιζόμενους, και με την καθοδήγηση του/της εκπαιδευτικού θα έφταναν στο σημείο να μην θεωρούν την εκάστοτε ετερότητα κάτι «ξένο» ή «αφύσικο». Σε αυτό θα βοηθούσε επίσης, η πλαισίωση της εικόνας με την δημιουργία μίας φανταστικής ιστορίας, δραστηριότητα που αναγνωρίζεται ως αγαπημένη των παιδιών.

Επιπροσθέτως, όσον αφορά την αποδοχή της διαφορετικής εθνοπολιτισμικής ταυτότητας, η τέχνη θα μπορούσε να συμβάλει με εξαιρετικό τρόπο, λόγω του πλουραλισμού των χρωμάτων που μπορεί να προβάλει. Ένα παιδί που έλκεται από τα διαφορετικά χρώματα που κινούν την προσοχή του, όταν βρεθεί μπροστά σε έναν ασπρόμαυρο πίνακα θα μειωθεί το ενδιαφέρον του. Αυτό θα μπορούσε να αποτελέσει μία μεταφορά στο ότι, όπως οι πίνακες έχουν διάφορα χρώματα και είναι εξίσου πανέμορφοι και διαφορετικοί, έτσι και οι άνθρωποι μπορεί να έχουν διαφορετικό χρώμα δέρματος, αλλά αυτό είναι κάτι που προσθέτει ενδιαφέρον και ομορφιά. Για να ενισχυθεί παραπάνω αυτή η παραδοχή, θα μπορούσε ο εκπαιδευτικός να ζητήσει από τα παιδιά να ζωγραφίσουν με πολλά χρώματα και μετά να ζωγραφίσουν μόνο με ένα χρώμα και να γίνει μία συζήτηση για το τί θεωρούν τα παιδιά πιο ενδιαφέρον, και

τί προτιμούν. Ομοίως, θα μπορούσε να χρησιμοποιηθούν τα διαφορετικά σχήματα και μορφές μου προβάλλουν οι πίνακες ζωγραφικής για να μεταφερθεί το μήνυμα ότι όλοι οι άνθρωποι ανεξαρτήτου χαρακτηριστικών, διάπλασης και ικανοτήτων είναι αποδεκτοί και ίσοι με όλους.

Τέλος, να σημειωθεί ότι γίνεται αμιγώς λόγος για την συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα, διότι όπως αναφέρθηκε και στα ευρήματα της παρούσας έρευνας, πρόκειται για μία κρίσιμη χρονική περίοδο της ζωής του παιδιού, καθώς είναι η αρχή της διαμόρφωσης των αντιλήψεων του περί ετερότητας.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η παρούσα έρευνα που ως βασικό στόχο είχε την ανάδειξη των αντιλήψεων, συναισθημάτων και στάσεων παιδιών προσχολικής ηλικίας για ζητήματα ετερότητας, έστρεψε την προσοχή, μέσω των ευρημάτων που προέκυψαν από την ανάλυση των δεδομένων της, ορισμένες ανάγκες που αφορούν την εκπαίδευση των παιδιών.

Αρχικά, είναι ενθαρρυντικό το γεγονός, ότι σημειώθηκε μικρός αριθμός περιπτώσεων που τα στερεότυπα φαίνονταν να είναι παγιωμένα, αντιθέτως οι συμμετέχοντες έδειξαν στην πλειοψηφία τους αν όχι ολοκληρωτική αποδοχή, μία ευελιξία στο τρόπο που αντιλαμβάνονται τη διαφορετικότητα. Είναι καίριο εν τούτοις, να αναφέρουμε ότι οι συμμετέχοντες ανήκαν σε μία πρόιμη ηλικιακή ομάδα, που όπως φαίνεται είναι κομβική όσον αφορά τις αντιλήψεις που θα υιοθετήσουν και στην μετέπειτα πορεία της ζωής τους.

Ωστόσο, έγινε αντιληπτή η ανάγκη για αποδόμηση εκ μέρους του οικογενειακού και κοινωνικού περιγύρου των παιδιών, σε κάθε περίπτωση και όχι περιστασιακά, των ξενοφοβικών, ρατσιστικών μύθων και προκαταλήψεων ενάντια στη διαφορετικότητα κάθε μορφής, όπως αυτής της διαφορετικής εμφάνισης, των

διαφορετικών ικανοτήτων και όχι μόνο. Είναι ξεκάθαρο, ότι τα παιδιά, μεταφέρουν τις συμπεριφορές, τις στάσεις και τις αντιλήψεις που επικρατούν στην οικογένεια, στα ΜΜΕ και στην ευρύτερη κοινωνία, άρα είναι καθήκον όλων μας να απορρίπτουμε συστηματικά αυτές τις παραδοχές και αποδυναμώνουμε την ισχύ των στερεοτύπων στις ζωές των παιδιών. Συμπληρωματικά, οι σχολικές κοινότητες πρέπει να παίρνουν πρωτοβουλίες για την ευαισθητοποίηση κατά των διακρίσεων και κάθε μορφής ρατσισμού, καθώς και να προωθεί την αποδοχή της διαφορετικότητας, και τον σεβασμό της μοναδικότητας του κάθε ατόμου. Αυτού του είδους οι πρωτοβουλίες πρέπει να στοχεύουν παράλληλα μαθητές και εκπαιδευτικούς (Γαζάκης, Σύρρη & Τάκης, 2014).

Εν κατακλείδι, σε τέτοιου τύπου πρωτοβουλίες είναι σημαντικό να συμπεριλαμβάνονται μέσα όπως αυτό της τέχνης, όπου όπως έδειξε η έρευνα αποτελεί ένα άκρως ελκυστικό μέσο στα μάτια των παιδιών, και έχει τη δύναμη να επιφέρει προσοδοφόρα αποτελέσματα και τελικά ουσιαστική αλλαγή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΦΩΝΗ

- Βιρβιδάκης, Σ., Καρασμάνης Β. & Τουρνά Χ. - Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και
Θρησκευμάτων – Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (2007). *Αρχές φιλοσοφίας, Β' τάξη
γενικού λυκείου, Θεωρητική Κατεύθυνση*. Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεως
Διδακτικών Βιβλίων.
- Γαζάκης, Α., Σύρρη, Δ. & Τάκης, Α. (2014). *Ρατσισμός και Διακρίσεις στην Ελλάδα
σήμερα*. Θεσσαλονίκη: Heinrich Böll Stiftung.
- Γεωργογιάννης, Π. (1997). Μοντέλα εκπαίδευσης μειονοτικών παιδιών και
μετακινούμενων πληθυσμών. Ειδικές προτάσεις για τις βαλκανικές χώρες,
στο: *Γεωργογιάννης, Π., Θέματα Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης*. Gutenberg,
σσ. 45-56.
- Γκότοβος, Α. (2002). *Εκπαίδευση και ετερότητα*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Δανασσής-Αφεντάκης, Α. (1997). *Σύγχρονες τάσεις της αγωγής*. Αθήνα: Γκελμπέσης
- Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.) για το
Νηπιαγωγείο. (2003). (Διαθέσιμο στο:
http://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ECD151/27deppsaps_Niriagogiou.pdf).
- Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία. (2004). *Άτομα με βαριές αναπηρίες και
πολλαπλές ανάγκες εξάρτησης: Οι αποκλεισμένοι ανάμεσα στους
αποκλεισμένους*. Έκθεση που υπεβλήθη στον Πρόεδρο της Βουλής στο
πλαίσιο της 3η Δεκέμβρη 2004 – Εθνικής Ημέρας Ατόμων με Αναπηρία.
- Ζωγράφου, Α. (2003). *Διαπολιτισμική αγωγή στην Ευρώπη και στην Ελλάδα*. Αθήνα:

Τυποθήτω.

- Καλύβας, Σ. (1998). «Τι είν'η πατρίδα μας;» Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, (επιμ. Α. Φραγκουδάκη & Θ. Δραγώνα) 95, 209-213.
- Κανακίδου, Ε. & Παπαγιάννη, Β. (1998). *Διαπολιτισμική Αγωγή* (3η έκδ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κόκκος, Α. (2011). *Εκπαίδευση μέσα από τις τέχνες*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Κρασσάς, Σ. (2008) *Τα επαγγελματικά πρότυπα των μαθητών της Στ' τάξης του δημοτικού σχολείου ως κίνητρα των μελλοντικών επαγγελματικών τους στοχοθετήσεων*. Στο: www.pneuma.gr
- Λιάκος, Α. (1994). Εθνική ιδεολογία και εθνικισμός. Προβλήματα ανάγνωση. Στο *Εθνική συνείδηση και ιστορική παιδεία*, Σεμινάριο 17, (σελ. 28-37). Αθήνα: Πανελλήνια Ένωση Φιλολόγων.
- Μάγος, Κ. (2013). Η συμβίωση σε μία πολυπολιτισμική κοινωνία. Στο Χ. Γκόβαρης, *Διδασκαλία και μάθηση στο διαπολιτισμικό σχολείο*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μαγουλιώτης, Α. (2002). *Εικαστικές δημιουργίες. Μέσα από την παρατήρηση: Ιδέες, σκέψεις, προτάσεις δραστηριοτήτων*. Αθήνα : Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Μαγουλιώτης, Α. (2014). *Εικαστική παιδαγωγική*. Αθήνα : Συμμετρία.
- Μάρκου, Γ. (1996). *Προσεγγίσεις της πολυπολιτισμικότητας και η Διαπολιτισμική εκπαίδευση - επιμόρφωση των εκπαιδευτικών*, ΥΠ.Ε.Π.Θ.,Γ.Γ.Λ.Ε, Αθήνα.
- Μάρκου, Γ. (1997). *Εισαγωγή στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση*. Αθήνα: Ελληνική και Διεθνής Εμπειρία.
- Μάρκου, Γ. (1999). *Διαπολιτισμική Αγωγή. Θέματα Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών – Κέντρο Διαπολιτισμικής Αγωγής.

- Μοσχονά- Καλαμάρα, Α. (1986). *Ο παιδαγωγικός χαρακτήρας της τέχνης και η θέση της στην εκπαίδευση σήμερα*. Εισήγηση σε συνάντηση Β' ΕΛΜΕ ΑΘΗΝΩΝ, Πνευματικό Κέντρο Αθήνας.
- Μπαλταζής, Δ. & Νταβέλος, Π. (2009). *Η σημασία της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στο σύγχρονο σχολείο και τα προβλήματά της*. 12ο Διεθνές Συνέδριο - Πάτρα 19-21 Ιουνίου 2009.
- Μυταρά, Χ. (1997). *Εικαστικά στο Μελίνα*. Στο: *Περιφερειακή Ανάπτυξη «Μέρες Έκφρασης και Δημιουργίας»* (σελ. 34-37). Θεσσαλονίκη: Οι Φίλοι του Ιδρύματος Μελίνα.
- Νικολάου, Γ. (2000). *Ένταξη και Εκπαίδευση των Αλλοδαπών Μαθητών στο Δημοτικό Σχολείο. Από την «ομογένεια» στην πολυπολιτισμικότητα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ντούλια, Α., (2012). *Δημιουργική Μάθηση μέσα από την Τέχνη: Μια πρόταση διδασκαλίας στην Ιστορία*. *Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.)*, 6ο Πανελλήνιο Συνέδριο, 5-7 Οκτωβρίου 2012.
- Παπάνης, Ε., Βίκη, Α., Γιαβρίμης, Π. (2007). *Στάσεις απέναντι στα άτομα με αναπηρία*. Ελληνική Κοινωνική Έρευνα.
- Παπάς, Α. (1998), *Διαπολιτισμική Παιδαγωγική και Διδακτική*, Αθήνα: Έκδοση Ατραπός.
- Παπαστάμος, Σ. (1990). *Διομαδικές Σχέσεις*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Σάλλα-Δοκουμετζίδη, Τ. (1996). *Δημιουργική φαντασία και παιδική τέχνη*. Αθήνα: Εξάντας
- Τσομπανοπούλου, Γ. (2000). *Ανάγνωση Μικρών Ιστοριών και η συμβολή της εικόνας στην αφομοίωση του περιεχομένου τους από τα παιδιά προσχολικής ηλικίας*.

Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

Χαράμης, Π., (2004). *ΜΜΕ και Ρατσισμός*. Αθήνα: Κέντρο Μελετών και Τεκμηρίωσης (ΚΕΜΕΤΕ) της ΟΛΜΕ.

Χατζηστεφανίδου, Σ. (2011). *Η κίνηση «Φιλοσοφία για Παιδιά» (P4C, Pfc) ως μελέτη περίπτωσης διεθνούς διάχυσης μιας καινοτομικής σχολικής πρακτικής*. Πανεπιστήμιο Κρήτης.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ και ΜΕΤΑΦΡΑΣΜΕΝΗ

Adorno, T. (2000). *Αισθητική Θεωρία*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Arizpe, E. & Styles, M. (2004). *Children Reading Pictures: Interpreting Visual Texts*. London and New York: Routledge.

Baldwin- Edwards, M. (2004). Στατιστικά δεδομένα για τους μετανάστες στην Ελλάδα: Αναλυτική μελέτη για τα διαθέσιμα στοιχεία και προτάσεις για τη συμμόρφωση με τα standards της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ερευνητική Έκθεση για το Ι.Μ.Ε.Π.Ο.

Balibar, E. (1991). Is there a 'Neo-Racism'? In E. Balibar & I. Wallerstein, *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities* (pp. 17-28). London: Verso.

Billig, M., & Tajfel, H. (1973). Social categorization and similarity in intergroup behavior. *European Journal of Social Psychology*, 3, 27-52.

Borelli, M. & Essinger, H. (1986). Political Education in Classes with students from Different cultural and Ethnic Backgrounds. *Intercultural Education*, Strasbourg: Council of Europe.

Choi, J. (2015). Belonging and Demographics in Rockwell's "New Kids in the

- Neighborhood (Negro in the Suburbs)". *Witness Voices: Community voices respond to "Witness Art and Civil Rights in the Sixties" at the Blanton Museum of Art.*
- Collins, E. (1991). Body figure perceptions and preferences among preadolescent Children. *International Journal of Eating Disorders*, 10(2), 199-208.
- Davies, B. (1989). Frogs and Snails and Feminist Tales: preschool Children and Gender. In D. Eder and L. Fingerson 2002. *Interviewing Children and Adolescents*. Boston: Allyn & Bacon.
- Dewey, J. (1897). My pedagogic creed. *The School Journal*, 54(3), 77–80.
- Dewey, J. (1934). *Art as experience*. New York: Perigee.
- Dewey, J. (1972). Ethical principles underlying education. In J. A. Boydston (Ed.) *The early works, 1882–1898* (vol. 5, pp. 54–83). Carbondale: Southern Illinois University Press.
- Dunphy, E. (2010.) Exploring young children's (mathematical) thinking: preservice teachers reflect on the use of the one-to-one interview, *International Journal of Early Years Education*, 18(4), 331 — 347.
- Eckert, P. (1989). Jocks and burnouts: Social Categories and identity in the High School. In D. Eder and L. Fingerson, 2002. *Interviewing Children and Adolescents*. New York: Teachers College Press.
- Efland, A. (2002), *The arts, human development and education*. Berkeley: McCutchan.
- Eisner, E. (2002). *The Arts and the Creation of Mind*. Yale University Press.
- Eisner, E. (2005). Opening a shuttered window: An introduction to a special section on the arts and the intellect. *The Phi Delta Kappan*, 87(1), 8-10.
- Essinger, H. (1988) «Intercultureller Erziehung in multiethnischen Gesellschaften»,

στο: G. Pommerin, *Und im Ausland sind die Deutsche auch Fremde*, Frankfurt, pp. 58-72.

- Figgou, L., Sapountzis, A., Bozatzis, N., Gardikiotis, A. & Pantazis, P. (2011). Constructing the stereotype of immigrants' criminality: Accounts of fear and risk in talk about immigration to Greece. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 21, 164-177.
- Fivush, R. (2001). Owning experience: Developing subjective perspective in autobiographical narratives. In C. Moore & K. Lemmon (Eds.), *The self in time: Developmental perspectives* (pp. 35-52). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Forero, J. (2005). 'Great Crime' at Abu Ghraib Enrages and Inspires an Artist. *The New York Times*. 8 May 2005.
- Gaertner, S. L., & Dovidio, J. F. (1986). The aversive form of racism. In J. F. Dovidio & S. L. Gaertner, *Prejudice, discrimination, and racism* (pp. 61–89). Orlando, FL: Academic Press.
- Garfinkel, P. E., & Garner, D. M. (1982). *Anorexia nervosa: A multidimensional perspective*. New York: Brunner-Mazel.
- Gerbner G., Gross L., Morgan M. & Signorielli N. (1994) Growing up with television: the cultivation perspective. In J. Bryant, D. Zillmann, eds. *Media Effects: Advances in Theory and Research*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum:17–41
- Glesne, C. & Peshkin, A. (1992). *Becoming Qualitative Researchers: an Introduction*. White Plains, NY: Longman.
- Green, M. (2000). *Releasing the Imagination*. San Francisco: Jossey- Bass.
- Halliday, M. (1978). *Language as a social semiotic. The social interpretation of*

- language and meaning*. London, N.Y., Melbourne, Auckland: Edward Arnold.
- Harrison K., Cantor, J. (1997). The relationship between media consumption and eating disorders. *Journal of Communication*. 47, 40–67.
- Harter, L.M., Leeman, M., Norander, S., Young S.L. & Rawlins W.K. (2008). The intermingling of aesthetic sensibilities and instrumental rationalities-in a collaborative arts studio. *Management Communication Quarterly Journal*, 21, 423-453.
- Horowitz, E. (1939). Racial aspects of self-identification in nursery school children. *Journal of Psychology*, 7, 91-99.
- Janssen, I., Craig, W., Boyce, W., Pickett W. (2004). Associations Between Overweight and Obesity With Bullying Behaviors in School-Aged Children. *American Academy of Pediatrics*, 113(05), 1187-1194.
- Jost, J., & Banaji, M. (1994). The role of stereotyping in system-justification and production of false consciousness. *British Journal of Social Psychology*, 33, 1–27.
- Kamii, C., & DeVries, R. (1993). *Physical knowledge in preschool education*. New York: Teachers College Press.
- Katz, I. (1981). *Stigma: A Social Psychological Analysis*. New York and East Essex: Psychology Press.
- Kerlavage, M. 1995. A bunch of naked ladies and a tiger: Children's responses to adult works of art. In *The visual arts in early childhood learning*, ed. C.M. Thompson, 56-62. Reston, VA: National Art Education Association.
- Kress, G. & Van Leeuwen T. (2010). Η ανάγνωση των εικόνων: Η γραμματική του οπτικού σχεδιασμού. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Lavrenteva, I. (2014). *New Forms and Methods in the Pedagogic of Art: Creative*

- Interaction between the Teacher and Children. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 146, 405-409.
- Lim, B. (2005). Aesthetic experience in a dynamic cycle: Implications for early childhood teachers and teacher educators. *Journal of Early Childhood Teacher Education*, 25, 367-373.
- Lipman, M., Sharp, A.-M. & Oscanyan, F.S. (1980). *Philosophy in the classroom*. Philadelphia: Temple University Press.
- Madill, A. (2012). Interviews and Interviewing techniques. In H. Cooper, P. Camic, D. Long, A. Panter, D. Rindscopt, & K. Sher. *APA handbook of research methods in psychology: Volume 1. Foundations, planning, measures and psychometrics* (pp. 249-276). Washington, DC: American Psychological Association.
- Marcuse H., Adorno W.T., Horkheimer M. & Lowenthal L. (1984). *Τέχνη και Μαζική Κουλτούρα*. Αθήνα: Ύψιλον.
- Mayall, B. (1996). *Children, health and the social order*. Buckingham: Open University Press.
- McAdams, D. P. (1993). *The stories we live by: Personal myths and the making of the self*. New York: Guilford.
- McAdams, D. P. (2001). The psychology of life stories. *Review of General Psychology*, 5, 100-122.
- Merriam, S. (1998). *Qualitative Research and Case Study Applications in Education*. San Francisco: Jossey-Bass.
- National Art Education Association. (1994). *The National Visual Arts Standards*. (Διαθέσιμο στο: <http://www.naea-reston.org/store/books/naea-standards>).
- Piaget, J. (1976). *La représentation du monde chez l'enfant*. Paris: PUF, 5e éd.

- Robson, C. (2010). *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου: Ένα μέσον για κοινωνικούς επιστήμονες και επαγγελματίες ερευνητές* (Κ. Μιχαλοπούλου, επιμ. Μτφ.) (2η έκδ.). Αθήνα: Gutenberg.
- Sears, D. O., & Kinder, D. R. (1971). Racial tensions and voting in Los Angeles. In W. Z. Hirsch, *Los Angeles: Viability and prospects for metropolitan leadership*. New York: Praeger.
- Sears, D. O., & McConahay, J. B. (1973). *The politics of violence: The new urban blacks and the Watts riot*. Boston: Houghton Mifflin.
- Sidanius, J., & Pratto, F. (1999). *Social dominance: An intergroup theory of social hierarchy and oppression*. New York: Cambridge University Press.
- Smith, N. 1982. The visual arts in early childhood education: Development and creation of meaning. In *Handbook on research in early childhood education*, ed. B. Spodek, 295-317. New York: Free Press.
- Smith, J. A., Flowers, P., & Larkin, M. (2009). *Interpretative Phenomenological Analysis: Theory, Method and Research*. London: Sage.
- Staffieri, J. R. (1965). *A study of social stereotype of body image in children*. Unpublished doctoral dissertation, Indiana University.
- Staffieri, J. R. (1967). A study of social stereotype of body image in children. *Journal of Personality and Social Psychology*, 101-104.
- Tajfel, H., Flament, C., Billig, M. & Bundy, R. F. (1971). Social categorisation and intergroup behaviour. *European Journal of Social Psychology*, 1, 149-177.
- Thorne, A. (2000). Personal memory telling and personality development. *Personality and Social Psychology Review*, 4, 45-56.
- Tierney, W.- G. & Dilley, P. (2002). Interviewing in Education. In F. J. Gubrium & J. Holstein. *Handbook of Interview Research: Context and Method*. Sage

Publications 2002.(pp. 453- 471), International Educational and Professional Publisher. Thousand Oaks. London. New Delhi.

Tzanelli, R. (2006). “Not My Flag!” Citizenship and nationhood in the margins of Europe (Greece, October 2000/2003). *Ethnic and Racial Studies*, 29, 27-49.

Warmelink, L. (2014). *Children lie from the age of two, so here's how to get them to tell the truth*. Guardian Comment Network: The Conversation.

Willig, C. (2015). *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στην ψυχολογία: Εισαγωγή* (Ε. Τσέλιου, επιμ. Μτφ.). Αθήνα: Gutenberg.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

α) *New Kids in the Neighborhood* του Norman Rockwell, 1967.

β) *Family Scene* του Fernando Bottero, 1969.

γ) *Wheelchair Race* της Asuncion Purnell, 2013.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

ΟΔΗΓΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

Α' μέρος: Γενικές Ερωτήσεις – Προ-τεστ

1. Οι άνθρωποι είναι όλοι ίδιοι; 2. Τι σημαίνει για σένα “ένας διαφορετικός άνθρωπος”; 3. Πως φαντάζεσαι κάποιον “διαφορετικό”; Δώσε μου ένα παράδειγμα. 4. Έχεις συναντήσει ποτέ έναν; Μπορείς να τον περιγράψεις;		<u>Στόχος:</u> Διερεύνηση των αντιλήψεων των παιδιών για το τί σημαίνει για αυτά «διαφορετικότητα».
5. Πώς αισθάνεσαι όταν βλέπεις έναν άνθρωπο που είναι διαφορετικός από εσένα; 6. Θα έκανες φίλο/φίλη ένα παιδί που μοιάζει διαφορετικό από σένα; Γιατί;		<u>Στόχος:</u> Κατανόηση της άποψής τους για τον διαφορετικό «άλλο».
7. Το οποίο έχει διαφορετικό χρώμα δέρματος; 8. Το οποίο είναι διαφορετικό από σένα στο ύψος/βάρος; 9. Το οποίο του αρέσει να κάνει διαφορετικά πράγματα από εσένα;		<u>Στόχος:</u> Διαχωρισμός με τις τρεις κατηγορίες ετερότητας.

Β' μέρος: Παρουσίαση Έργων Τέχνης – Μετά-τεστ

Έργο Α': *New Kids in the Neighborhood* - Norman Rockwell

1. Τι βλέπεις στην εικόνα;
2. Ποιοι είναι οι πρωταγωνιστές της εικόνας;
3. Τι σου κάνει μεγαλύτερη εντύπωση στον πίνακα;
4. Τι νομίζεις ότι γίνεται τη στιγμή που απεικονίζεται στο έργο;
5. Τι μπορεί να κάνουν τα παιδιά στην εικόνα; Γιατί;
6. Τι μπορεί να γίνεται στη συνέχεια; Γιατί;
7. Ποιο τίτλο θα έδινες σε αυτόν τον πίνακα;

8. Τι ομοιότητες βλέπεις ανάμεσα στα παιδιά του πίνακα;
9. Βλέπεις κάποιες διαφορές ανάμεσα στα παιδιά του πίνακα;
Ποιες; Πες μου μία.

10. Με ποια παιδιά θα ήθελες να γίνεις φίλος/η; Γιατί;
11. Ποιο παιδάκι θα ήθελες να καλέσεις στα γενέθλια σου; Γιατί;

12. Πιστεύεις ότι τα παιδιά που έχουν διαφορετικό χρώμα δέρματος από εσένα είναι διαφορετικά από εσένα; Γιατί; Πού διαφέρουν από εσένα;

Στόχος:
Καταγραφή του τρόπου με τον οποίο οι μαθητές διαβάζουν τα έργα τέχνης.

Στόχος:
Διερεύνηση του κατά πόσο εντοπίζονται οι ομοιότητες και οι διαφορές που προβάλλονταν.

Στόχος:
Έκφραση των στάσεων και των συναισθημάτων των παιδιών.

Στόχος:
Κατανόηση της άποψής τους για τον διαφορετικό «άλλο».

Έργο Β': *Family Scene* - Fernando Botero

1. Τι βλέπεις στην εικόνα;
2. Ποιοι είναι οι πρωταγωνιστές της εικόνας;
3. Τι σου κάνει εντύπωση στο έργο;
4. Τι νομίζεις ότι γίνεται τη στιγμή που απεικονίζεται στο έργο;
5. Ποιο τίτλο θα έδινες σε αυτόν τον πίνακα;

Στόχος:
Καταγραφή του τρόπου με τον οποίο οι μαθητές διαβάζουν τα έργα τέχνης.

6. Τι ομοιότητες βλέπεις ανάμεσα στα παιδιά του πίνακα και εσένα;
7. Τι διαφορές βλέπεις ανάμεσα στα παιδιά του πίνακα και εσένα;

Στόχος:
Διερεύνηση του κατά πόσο εντοπίζονται οι ομοιότητες και οι διαφορές που προβάλλονται.

8. Θα ήθελες να γίνεις φίλος/η και να παίζεις με τα παιδάκια από τον πίνακα; Γιατί; Τι θα τους έλεγες να παίξετε;
9. Ποιο παιδάκι θα ήθελες να καλέσεις στο σπίτι σου;

Στόχος:
Έκφραση των στάσεων και των συναισθημάτων των παιδιών.

10. Νιώθεις ότι τα παιδιά που έχουν περισσότερα κιλά είναι διαφορετικά από εσένα; Γιατί; Που διαφέρουν;

Στόχος:
Κατανόηση της άποψής τους για τον διαφορετικό «άλλο».

Έργο Γ': *Wheelchair Race*- Asuncion Purnell

1. Τι βλέπεις στην εικόνα;
2. Ποιοι είναι οι πρωταγωνιστές της εικόνας;
3. Τι σου κάνει εντύπωση στο έργο;
4. Τι νομίζεις ότι συμβαίνει τη στιγμή που απεικονίζεται στο έργο;
5. Τι μπορεί να γίνεται στη συνέχεια; Γιατί;
6. Ποιο τίτλο θα έδινες σε αυτόν τον πίνακα;

Στόχος:
Καταγραφή του τρόπου με τον οποίο οι μαθητές διαβάζουν τα έργα τέχνης.

7. Τι ομοιότητες εντοπίζεις ανάμεσα στα παιδιά του πίνακα;
8. Τι διαφορές εντοπίζεις ανάμεσα στα παιδιά του πίνακα; Πες μου μερικές.

Στόχος:
Διερεύνηση του κατά πόσο εντοπίζονται οι ομοιότητες και οι διαφορές που προβάλλονται.

9. Με ποια από τα παιδιά του πίνακα θα ήθελες να γίνεις φίλος/η; Γιατί;
10. Ποιο παιδάκι θα ήθελες να καλέσεις στο σπίτι σου; Τι θα του έλεγες να παίξετε;

Στόχος:
Έκφραση των στάσεων και των συναισθημάτων των παιδιών.

11. Νομίζεις ότι τα παιδιά που βρίσκονται σε αναπηρικό καροτσάκι είναι διαφορετικά από εσένα; Πού πιστεύεις ότι διαφέρουν;

Στόχος:
Κατανόηση της άποψής τους για τον διαφορετικό «άλλο».

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3

Για τη σύνταξη του εντύπου συμβουλευτήκα το παράδειγμα του Σ. Κοδέλλα, Ph.D.
το οποίο ανακτήθηκε από:

[http://www2.media.uoa.gr/institute/journalism/assets/docs/EPIEE_Informed_Concent
_Jrn_Sexual_Victimization.pdf](http://www2.media.uoa.gr/institute/journalism/assets/docs/EPIEE_Informed_Concent_Jrn_Sexual_Victimization.pdf)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ & ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ
ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΕΝΤΥΠΟ ΕΝΗΜΕΡΗΣ ΣΥΓΚΑΤΑΘΕΣΗΣ

Έντυπο ενήμερης συγκατάθεσης για συμμετοχή στην έρευνα με τίτλο:
«Η Ανάγνωση Έργων Τέχνης ως Μέσο Διερεύνησης των Αντιλήψεων Παιδιών
Προσχολικής Ηλικίας για την Ετερότητα»

Έντυπο Συγκατάθεσης για τον/την (όνομα παιδιού που θα συμμετέχει στην έρευνα):

.....

Όνομα ερευνήτριας: Βογιατζή Αρετή-Άννα.

Αυτό το έντυπο συγκατάθεσης είναι για γονείς, των οποίων τα παιδιά καλούνται να
συμμετέχουν στην έρευνα με τίτλο «Η Ανάγνωση Έργων Τέχνης ως Μέσο
Διερεύνησης των Αντιλήψεων Παιδιών Προσχολικής Ηλικίας για την Ετερότητα».

Πληροφορίες σχετικά με την έρευνα:

Η έρευνα στην οποία το παιδί σας θα λάβει μέρος, διεξάγεται στο πλαίσιο διπλωματικής εργασίας του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών με τίτλο “Επιστήμες της Αγωγής: Παιδαγωγικό παιχνίδι και παιδαγωγικό υλικό στην πρώτη παιδική ηλικία”, του Παιδαγωγικού Τμήματος, Προσχολικής Ηλικίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Σκοπός της έρευνας

Σκοπός της έρευνας, είναι η προβολή των αντιλήψεων και των συναισθημάτων των παιδιών προσχολικής ηλικίας για τη διαφορετικότητα, έτσι όπως αυτές αναδύονται μέσα από την ανάγνωση έργων τέχνης. Βασικοί στόχοι της έρευνας είναι αρχικά, η εξέταση και η καταγραφή του τρόπου με τον οποίο τα παιδιά εντοπίζουν την ετερότητα στα έργα τέχνης μέσω της ανάγνωσης τους, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο ξεχωρίζουν αυτές τις διαφορές. Επιπλέον, η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία στοχεύει στη διερεύνηση των στάσεων και των συναισθημάτων των παιδιών απέναντι στη διαφορετικότητα που προβάλλεται και εμμέσως στο κατά πόσο τη δέχονται.

Διαδικασία έρευνας

Θα διεξαχθούν συνεντεύξεις μεμονωμένα με το κάθε παιδί, σε χώρο του νηπιαγωγείου από την ερευνήτρια. Οι συνεντεύξεις θα παρακολουθούνται από ακόμα έναν εκπαιδευτικό, ο οποίος δεν θα παρεμβαίνει, αλλά θα καταγράφει τυχόν εξωλεκτικά δεδομένα. Οι συνεντεύξεις θα ηχογραφηθούν και στη συνέχεια θα απομαγνητοφωνηθούν.

Διάρκεια συνέντευξης

Η κάθε συνέντευξη αναμένεται να διαρκέσει περίπου 15-20 λεπτά.

Αναμενόμενοι κίνδυνοι και δυσκολίες

Να σας ενημερώσω, ότι στην περίπτωση που το παιδί αισθανθεί άβολα κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, μπορεί ανά πάσα στιγμή να διακοπεί ή να μην απαντήσει σε κάποια ερώτηση εάν δεν το επιθυμεί.

Διασφάλιση ανωνυμίας και εμπιστευτικότητας

Οι πληροφορίες που θα δώσει το παιδί είναι απόλυτα εμπιστευτικές και πρόσβαση σε αυτές θα έχει μόνο η ερευνήτρια, ο δεύτερος εκπαιδευτικός και οι επιβλέποντες διδάσκοντες. Τα προσωπικά σας στοιχεία και του παιδιού (όπως τα ονόματά σας), δεν θα αναφερθούν κατά τη διάρκεια της συνέντευξης.

Πρόβλεψη αποζημίωσης

Δεν προβλέπεται οικονομική ή άλλου είδους αποζημίωση για τη συμμετοχή του παιδιού σας στην παρούσα έρευνα.

Εθελοντική συμμετοχή και δυνατότητα αποχώρησης

Η συμμετοχή του παιδιού σας στην έρευνα είναι εντελώς εθελοντική.

Στοιχεία επικοινωνίας

Για οποιαδήποτε απορία ή διευκρίνιση, πριν ή μετά τη διεξαγωγή της συνέντευξης, έχετε τη δυνατότητα να επικοινωνήσετε μαζί μου.

Βογιατζή Αρετή-Άννα: τηλ. 6936218614

ΔΗΛΩΣΗ ΣΥΓΚΑΤΑΘΕΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ

- Έχω μελετήσει τις παραπάνω πληροφορίες σχετικά με την έρευνα «Η Ανάγνωση Έργων Τέχνης ως Μέσο Διερεύνησης των Αντιλήψεων Παιδιών Προσχολικής Ηλικίας για την Ετερότητα».
- Είχα την ευκαιρία να κάνω όποιες ερωτήσεις θέλησα σχετικές με την συγκεκριμένη μελέτη και έλαβα ικανοποιητικές απαντήσεις από την ερευνήτρια.
- Κατανοώ ότι αποσπάσματα από τις απαντήσεις του παιδιού μου στην έρευνα μπορεί να χρησιμοποιηθούν σε μελλοντικές δημοσιεύσεις. Όλα τα αποσπάσματα θα είναι ανώνυμα.
- Δίνω την συγκατάθεσή μου να γίνει ηχογράφηση της συνέντευξης.
- Με πλήρη γνώση όλων των παραπάνω, συναινώ εκούσια να συμμετέχει το παιδί μου στην έρευνα.

Όνομα Γονέα:

Υπογραφή Γονέα:

Ημερομηνία:

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 4

Λίστα Συμμετεχόντων

«Εκπαιδευτήρια Βούλας Καλάνδρου» – Τάξεις Προνηπίου και Νηπίου:

- 1) Νικούλα
- 2) Αθηνά
- 3) Αντώνης
- 4) Παναγιώτης
- 5) Στέλιος
- 6) Χρήστος
- 7) Γιώργος
- 8) Αλέξανδρος
- 9) Ζωή
- 10) Φωτεινή
- 11) Δημήτρης
- 12) Κανάκης
- 13) Σοφία
- 14) Μενέλαος
- 15) Αργυρώ
- 16) Κωνσταντίνος
- 17) Έλενα
- 18) Μάριος
- 19) Ελίζα
- 20) Δανάη
- 21) Μαρία

22) Άγγελος

23) Δημήτρης

24) Κωνσταντίνος

25) Άγγελος

ΑΠΟΜΑΓΝΗΤΟΦΩΝΗΣΕΙΣ

E = Ερευνήτρια

Π = Παιδί

Συνέντευξη 1:

E: Για πες μου λοιπόν, όλοι οι άνθρωποι είναι ίδιοι;

Π: Όχι.

E: Δεν είναι ίδιοι;

Π: (Γνέψιμο όχι)

E: Είναι διαφορετικοί. Και τι σημαίνει «ένας διαφορετικός άνθρωπος»; Μπορείς να μου δώσεις ένα παράδειγμα; Πώς είναι ένας «διαφορετικός άνθρωπος»;

Π: Η φωνή του...

E: Πώς τον φαντάζεσαι εσύ; Να ξέρεις δεν υπάρχει σωστή και λάθος απάντηση. Όλες οι απαντήσεις είναι σωστές. Εγώ ρωτάω εσένα.

Π: Τα μαλλιά του.

E: Η φωνή του και τα μαλλιά του; Εντάξει. Έχεις συναντήσει ποτέ κάποιον άνθρωπο που εσύ πιστεύεις ότι είναι διαφορετικός;

Π: Ναι.

E: Και πώς αισθάνεσαι όταν βλέπεις κάποιον διαφορετικό;

Π: Καλά.

E: Καλά, δεν έχεις πρόβλημα.

Π: Όχι.

E: Εντάξει. Θα έκανες φίλο και φίλη ένα παιδάκι που μοιάζει διαφορετικό από εσένα;

Π: Ναι.

E: Το οποίο είχε διαφορετικό χρώμα δέρματος;

Π: Ναι.

E: Το οποίο είναι διαφορετικό από εσένα στο ύψος ή στο βάρος;

Π: Ναι.

E: Και κάποιον το οποίο του αρέσει να κάνει διαφορετικά πράγματα από εσένα;

Π: Ναι.

- E: Να δείξω μερικές εικόνες τώρα να μου πεις, τι βλέπεις;
- Π: Παιδάκια... Ένα σκυλάκι και μια γατούλα που είναι δεμένη σε κάτι πάνω, και το χορτάρι και ένα φως και μια καρέκλα.
- E: Πολύ ωραία. Και τι σου κάνει περισσότερο εντύπωση; Τι σου αρέσει πιο πολύ στην εικόνα.
- Π: Το σκυλάκι.
- E: Γιατί;
- Π: Είναι ήσυχο και οι άλλοι μπορούν να το χαϊδέψουνε.
- E: Πολύ ωραία. Και τι νομίζεις ότι γίνεται τη στιγμή αυτή της εικόνας; Τι γίνεται; Τι φαντάζεσαι; Δεν υπάρχει κάποια σωστή απάντηση. Τι θα μπορούσε να γίνεται;
- Π: E...
- E: Τι κάνουν τα παιδάκια;
- Π: Κρατάνε το σκυλάκι, βλέπουν τους άλλους ανθρώπους και τα σκυλάκια βλέπονται.
- E: Πάρα πολύ ωραία. Και μετά τι πιστεύεις γίνεται; Αφού βλέπουνε τα σκυλάκια και τα γατάκια, μετά ακριβώς τι πιστεύεις ότι θα μπορούσε να γίνει; Μετά από αυτή τη σκηνή τι θα μπορούσαν να κάνουνε μετά;
- Π: Να πάνε σπίτι τους και να φάνε.
- E: Να πάνε σπίτι όλα μαζί τα παιδάκια ή το καθένα ξεχωριστά;
- Π: Όλα μαζί.
- E: Σε ποιανού το σπίτι θα πήγαιναν;
- Π: (δείχνει τα άσπρα παιδάκια).
- E: Ωραία. Και θα τρώγανε όλα μαζί;
- Π: Ναι.
- E: Τι φαγητό θα τρώγανε;
- Π: Παστίτσιο.
- E: Πάρα πολύ ωραία. Βλέπεις κάποια ομοιότητα ανάμεσα σε αυτά τα παιδάκια; Δηλαδή βλέπεις κάτι κοινό να έχουν;
- Π: Όχι.
- E: Κάποια διαφορά;
- Π: Αυτοί είναι δύο, αυτοί είναι τρεις.
- E: Πολύ ωραία. Δεν έχουν κάτι ίδιο;
- Π: Ναι. (δείχνει ότι τα δύο αγόρια έχουν γάντια του μπέιζμπολ).
- E: Πολύ ωραία. Και για πες μου, με ποια παιδάκια θα ήθελες να γίνεις φίλη;

Π: (δείχνει τα μαύρα παιδάκια).

E: Γιατί;

Π: Γιατί από εδώ είναι τρεις και από εδώ είναι δύο.

E: Και αν γινόντουσαν φίλοι με αυτά θα γινόντουσαν τρεις και τρεις;

Π: Ναι.

E: Μάλιστα πολύ ωραία. Ποιο παιδάκι θα καλούσες στα γενέθλια σου; Μπορείς να καλέσεις όποιο και όσα θες.

Π: Μμμ.. Αυτό (δείχνει το άσπρο κοριτσάκι).

E: Γιατί; Τι σου αρέσει πιο πολύ και θα καλούσες αυτό το κοριτσάκι;

Π: Εε, επειδή είναι παιδάκι και επειδή θέλει.

E: Και για πες μου ένα όνομα στην εικόνα ποιο θα ήτανε;

Π: «Άνοιξη».

E: Πολύ ωραία. Και για πες μου, πιστεύεις ότι τα παιδάκια που έχουν διαφορετικό χρώμα, είναι διαφορετικά από εσένα;

Π: Ναι.

E: Γιατί; Τι διαφορετικό έχουν; Εκτός από το χρώμα.

Π: Απλά έχει αυτό εδώ (δείχνει το μαύρο κοριτσάκι της εικόνας), και επειδή είναι σε άλλες χώρες.

E: Υπάρχει κάτι άλλο που μπορείς να σκεφτείς;

Π: Όχι.

E: Θα σου δείξω ακόμα μία εικονίτσα. Για πες μου τι βλέπεις;

Π: Ένα παππού, μία γιαγιά, ένα παιδάκι, μία γατούλα, παιχνίδια, μολύβι, ένα κοριτσάκι και το μωρό και αυτά.

E: Τι σου αρέσει στην εικόνα; Τι σου κάνει εντύπωση; Τι έχει ενδιαφέρον σε αυτή την εικόνα;

Π: Το μωρό.

E: Το μωράκι, γιατί;

Π: Έχει γυαλιά, έχει αυτό το καπελάκι.

E: Ωραία. Και τι νομίζεις γίνεται τι στιγμή της εικόνας; Όταν ζωγραφίστηκε αυτή η εικόνα, τι μπορείς να φανταστείς ότι γίνεται;

Π: Η γάτα πήγαινε από πίσω και να δάγκωνε.

E: Ποιον να δάγκωνε;

Π: Τον παππού.

E: Γιατί;

Π: Επειδή οι γάτες δαγκώνουν.

Ε: Πολύ ωραία. Για πες μου, τί ίδιο βλέπεις ανάμεσα στα παιδάκια αυτά και σε σένα; Έχετε κάτι ίδιο;

Π: Το χρώμα, και τα μαλλιά.

Ε: Κάτι διαφορετικό βλέπεις; Στα παιδάκια και σε σένα.

Π: Δε βλέπω κάτι διαφορετικό.

Ε: Θα ήθελες να γίνεις φίλη με τα παιδάκια και να παίζεις μαζί τους;

Π: Ναι.

Ε: Τι παιχνίδια θα τους έλεγες να παίζετε;

Π: Τίποτα. Με αυτά που έχει στον πίνακα. Τρενάκι και να ζωγραφίσουμε.

Ε: Νιώθεις ότι τα παιδάκια που έχουνε παραπάνω κιλά από εσένα είναι διαφορετικά;

Π: Όχι.

Ε: Θα μου πεις ένα όνομα για τον πίνακα;

Π: «Χειμώνας».

Ε: Και άλλη μία τελευταία εικονίτσα. Για πες μου εδώ τι βλέπεις;

Π: Βλέπω τα παιδάκια, και μία κυρία που δεν μπορεί να τρέξει και ένας σε ένα καρότσι και την κουνάει ένας κύριος, και τρέχουνε. Και το γήπεδο που τρέχουνε.

Ε: Και σου κάνει εντύπωση; Κάτι σου φαίνεται περίεργο; Κάτι σου αρέσει στο έργο;

Π: Όχι.

Ε: Νομίζει λοιπόν ότι συμβαίνει;

Π: Τι κάνουνε;

Ε: Ναι.

Π: Κουνάν τα χέρια τους, γελάνε, έχει και λίγο αέρα και αυτά.

Ε: Τι νομίζεις ότι μπορεί να γίνεται στη συνέχεια; Τι φαντάζεσαι να γίνεται μετά από αυτή τη σκηνή;

Π: Να πάνε κάπου και να φάνε.

Ε: Όλα μαζί ή ένα ένα στο σπίτι του;

Π: Όλα μαζί.

Ε: Και τι θα φάνε;

Π: Μακαρόνια με κιμά.

Ε: Και τι κοινό βλέπεις στα παιδάκια του πίνακα; Τι ίδιο έχουν;

Π: Έχουν τις ίδιες μαύρες μπλούζες, το καρότσι είναι μαύρο, τα παπούτσια είναι μαύρα. Και έχουν και... (δείχνει ίδια παπούτσια και ίδια μαλλιά).

Ε: Έχουν κάτι διαφορετικό;

- Π: Του ενός τα μαλλιά είναι έτσι και στους άλλους όχι.
- Ε: Θα ήθελες να γίνεις φίλη με κάποιο από τα παιδάκια από εδώ;
- Π: Όχι.
- Ε: Γιατί; Τι δε σ' αρέσει;
- Π: Δεν μπορώ να τρέξω.
- Ε: Γιατί δεν μπορείς να τρέξεις;
- Π: Έχω χτυπήσει.
- Ε: Και εδώ κάποιο παιδάκι δεν μπορεί να τρέξει. Εγώ πάντως πιστεύω ότι μπορείς να τρέξεις. Για πες μου, θα καλούσες κάποιο παιδάκι στα γενέθλιά σου;
- Π: Αυτό (δείχνει το κουτσό αγοράκι).
- Ε: Γιατί;
- Π: Είναι όμορφο και τρέχει γρήγορα.
- Ε: Τα άλλα δεν τρέχουν γρήγορα;
- Π: Τρέχουν.
- Ε: Νομίζεις ότι τα παιδάκια που δεν μπορούν να τρέξουν και είναι στο καροτσάκι είναι διαφορετικά;
- Π: Όχι.
- Ε: Θα μου δώσεις κ εδώ ένα όνομα για την εικόνα;
- Π: «Καλοκαίρι».
- Ε: Σε ευχαριστώ πολύ.

Συνέντευξη 2:

E: Λοιπόν, για πες μου, οι άνθρωποι είναι όλοι ίδιοι;

Π: Όχι.

E: Τι έχουν διαφορετικό μεταξύ τους;

Π: Εεε... Μαλλιά, μάτια, στόμα, φρύδια... (δείχνει τα μάγουλα της).

E: Μάγουλα;

Π: Χμχμ.

E: Μπορείς να μου δώσεις ένα παράδειγμα από κάποιον άνθρωπο που είναι διαφορετικός;

Π: Η μαμά και ο μπαμπάς.

E: Γιατί;

Π: Επειδή τα παιδιά έχουν διαφορετικό σχήμα από τη μαμά και το μπαμπά. Η μαμά και ο μπαμπάς είναι πιο μεγάλοι και τα παιδιά πιο μικρά.

E: Πάρα πολύ ωραία. Και για πες μου, εκτός από τη μαμά και το μπαμπά έχεις συναντήσει κάποιον άλλον άνθρωπο που να είναι πιο διαφορετικός;

Π: Τη νονά της αδερφής μου.

E: Α, μάλιστα. Και πώς είναι η νονά της αδερφής σου; Για να καταλάβω πώς είναι.

Π: Έχει... μμμ... Δεν θυμάμαι.

E: Αλλά ξέρεις ότι είναι κάπως διαφορετική.

Π: Μμμ..

E: Εντάξει. Κάποιον που να θυμάσαι;

Π: Τη νονά μου. Έχει καστανά μαλλιά.

E: Σου αρέσει όταν ένας άνθρωπος είναι διαφορετικός;

Π: Και έχει και κάτι παιδιά μαζί της. Είναι φίλοι μου.

E: Πώς τους λένε;

Π: Σπύρο και Αλέξη.

E: Είναι ίδιοι με σένα;

Π: Όχι. Έχουν όμως ίδια μαλλιά αυτά τα αδερφάκια. Δίδυμα είναι.

E: Αυτά μεταξύ τους μοιάζουν;

Π: Ναι. Γεννήθηκαν μαζί.

E: Θα έκανες φίλη ένα παιδί που θα έμοιαζε διαφορετικό από εσένα;

Π: Ναι. Σαν τη Βασιλικούλα που έχει κοντά μαλλιά ενώ εγώ μακριά.

E: Και είστε φίλες;

- Π: Ναι. Είχα και κάποια άλλη, την καλύτερη μου φίλη αλλά έχει πάει... κάπου.
- Ε: Για πες μου θα έκανες φίλη ένα παιδί που θα είχε διαφορετικό χρώμα δέρματος;
- Π: Μμμ.. Δεν ξέρω.
- Ε: Αν δεν είχε λευκό χρώμα δέρματος; Είχε άλλο χρώμα;
- Π: Καφέ;
- Ε: Καφέ. Θα το έκανες φίλη;
- Π: Ναι.
- Ε: Αν είχε διαφορετικό ύψος ή βάρος από εσένα;
- Π: Δεν ξέρω. Θα την έκανα.
- Ε: Άμα του άρεσε να κάνει διαφορετικά πράγματα από εσένα;
- Π: Θα το έκανα και πάλι φίλη.
- Ε: Για πες μου, τι βλέπεις σε αυτήν εδώ την εικόνα;
- Π: Βλέπω κάτι παιδάκια και κάτι άλλα παιδάκια.
- Ε: Τι σου κάνει εντύπωση στην εικόνα;
- Π: Τα παιδάκια.
- Ε: Γιατί;
- Π: Επειδή είναι διαφορετικά αλλά θα κάνουνε παρέα.
- Ε: Τι διαφορετικό έχουν;
- Π: Σχήμα. Αυτά (δείχνει τα πιο ψηλά παιδιά) είναι πιο μεγάλα και αυτά πιο μικρά (δείχνει τα πιο κοντά παιδιά). Αυτά είναι μεγάλα (δείχνει τα πιο ψηλά παιδιά) και αυτά πιο μικρά (δείχνει τα πιο κοντά παιδιά).
- Ε: Μάλιστα. Έχουν κάτι ίδιο μεταξύ τους.
- Π: Αυτά εδώ τα παιδάκια (δείχνει τα μαύρα παιδιά) είναι ίδια, καφέ έχουνε.
- Ε: Αυτά (δείχνει τα άσπρα παιδιά) ;
- Π: Λευκά.
- Ε: Κάτι άλλο που παρατηρείς;
- Π: Ότι έχουνε ζωάκια.
- Ε: Τι ζωάκια έχουνε;
- Π: Αυτά τα παιδάκια σκύλο (δείχνει τα άσπρα παιδιά) και αυτά εδώ γατάκι (δείχνει τα μαύρα παιδιά).
- Ε: Και τι νομίζεις ότι κάνουν εκείνη τη στιγμή;
- Π: Δεν ξέρω.
- Ε: Μπορείς να φανταστείς;
- Π: Νομίζω ότι περιμένει το σκουπιδιάρικο να αφήσει τα σκουπίδια.

- E: Και μετά τι μπορεί να γίνει;
- Π: Να γεμίσει σκουπιδότοπος.
- E: Τα παιδάκια έτσι θα μείνουνε;
- Π: Όχι.
- E: Τι θα κάνουνε;
- Π: Θα φύγουνε.
- E: Και που θα πάνε.
- Π: Στα σπίτια τους.
- E: Το κάθε ένα στο δικό του;
- Π: Ναι.
- E: Με ποιο παιδάκι θα ήθελες να γίνει φίλη;
- Π: (δείχνει το μαύρο κορίτσι).
- E: Γιατί;
- Π: Επειδή μου αρέσει το ροζ.
- E: Και ποια παιδάκια από εδώ, θα καλούσες στα γενέθλια σου για να φάτε τούρτα;
- Π: Για παράδειγμα τώρα;
- E: Ναι για παράδειγμα.
- Π: Αυτό και αυτό (δείχνει το μαύρο και το άσπρο κορίτσι).
- E: Γιατί;
- Π: Επειδή είμαι και εγώ κορίτσι.
- E: Και άμα έδινες ένα όνομα στην εικόνα, ποιο θα ήταν;
- Π: «Φωτογραφία με παιδάκια».
- E: Για πες μου και κάτι ακόμα. Πιστεύεις ότι τα παιδιά που έχουν διαφορετικό χρώμα, είναι διαφορετικά από εσένα;
- Π: Ναι. Επειδή είμαι λευκή.
- E: Διαφέρουν κάπου αλλού εκτός από αυτό;
- Π: Όχι. Αυτά είναι λευκά (δείχνει τα άσπρα παιδιά).
- E: Αυτά εδώ (δείχνει τα μαύρα παιδιά) που δεν είναι λευκά...
- Π: Καφέ είναι.
- E: Αλλά εσύ θα έκανες παρέα;
- Π: Ναι.
- E: Εντάξει, πολύ ωραία. Δεύτερη εικόνα.
- Π: Βλέπω μία μαμά και ένα μπαμπά, και μία γάτα και ένα παιδάκι.
- E: Βλέπεις κάτι άλλο;

Π: Και μία γατούλα. Και ένα τρενάκι. Και μία καρεκλίτσα που κάθεται το παιδάκι.
Και μία πολυθρόνα.

E: Υπάρχει κάτι που σου κάνει εντύπωση;

Π: Τα δέντρα που έχουνε ροζ πέταλα. Επειδή μου αρέσει το ροζ.

E: Πολύ ωραία. Και τι νομίζεις ότι γίνεται εκείνη τη στιγμή;

Π: Πέφτουν τα φύλλα...

E: Πέφτουν;

Π: Μμμ... όχι, μόνο τα πέταλα.

E: Γίνεται κάτι μετά; Τι θα μπορούσε να γίνεται;

Π: Να σκορπίσουν πέταλα παντού.

E: Τι όνομα θα έδινες σε αυτόν τον πίνακα;

Π: «Ωραία ζωγραφιά με πέταλα».

E: Πολύ ωραία. Βλέπεις κάτι ίδιο ανάμεσα στα παιδάκια του πίνακα και σε σένα;

Π: Ότι είναι λευκά.

E: Κάτι άλλο βλέπεις που έχετε κοινό;

Π: Όχι. Μόνο το χρώμα.

E: Τι διαφορά έχετε;

Π: (δείχνει την μπλούζα του παιδιού).

E: Τι διαφορά έχει;

Π: Αυτό είναι κίτρινο (δείχνει τη δική της μπλούζα) και αυτό πράσινο (δείχνει την μπλούζα του παιδιού). Κίτρινοοοοοο (δείχνει την μπλούζα της και τη φόρμα του μωρού). Μπιου μπιου μπιου.

E: Δύο κίτρινα. Για πες μου θα ήθελες να γίνεις φίλη και να παίζεις με τα παιδάκια από τον πίνακα;

Π: ΧμΧμ (γνέφει θετικά)

E: Τι θα παίζατε;

Π: Ποδόσφαιροοοοοο.

E: Τι άλλο;

Π: Μπάσκεεεεεεετ.

E: Και ποιο παιδάκι θα ήθελες να καλέσεις σπίτι σου;

Π: Για παράδειγμα;

E: Για παράδειγμα.

Π: Αυτό (δείχνει το μωρό).

E: Γιατί;

- Π: (δείχνει την μπλούζα της και τη φόρμα του μωρού).
- E: Γιατί φοράτε ίδια μπλούζα. Πολύ ωραία. Δεν μου λες, νιώθεις ότι τα παιδάκια που έχουν παραπάνω κιλά είναι διαφορετικά από εσένα;
- Π: Όχι.
- E: Γιατί;
- Π: Επειδή και εγώ είμαι μεγάλη.
- E: Πόσο μεγάλη;
- Π: 4,5.
- E: Έλα να σου δείξω και άλλη μία εικονίτσα. Πες μου τι βλέπεις εδώ.
- Π: Βλέπω μία γιαγιά και άλλη μία άλλη γιαγιά και κάτι παιδάκια.
- E: Πού καταλαβαίνεις ότι είναι γιαγιά;
- Π: Επειδή κάθεται σε καρότσι και δεν μπορεί να περπατήσει.
- E: Μόνο οι γιαγιάδες κάθονται σε καρότσι;
- Π: Όχι.
- E: Ποιος άλλος κάθεται;
- Π: Και η μαμά και ο μπαμπάς.
- E: Ο καθένας δεν θα μπορούσε να κάθεται;
- Π: Ναι. Και τα παιδιά επίσης.
- E: Έχει δει ποτέ.
- Π: Έχω δει στην τηλεόραση.
- E: Και; Είναι διαφορετικά;
- Π: Η γιαγιά και το κοριτσάκι είναι ίδια.
- E: Τα παιδιά που κάθονται σε καροτσάκι;
- Π: Τα μωρά;
- E: Που έχεις δει στην τηλεόραση;
- Π: Εδώ τα μαλλιά του που στέκονται, το μωρό έτσι και το άλλο έτσι ξανά (παίζει με τα μαλλιά της).
- E: Για πες μου τι σου κάνει εντύπωση στην εικόνα.
- Π: (δείχνει την ροζ φούστα του κοριτσιού που τρέχει). Επειδή έχει ροοοοοζ.
- E: Και τι μπορεί να γίνεται εδώ;
- Π: Τα παιδάκια τρέχουνε και αυτή περπατάει η γιαγιά (δείχνει το αγόρι που σπρώχνει το κορίτσι με το καροτσάκι). Τη σπρώχνει (δείχνει το κοριτσάκι στο καροτσάκι)
- E: Γιατί τη σπρώχνει;
- Π: Επειδή δεν μπορεί... Αν βάλει τα χέρια της στις ρόδες, θα της πατήσουν τα χέρια.

E: Και μετά τί μπορεί να γίνεται; Στη συνέχεια;

Π: Μετά θα τρέξουν.

E: Όλα μαζί;

Π: Μόνο τα παιδιά (δείχνει το αγόρι και το κορίτσι που τρέχουν).

E: Οι δύο οι γιαγιάδες;

Π: Θα περπατήσουν.

E: Μπορούν;

Π: Η μία η γιαγιά θα κάτσει στο καροτσάκι και η άλλη θα περπατάει.

E: Κατάλαβα. Τί ίδιο βλέπεις σε όλους αυτούς τους ανθρώπους;

Π: Βλέπω το αγοράκι (που τρέχει) και αυτή η γιαγιά (το αγοράκι που σπρώχνει το καρότσι) έχουν τα ίδια μαλλιά. Και η γιαγιά (το κοριτσάκι στο καροτσάκι) και το κοριτσάκι (που τρέχει) έχουν ίδια μαλλιά.

E: Βλέπεις κάτι διαφορετικό;

Π: Αυτή (δείχνει το κοριτσάκι που τρέχει) έχει διαφορετική μπλούζα από το αγοράκι.

E: Με ποιο παιδάκι του πίνακα θα ήθελες να γίνεις φίλη;

Π: Για παράδειγμα πάλι;

E: Για παράδειγμα, ναι!

Π: (δείχνει το κοριτσάκι που τρέχει και φοράει ροζ φούστα).

E: Γιατί;

Π: Επειδή μου αρέσει το ροσοοοζ.

E: Και ποιο παιδάκι θα καλούσες στα γενέθλιά σου;

Π: Αυτόοοοο (δείχνει το κοριτσάκι που τρέχει και φοράει ροζ φούστα).

E: Τι θα του έλεγες να παίξετε;

Π: Bowling

E: Είσαι καλή στο bowling?

Π: Θα μάθω κάποια στιγμή.

E: Τι όνομα θα έδινες στην εικόνα;

Π: «Εικονογραφία με παιδάκια».

E: Πολύ ωραία. Και μία τελευταία ερώτηση. Αυτά τα παιδάκια που βλέπεις στην τηλεόραση που είσαι σε καροτσάκι είναι διαφορετικά;

Π: Ναι.

E: Τι έχουν διαφορετικό;

Π: Το ένα... Νεράιδες είναι τα δύο παιδάκια. Και το παιδάκι είναι οι νεράιδες είναι οι νοοί του. Νεραιδονοοί.

Ε: Και αυτό το παιδάκι πώς είναι;

Π: Έχει καφέ μαλλιά και τα έχει έτσι (ανακατεύει τα μαλλιά της).

Ε: Και είναι σε καροτσάκι ή περπατάει;

Π: Περπατάει αλλά μία μέρα είχε κάτσει σε καροτσάκι και η μαμά του είχε ροζ τα μαλλιά της και τα είχε έτσι (παίζει με τα μαλλιά της) και ο νονός του έτσι (παίζει με τα μαλλιά της).

Ε: Ευχαριστώ πάρα πολύ!

Συνέντευξη 3:

E: Για πες μου, οι άνθρωποι είναι όλοι ίδιοι;

Π: Όχι.

E: Τι έχουν διαφορετικό;

Π: Τα δόντια, το σώμα, και τα μαλλιά.

E: Και πώς φαντάζεσαι εσύ κάποιον διαφορετικό από εσένα;

Π: Έναν καραφλό.

E: Κάποιο άλλο παράδειγμα έχεις να μου δώσεις;

Π: Εεε όχι.

E: Έχεις συναντήσει ποτέ σου έναν άνθρωπο που να είναι διαφορετικός;

Π: Ναι.

E: Και πώς είναι;

Π: Καραφλός.

E: Και πώς αισθάνεσαι όταν βλέπεις έναν άνθρωπο που είναι καραφλός;

Π: Δεν αισθάνομαι και τίποτα.

E: Θα έκανες φίλο ένα παιδί που μοιάζει διαφορετικό; Που είναι καραφλό;

Π: Ναι.

E: Πού έχει διαφορετικό χρώμα δέρματος;

Π: Ναι.

E: Πού είναι διαφορετικό από εσένα στο ύψος ή στο βάρος;

Π: Ναι.

E: Που του αρέσει να κάνει διαφορετικά πράγματα από εσένα;

Π: Ναι.

E: Σαν τι;

Π: Σαν να παίζει επιτραπέζια.

E: Έχεις γνωρίσει τέτοια παιδάκια; Που είναι διαφορετικά;

Π: Ναι.

E: Θα μου δώσεις ένα παράδειγμα;

Π: Ναι. Τι εννοείς παράδειγμα;

E: Εννοώ να μου περιγράψεις ένα παιδάκι το οποίο έχεις γνωρίσει και δεν είναι ίδιο με σένα. Πώς είναι δηλαδή;

Π: Εεε...

E: Μπορείς να θυμηθείς;

Π: Όχι.

Ε: Να σου δείξω μερικές εικόνες και να μου πεις τί βλέπεις;

Π: Βλέπω παιδιά.

Ε: Πώς είναι αυτά τα παιδιά;

Π: Διαφορετικά.

Ε: Γιατί είναι διαφορετικά;

Π: Γιατί δεν είναι από την ίδια χώρα ή είναι διαφορετικό το δέρμα τους.

Ε: Εκτός από το δέρμα τους έχουν κάτι άλλο διαφορετικό;

Π: Τα ρούχα τους.

Ε: Πώς είναι δηλαδή;

Π: Του κοριτσιού είναι ροζ και του αγοριού κίτρινη.

Ε: Μάλιστα. Και τι σου κάνει μεγαλύτερη εντύπωση στην εικόνα;

Π: Τίποτα.

Ε: Σου αρέσει;

Π: Ναι.

Ε: Τι σου αρέσει πιο πολύ;

Π: Που είναι διαφορετικοί.

Ε: Γιατί σου αρέσει που είναι διαφορετικοί;

Π: Γιατί μπορούν να γνωριστούν για πρώτη φορά.

Ε: Πολύ ωραία. Και τι νομίζεις ότι γίνεται στην εικόνα;

Π: Εεε, δεν ξέρω.

Ε: Τι θα μπορούσες να φανταστείς; Δεν υπάρχει λάθος απάντηση.

Π: Εεε. Ότι ο σκύλος θα κυνηγήσει τη γάτα.

Ε: Και μετά;

Π: Τίποτα.

Ε: Θα την πιάσει τη γάτα;

Π: Ναι.

Ε: Τα παιδάκια τί θα κάνουν;

Π: Ε θα προσπαθούν να τα πιάσουν. Ο σκύλος θα πάει να κυνηγήσει τη γάτα και αυτονών που θα είναι το σκυλί θα το κυνηγάν για να το πιάσουν.

Ε: Μάλιστα. Για πες μου. Αν έπρεπε να δώσεις ένα όνομα στην εικόνα, τι θα έδινες;

Π: Κανένα.

Ε: Δεν θα ήθελες να δώσεις ένα όνομα;

Π: Όχι.

E: Βλέπεις κάτι ίδιο ανάμεσα στα παιδάκια;

Π: Ναι, ότι φοράνε ίδια μπλούζα, την άσπρη αυτή (του μαύρου αγοριού) και άσπρη αυτή (του άσπρου αγοριού).

E: Ωραία. Κάτι άλλο βλέπεις;

Π: Όχι.

E: Κάτι διαφορετικό;

Π: Ναι. Ότι δεν έχουν το ίδιο δέρμα και τα ίδια παπούτσια και ίδια ρούχα.

E: Μάλιστα, και με ποιο παιδάκι θα ήθελες να γίνεις φίλος;

Π: Με κανένα.

E: Γιατί;

Π: Γιατί δεν θέλω.

E: Γιατί δεν θέλεις;

Π: Δεν θέλω.

E: Έχεις πολλούς φίλους και δεν θέλεις καινούριους;

Π: Ναι.

E: Γιατί;

Π: Γιατί έτσι.

E: Εντάξει. Θα καλούσες κάποιο παιδάκι στα γενέθλιά σου;

Π: Εεε ναι. Αυτό (δείχνει το άσπρο αγόρι με την κίτρινη μπλούζα). Γιατί φοράει κίτρινη μπλούζα.

E: Και σου αρέσει το κίτρινο;

Π: Ναι.

E: Μου είπες ότι έχουν διαφορετικό χρώμα και γι' αυτό είναι διαφορετικά. Πιστεύεις ότι εκτός από το χρώμα έχουν κάτι άλλο διαφορετικό;

Π: Μπορεί να είναι από την ίδια χώρα αλλά να είναι του ενός μαύρο το σώμα και του άλλου γαλάζιο (δείχνει το άσπρο αγοράκι).

E: Αν είναι από την ίδια χώρα δεν είναι διαφορετικά ή είναι;

Π: Είναι.

E: Για να δούμε αυτή την εικόνα. Τι βλέπεις;

Π: Μια γάτα και μια οικογένεια.

E: Και πώς είναι;

Π: Εε χοντροί.

E: Και τι σου κάνει εντύπωση;

Π: Που είναι το μωρό μεγάλο, ο μικρός μεγάλος και ο πιο ψηλός το μωρό.

E: Που το μωρό είναι πιο ψηλό από το παιδάκι;

Π: Ναι, που είναι πιο μεγάλο από το μωρό. Που είναι αυτό το μωρό και αυτός (το αγοράκι) πιο κοντός.

E: Και τι νομίζεις ότι γίνεται στη στιγμή αυτή;

Π: Δεν ξέρω. Τίποτα δεν γίνεται.

E: Μετά τι θα μπορούσε να γίνει;

Π: Να τους είχε δαγκώσει η γάτα.

E: Γιατί;

Π: Γιατί μπορούσε να μην τους είχε ξαναδεί και να είχε μπει στα κρυφά. Και να είχε μπει στο σπίτι στα κρυφά και να τους είχε ορμήσει.

E: Α μάλιστα. Και τι όνομα θα έδινες στην εικόνα;

Π: Κανένα.

E: Δεν σου αρέσει;

Π: Όχι.

E: Γιατί;

Π: Επειδή είναι όλοι χοντροί.

E: Και είναι διαφορετικοί;

Π: Ναι.

E: Τι άλλο διαφορετικό έχουν;

Π: Τα μαλλιά.

E: Σε ενοχλεί που είναι διαφορετικοί;

Π: Ναι.

E: Σε ενοχλεί που είναι χοντροί;

Π: Ναι.

E: Γιατί;

Π: Γιατί το μωρό δεν χωράει στο καροτσάκι.

E: Βλέπεις κάτι ίδιο ανάμεσα στα παιδάκια και σε εσένα;

Π: Όχι.

E: Τι διαφορετικό βλέπεις;

Π: Τα μαλλιά τους.

E: Θα ήθελες να γίνεις φίλος και να παίζεις με τα παιδάκια αυτά;

Π: Όχι.

E: Γιατί;

Π: Γιατί δεν θέλω.

E: Γιατί δεν θέλεις;

Π: Γιατί δεν μου αρέσει.

E: Τι δεν σου αρέσει;

Π: Είναι χοντρό το μωρό.

E: Εντάξει. Θα καλούσες κάποιο παιδάκι σπίτι σου;

Π: Όχι.

E: Για τον ίδιο λόγο;

Π: Ναι.

E: Εντάξει. Για να δούμε και αυτή την εικόνα. Εδώ τι βλέπεις;

Π: Παιδιά.

E: Και πώς είναι αυτά τα παιδιά;

Π: Τρέχουν. Ένα παιδί σπρώχνει ένα καροτσάκι και τρέχει. Και τα άλλα δύο τρέχουν κανονικά.

E: Σου κάνει κάτι εντύπωση;

Π: Ε όχι.

E: Τι νομίζεις ότι συμβαίνει εκείνη τη στιγμή;

Π: Εε δεν ξέρω.

E: Τι θα μπορούσε να γίνεται;

Π: Να είχαν χτυπήσει αυτά τα δύο τα παιδιά (δείχνει το παιδί στο καροτσάκι και αυτό που το σπρώχνει). Γιατί κάνουν βλακειές και τρέχουν με το καροτσάκι και τρέχει κάποιος πάνω, χωρίς να το κρατάει κάτι για να μη πέσει.

E: Μάλιστα. Θα έδινες κάποιο όνομα σε αυτή την εικόνα;

Π: Όχι.

E: Τα παιδάκια αυτά με εσένα έχουν κάτι ίδιο;

Π: Όχι. Τίποτα.

E: Έχουν κάτι διαφορετικό;

Π: Ναι. Τα ρούχα, τα μαλλιά και τα παπούτσια.

E: Μεταξύ τους αυτά τα παιδιά τί διαφορετικό έχουν;

Π: Εε αυτά έχουν ίδια μαλλιά (δείχνει τα κορίτσια) και αυτά έχουν διαφορετικά (δείχνει τα υπόλοιπα παιδιά).

E: Κάτι άλλο;

Π: Τίποτα.

E: Με ποια παιδάκια θα ήθελες να γίνεις φίλος;

Π: Με αυτό (δείχνει κουτσό αγόρι).

E: Γιατί;

Π: Γιατί είναι αγόρι.

E: Αυτό τί είναι (δείχνει το άλλο αγόρι που σπρώχνει το καρότσι);

Π: Εε αγόρι.

E: Δεν θα ήθελες να γίνεις με αυτό, που είναι και αυτό αγόρι;

Π: Όχι.

E: Γιατί;

Π: Γιατί θέλω με το άλλο.

E: Θα καλούσες κάποιο από αυτά τα παιδάκια στο σπίτι σου;

Π: Ναι, αυτό (δείχνει το κουτσό αγόρι).

E: Μόνο αυτό;

Π: Ναι.

E: Και δεν μου λες, τα παιδάκια που βρίσκονται σε αναπηρικό καροτσάκι είναι διαφορετικά;

Π: Μμμ ναι.

E: Τι διαφορετικό έχουνε;

Π: Ότι έχουν χτυπήσει.

E: Και; Θα έκανες παρέα μαζί τους;

Π: Όχι.

E: Γιατί;

Π: Γιατί δεν μπορούν να κατεβούν καθόλου από το καροτσάκι.

E: Δεν θα μπορούσατε να παίξετε παιχνίδια;

Π: Μπορούμε μόνο πέτρα-ψαλίδι-χαρτί.

E: Θα γινόσουν φίλος μαζί τους να παίξετε πέτρα-ψαλίδι-χαρτί;

Π: Όχι.

E: Δεν θέλεις;

Π: Όχι.

Συνέντευξη 4:

E: Για πες μου λοιπόν, οι άνθρωποι είναι όλοι ίδιοι;

Π: Όχι.

E: Τι έχουν διαφορετικό;

Π: Έχουν μαύρο κεφάλι.

E: Πώς μπορείς να φανταστείς κάποιον διαφορετικό από εσένα; Δεν υπάρχει κάποια σωστή απάντηση.

Π: Εεε, είναι δίπλα μου.

E: Τι εννοείς; Μπορείς να μου δώσεις ένα παράδειγμα;

Π: Όχι.

E: Έχεις συναντήσει κάποιον που είναι διαφορετικός;

Π: Ναι.

E: Πώς είναι;

Π: Μαύρος.

E: Εννοείς έχει μαύρο χρώμα;

Π: Ναι.

E: Και γιατί είναι διαφορετικός από εσένα;

Π: Γιατί είναι μαύρος.

E: Και εσύ;

Π: Άσπρος.

E: Και πώς αισθάνεσαι όταν βλέπεις έναν άνθρωπο ο οποίος είναι μαύρος;

Π: Φοβάμαι.

E: Τι φοβάσαι;

Π: Να μην με πιάσει.

E: Θα έκανες ένα παιδάκι που είναι μαύρο, φίλο σου;

Π: Όχι.

E: Γιατί;

Π: Γιατί ήτανε μαύρος.

E: Και δεν σου αρέσει;

Π: Ναι.

E: Έχεις γνωρίσει ποτέ σου ένα παιδάκι μαύρο;

Π: Όχι.

E: Αν ένα παιδάκι είχε διαφορετικό ύψος από σένα θα το έκανες φίλο;

Π: Ναι.

Ε: Αν είχε διαφορετικό βάρος;

Π: Όχι.

Ε: Γιατί;

Π: Γιατί θα με σηκώσει.

Ε: Αν του αρέσει να κάνει διαφορετικά πράγματα από εσένα θα τον έκανες φίλο;

Π: Όχι.

Ε: Θα σου δείξω μερικές εικόνες να μου πεις τί βλέπεις. Για πες μου.

Π: Μαύρους κ άσπρους.

Ε: Σου κάνει κάτι εντύπωση;

Π: Εε ναι.

Ε: Τι; Τι σου αρέσει στον πίνακα;

Π: Οι άσπροι.

Ε: Τί δεν σου αρέσει;

Π: Οι μαύροι.

Ε: Και τι πιστεύεις ότι θα μπορούσε να γίνεται αυτή τη στιγμή;

Π: Να τους πιάσουνε.

Ε: Ποιοι;

Π: Οι μαύροι.

Ε: Οι μαύροι τους άσπρους; Και τι θα τους κάνουν;

Π: Μμ δεν ξέρω.

Ε: Είναι φίλοι;

Π: Όχι.

Ε: Δεν είναι φίλοι οι μαύροι με τους άσπρους. Τι θα μπορούσαν να κάνουν μετά; Να τους πιάσουν και να τους κάνουν τι; Μήπως εννοείς ότι θα παίζανε και θα τους έπιαναν;

Π: Ναι.

Ε: Θα ήταν φίλοι ή θα μαλώνανε;

Π: Θα μαλώνανε.

Ε: Και για πες μου αν έδινες ένα όνομα στην εικόνα πώς θα την ονόμαζες;

Π: «Άσπρο και μαύρο».

Ε: Πολύ ωραία. Βλέπεις κάτι ίδιο να έχουν τα παιδάκια στον πίνακα;

Π: Όχι.

Ε: Βλέπεις κάτι διαφορετικό να έχουνε;

Π: Όχι.

Ε: Είναι ίδια τα παιδάκια;

Π: Όχι.

Ε: Τι έχουν διαφορετικό;

Π: Έχουν μπλούζα κίτρινη και παντελόνι μπλε.

Ε: Ενώ τα άλλα;

Π: Έχουν ροζ και μαύρο (δείχνει το δέρμα του μαύρου αγοριού).

Ε: Με ποια παιδάκια θα ήθελες να γίνεις φίλος;

Π: Με τα άσπρα.

Ε: Γιατί όχι με τα μαύρα;

Π: Γιατί θα μαλώνανε.

Ε: Μαζί σου;

Π: Ναι.

Ε: Για ποιο πράγμα θα μαλώνανε;

Π: Για να παίζουμε παιχνίδι.

Ε: Πιστεύεις δεν θα γινόσασταν καλοί φίλοι;

Π: Όχι.

Ε: Ποια παιδάκια θα καλούσες στα γενέθλιά σου;

Π: Τα άσπρα.

Ε: Γιατί;

Π: Γιατί τα άλλα θα μας πιάνανε.

Ε: Και τι θα σας κάνουν; Θα σας χαλάνε το παιχνίδι;

Π: Ναι.

Ε: Άρα πιστεύεις ότι τα παιδάκια που έχουν διαφορετικό χρώμα είναι διαφορετικά από εσένα;

Π: Ναι.

Ε: Τι διαφορετικό έχουν εκτός από το χρώμα του δέρματος;

Π: Μαύρα.

Ε: Εκτός από αυτό, έχουν κάτι άλλο διαφορετικό;

Π: Όχι.

Ε: Ωραία. Σε αυτή την εικόνα τι βλέπεις;

Π: Ένα τραίνο, ένα μωρό, μία γιαγιά και μία γάτα;

Ε: Βλέπεις κάτι άλλο;

Π: Όχι.

E: Τι σου αρέσει σε αυτό τον πίνακα;

Π: Το τραίνο.

E: Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει;

Π: Η γάτα.

E: Γιατί;

Π: Γιατί είναι μαύρη.

E: Και τί ίδιο βλέπεις ανάμεσα στα παιδάκια του πίνακα και εσένα;

Π: Άσπρα.

E: Είστε άσπρα;

Π: Ναι.

E: Και έχετε κάτι διαφορετικό;

Π: Εε όχι.

E: Είστε ίδια;

Π: Όχι.

E: Τι διαφορετικό έχετε;

Π: Γιατί τα άλλα είναι μικρά και εγώ είμαι μεγάλος.

E: Και θα ήθελες να γίνεις φίλος και να παίζεις με αυτά τα παιδάκια;

Π: Ναι.

E: Τι θα τους έλεγες να παίζετε;

Π: Τραίνο και κυνηγητό.

E: Θα τα καλούσες στο σπίτι σου για να παίζετε;

Π: Ναι.

E: Και για πες μου, αν έδινες και ένα όνομα στην εικόνα, τι όνομα θα ήταν;

Π: Εε, δεν έχω σκεφτεί. Μμμ, θα τη λέω «Κίτρινη εικόνα».

E: Γιατί;

Π: Γιατί έχουνε κίτρινο.

E: Νομίζεις ότι τα παιδάκια που έχουν περισσότερα κιλά είναι διαφορετικά από εσένα;

Π: Όχι.

E: Θα έπαιζες μαζί τους;

Π: Ναι.

E: Έλα να δούμε και την τελευταία εικόνα. Τι βλέπεις;

Π: Παιδάκια... Που ένα παιδάκι... Η γιαγιά σπρώχνει το καροτσάκι με τη γιαγιά.

E: Αυτή είναι η γιαγιά (δείχνει το κοριτσάκι στο καροτσάκι);

Π: Ναι.

Ε: Άμα σου έλεγα ότι είναι παιδάκι;

Π: Θα έπαιζα.

Ε: Τι νομίζεις ότι συμβαίνει σε αυτή την εικόνα;

Π: Θα τρέχουνε τα παιδάκια και εγώ.

Ε: Θα έπαιζες και εσύ μαζί τους;

Π: Ναι.

Ε: Ποιο παιδάκι θα ήθελες να κάνεις φίλο;

Π: Το αγόρι.

Ε: Ποιο αγόρι;

Π: (δείχνει το αγόρι που τρέχει κουτσό).

Ε: Γιατί;

Π: Γιατί μου αρέσουν τα αγόρια.

Ε: Τι κοινό βλέπεις ανάμεσα στα παιδάκια του πίνακα και εσένα;

Π: Είναι άσπρα.

Ε: Έχετε κάτι διαφορετικό;

Π: Ναι.

Ε: Τι;

Π: Τα ρούχα είναι μαύρα.

Ε: Ποιο παιδάκι θα ήθελες να καλέσεις στο σπίτι σου;

Π: Το αγόρι.

Ε: Και τι θα του έλεγες να παίξετε;

Π: Κυνηγητό και κρυφτό.

Ε: Τι όνομα θα έδινες στην εικόνα.

Π: «Αγόρι εικόνα».

Ε: Τα παιδάκια που βρίσκονται σε αναπηρικό καροτσάκι είναι διαφορετικά από εσένα;

Π: Ναι.

Ε: Τι διαφορετικό έχουν;

Π: Γιατί έχουν σπάσει το πόδι τους.

Ε: Έχεις γνωρίσει κάποιο παιδάκι που είναι σε καροτσάκι;

Π: Ναι.

Ε: Ήθελες να γίνεις φίλος μαζί του;

Π: Όχι.

Ε: Γιατί;

Π: Γιατί δεν μπορούσε να περπατήσει.

Ε: Δεν θα μπορούσες να γίνεις φίλος του αν δεν μπορούσε να περπατήσει;

Π: Όχι.

Ε: Γιατί;

Π: Γιατί δεν θα περπατάγαμε.

Ε: Θα μπορούσατε να κάνετε άλλα πράγματα μαζί;

Π: Ναι.

Ε: Τι;

Π: Να παίζουμε αεροπλάνα.

Συνέντευξη 5:

E: Για πες μου όλοι οι άνθρωποι είναι ίδιοι;

Π: Όχι

E: Τι έχουν διαφορετικό;

Π: Ε μερικοί δεν έχουν παιδιά.

E: Και τι άλλο μπορεί να έχουν διαφορετικό οι άνθρωποι;

Π: Μερικοί να έχουν καφέ πρόσωπο.

E: Και πώς φαντάζεσαι εσύ κάποιον διαφορετικό;

Π: Τον Μάριο.

E: Τι διαφορετικό έχει ο Μάριος;

Π: Ε είχε παλιά στρογγυλό τώρα έχει ίσια μαλλιά.

E: Έχεις συναντήσει ποτέ σου κάποιον διαφορετικό;

Π: Όχι.

E: Εντάξει. Θα έκανες φίλο σου ένα παιδί που μοιάζει διαφορετικό από εσένα;

Π: Ναι.

E: Και πώς θα ήταν διαφορετικό;

Π: Ε μπορεί να ήταν μεγαλύτερο.

E: Μεγαλύτερο στην ηλικία.

Π: (Γνέφει καταφατικά).

E: Και τι άλλο;

Π: Εε μπορεί να ήταν φτωχός. Γιατί οι φτωχοί άνθρωποι κλέβουν.

E: Αν ένα παιδάκι ήταν διαφορετικό επειδή όπως μου είπες είχε καφέ πρόσωπο θα τον έκανες φίλο;

Π: Ε όχι λέω τους μεγάλους μπαμπάδες που παίζουν μπάσκετ. Και μερικές φορές έχουν σπυράκια.

E: Είναι διαφορετικοί γιατί έχουν διαφορετικό πρόσωπο;

Π: Ναι.

E: Εντάξει. Αν ένα παιδάκι είχε διαφορετικό χρώμα δέρματος θα το έκανες φίλο;

Π: Μμ ναι.

E: Και αν ήταν διαφορετικό στο βάρος του;

Π: Θα τον είχα φίλο λίγο.

E: Λίγο όχι πολύ;

Π: Ναι.

- E: Αν ήταν διαφορετικός στο ύψος;
- Π: Θα τον είχα.
- E: Αν του άρεσε να κάνει διαφορετικά πράγματα από εσένα;
- Π: Σαν να έτρωγε τούρτα;
- E: Εσύ δεν τρως τούρτα;
- Π: Ε τρώω μερικές φορές. Αυτό έχω στο μυαλό μου, να φάω τούρτα και καρπούζι.
- E: Για πες μου, τι βλέπεις σε αυτή την εικόνα;
- Π: Εδώ βλέπω δύο με καφέ πρόσωπο και μερικοί που έχουν ένα σκύλο και μια γάτα οι άλλοι.
- E: Σου κάνει κάτι εντύπωση;
- Π: Ναι.
- E: Τι;
- Π: Ότι αυτοί είναι τρεις (τα άσπρα παιδιά) και αυτοί δύο (τα μαύρα παιδιά).
- E: Κάτι άλλο;
- Π: Αν ο σκύλος πάει στη γάτα;
- E: Τι θα γίνει;
- Π: Θα κυνηγήσει ο σκύλος τη γάτα.
- E: Και τα παιδάκια τι θα κάνουν;
- Π: Θα τρέχουν να τους πιάσουν;
- E: Τι φαντάζεσαι ότι γίνεται αυτή τη στιγμή εδώ;
- Π: Τσακωμός.
- E: Και μετά;
- Π: Να φύγουν οι γάτες και τα σκυλιά και αυτό πίσω.
- E: Ο τσακωμός γίνεται ανάμεσα στα παιδάκια ή στη γάτα και το σκύλο;
- Π: Στη γάτα και το σκύλο.
- E: Τα παιδάκια;
- Π: Απλά βλέπουν ο ένας τον άλλον.
- E: Και αμέσως μετά τι μπορεί να κάνουν;
- Π: Να πιάσουν τα ζώα.
- E: Και μετά;
- Π: Να πάνε σπίτι.
- E: Το κάθε ένα ξεχωριστά ή όλα μαζί.
- Π: Το καθένα ξεχωριστά.
- E: Αν έδινες ένα όνομα στην εικόνα τί όνομα θα έδινες;

Π: Παπαδημητρίου.

Ε: Κάποιο άλλο όνομα;

Π: Στέφανος.

Ε: Όχι τέτοιο όνομα. Έναν τίτλο στην εικόνα, μία περιγραφή. Όπως όταν κάνεις μία ζωγραφιά και την ονομάζεις κάπως. Όποιο θέλεις εσύ.

Π: Παπαδημητρίου.

Ε: Για πες μου, βλέπεις κάτι ίδιο ανάμεσα στα παιδάκια του πίνακα; Τί ίδιο έχουν;

Π: Αυτοί οι τρεις (δείχνει τα άσπρα παιδάκια), έχουν ίδιο πρόσωπο, και αυτοί οι δύο (δείχνει τα μαύρα παιδάκια) έχουν ίδιο πρόσωπο.

Ε: Αυτοί που έχουν ίδιο πρόσωπο, (δείχνει τα άσπρα παιδάκια) και αυτοί που έχουν ίδιο πρόσωπο (δείχνει τα μαύρα παιδάκια) έχουν κάτι ίδιο μεταξύ τους;

Π: Ναι. Έναν σκύλο και μία γάτα.

Ε: Όλοι έχουν ένα κατοικίδιο. Κάτι διαφορετικό βλέπεις ανάμεσα στα παιδιά;

Π: Αυτά τα δύο κοριτσάκια (δείχνει το μαύρο και το άσπρο) αυτή έχει δύο και αυτή ένα κοτσιδάκι.

Ε: Πολύ ωραία. Και με ποια παιδάκια θα ήθελες να γίνεις φίλος;

Π: Μμ, θα ήθελα με αυτόν (δείχνει το άσπρο αγόρι με το καπέλο).

Ε: Γιατί;

Π: Γιατί φοράει καπέλο και δεν τον ενοχλεί ο ήλιος.

Ε: Και ποια παιδάκια θα ήθελες να καλέσεις στα γενέθλιά σου;

Π: Θα ήθελα να καλέσω τον Μάριο.

Ε: Από αυτά τα παιδάκια;

Π: Αυτόν και αυτόν και αυτήν (δείχνει όλα τα άσπρα παιδάκια).

Ε: Αυτά; (δείχνει τα μαύρα παιδάκια);

Π: Και αυτήν και αυτόν (δείχνει όλα τα μαύρα παιδάκια). Αυτούς τους τρεις και αυτούς τους δύο.

Ε: Θα τα καλούσες όλα τα παιδάκια;

Π: Ναι.

Ε: Πολύ ωραία. Πιστεύεις ότι τα παιδάκια που έχουν διαφορετικό χρώμα είναι διαφορετικά από εσένα;

Π: Ναι.

Ε: Πού διαφέρουν;

Π: Διαφέρουν ο ένας στον άλλον.

Ε: Εκτός από το χρώμα τους, έχουν κάποια άλλη διαφορά;

Π: Όχι.

Ε: Μόνο το χρώμα τους;

Π: Ε και ότι δεν έχουν τα ίδια παπούτσια.

Ε: Για δεξ αυτήν εδώ την εικόνα.

Π: Αα! Αυτά είναι αρχαία;

Ε: Τι αρχαία; Είναι μία ζωγραφιά. Ένας πίνακας. Για πες μου, τι βλέπεις;

Π: Βλέπω μια γάτα, έναν μπέμπη, μια μπέμπα που είναι σε ένα καρτσάκι, ένα τραίνο, μια μαμά, και μια γιαγιά.

Ε: Ποια είναι η μαμά;

Π: Αυτή (δείχνει τον άντρα του πίνακα).

Ε: Και η γιαγιά;

Π: Αυτή (δείχνει την γυναίκα του πίνακα).

Ε: Και δεν μου λες, τι σου κάνει εντύπωση;

Π: Ότι η γιαγιά είναι πιο ψηλή από τη μαμά και το μωρό είναι πιο κοντό από το χοντρό μωρό.

Ε: Και αυτό το παιδάκι (δείχνει το αγοράκι) είναι πιο κοντό από το χοντρό μωρό;

Π: Ναι.

Ε: Και δεν μου λες, τι γίνεται αυτή τη στιγμή του έργου; Γίνεται κάτι;

Π: Εμ όχι.

Ε: Μετά θα μπορούσε να γίνεται κάτι;

Π: Ναι. Τσακωμός.

Ε: Ανάμεσα σε ποιους;

Π: Στην οικογένεια.

Ε: Γιατί;

Π: Τα μωρά θα κλαίνε, η γάτα θα νιαουρίζει, η μαμά θα τσακώνεται με τη γιαγιά.

Ε: Για ποιο λόγο θα τσακώνονται;

Π: Για ποιος θα έχει το πιο χοντρό μωρό. Το πιο χοντρό είναι αυτή η μπέμπα.

Ε: Βλέπει κάτι ίδιο ανάμεσα στα παιδάκια της εικόνας και εσένα;

Π: Όχι.

Ε: Βλέπεις κάτι διαφορετικό;

Π: Αυτά τα παπούτσια είναι ίδια με το παντελόνι και το εσώρουχο και το καπέλο (δείχνει την φόρμα του μωρού).

Ε: Κάτι άλλο διαφορετικό βλέπεις;

Π: Όχι.

- E: Θα ήθελες να γίνεις φίλος και να παίζεις με τα παιδάκια του πίνακα;
- Π: Ναι.
- E: Τι θα τους έλεγες να παίζεις;
- Π: Με το τραινάκι.
- E: Θα τα καλούσες στο σπίτι σου;
- Π: Ναι.
- E: Θα δώσεις ένα όνομα στη ζωγραφιά;
- Π: Εεμ... Παπαδημητρίου.
- E: Νιώθεις ότι τα παιδάκια που έχουν παραπάνω κιλά είναι διαφορετικά από εσένα;
- Π: Ναι.
- E: Τι διαφορετικό έχουν;
- Π: Αυτά είναι πιο χοντρά και αυτό είναι λίγο λεπτούλι.
- E: Προτιμάς κάποιον;
- Π: Ναι. Αυτό (δείχνει το αγοράκι)
- E: Γιατί;
- Π: Γιατί δεν φοράει καπέλο.
- E: Για να δούμε και την τελευταία εικόνα.
- Π: Την τελευταία; Και μετά που θα πάμε;
- E: Στην τάξη. Για πες τι βλέπεις εδώ;
- Π: Βλέπω ένα κοριτσάκι και ένα αγοράκι, κι άλλο αγοράκι και ένα κοριτσάκι.
- E: Πολύ ωραία. Και σου κάνει κάτι εντύπωση;
- Π: Ναι, ότι τρέχουν σε ένα γήπεδο.
- E: Και τι νομίζεις ότι συμβαίνει αυτή τη στιγμή;
- Π: Ότι τρέχουν για διαγώνισμα. Για διαγώνισμα ποιος θα πάει πρώτος στο τέλος.
- E: Και μετά τι γίνεται στη συνέχεια τελικά;
- Π: Μετά είναι ο νικητής και παίρνει βραβείο.
- E: Και ποιος θα είναι ο νικητής πιστεύεις;
- Π: Αυτός (δείχνει το κουτσό αγόρι)
- E: Γιατί;
- Π: Γιατί έχει προσπεράσει ένα κοριτσάκι.
- E: Είναι πρώτος;
- Π: Ναι.
- E: Και για πες μου τί ίδιο έχουν αυτά τα παιδάκια;

Π: Αυτό είναι αγόρι με το αγόρι (δείχνει τα δύο αγόρια) και το κορίτσι με το κορίτσι (δείχνει τα δύο κορίτσια).

Ε: Έχουν κάποια άλλη διαφορά;

Π: Έχουν ίδια μαλλιά.

Ε: Με ποια παιδάκια του πίνακα θα ήθελες να γίνεις φίλος;

Π: Με τα αγόρια και με αυτό το κοριτσάκι (δείχνει το κοριτσάκι που τρέχει).

Ε: Αυτό το κοριτσάκι (δείχνει το κοριτσάκι στο καροτσάκι);

Π: Όχι.

Ε: Γιατί;

Π: Γιατί έχει καροτσάκι και μέσα στο σπίτι δε γίνεται.

Ε: Τί δε γίνεται;

Π: Μόνο τα ψεύτικα αμαξάκια που είναι λίγο μεγάλα.

Ε: Αυτό το κοριτσάκι δεν θα ήταν φίλη σου;

Π: Ε θα ήτανε αλλά εγώ δεν την προτιμάω.

Ε: Επειδή είναι σε αναπηρικό καροτσάκι;

Π: Ναι.

Ε: Δεν θα μπορούσατε να παίζετε παιχνίδια;

Π: Όχι.

Ε: Ποια παιδάκια θα ήθελες να καλέσεις στο σπίτι σου;

Π: Θα ήθελα αυτό, και αυτό και αυτό (δείχνει όλα τα παιδάκια εκτός από το κοριτσάκι που είναι στο καροτσάκι).

Ε: Το άλλο κοριτσάκι;

Π: Όχι.

Ε: Γιατί;

Π: Γιατί είπαμε. Γιατί είπα, γιατί δεν μπορούμε άλλα καρότσια σαν αυτό.

Ε: Δεν θα χώραγε;

Π: (Γνέφει θετικά).

Ε: Αν χώραγε;

Π: Θα την καλούσα.

Ε: Νομίζεις ότι τα παιδιά που βρίσκονται σε αναπηρικό καροτσάκι είναι διαφορετικά από εσένα;

Π: Ναι.

Ε: Τι έχουν διαφορετικό;

Π: Εε είναι χοντρά σαν το μωρό που είδα. Ενώ τα άλλα είναι λεπτά.

Ε: Και μήπως έχεις κάποια ιδέα για τι όνομα θα του έδινες;

Π: Μμμ, θα του έδινα... «Δεντρόπολη». Πόλη με δέντρα.

Συνέντευξη 6:

E: Για πες μου, οι άνθρωποι είναι όλοι ίδιοι;

Π: Όχι.

E: Τί έχουν διαφορετικό μεταξύ τους;

Π: Εμ..

E: Πώς φαντάζεσαι έναν «διαφορετικό» άνθρωπο;

Π: Εμ, απλώς για το πρόσωπό τους.

E: Πώς μπορεί να έχει ένας διαφορετικός άνθρωπος το πρόσωπό του; Πώς το φαντάζεσαι να είναι;

Π: Εμ, δεν ξέρω.

E: Έχεις συναντήσει ποτέ σου κάποιον που να είναι διαφορετικός από εσένα;

Π: Όχι.

E: Όλοι είναι ίδιοι σαν και εσένα;

Π: Όχι.

E: Πώς είναι;

Π: Είναι κάπως, δεν έχουν το ίδιο πρόσωπο με μένα.

E: Τι διαφορετικό έχουν στο πρόσωπό τους;

Π: Το πρόσωπό τους... δε ξέρω...

E: Έχεις γνωρίσει κάποιον που έχει διαφορετικό πρόσωπο;

Π: Όχι αλλά δεν έχουν πρόσωπο σαν και εμένα, ίδιο. Είναι ξένο.

E: Κατάλαβα. Και θα έκανες φίλο σου ένα παιδί που είναι διαφορετικό από εσένα;

Π: Ναι.

E: Πώς θα ήταν ένα παιδάκι διαφορετικό από εσένα; Πώς θα το περιέγραφες;

Π: Δε ξέρω.

E: Αν ένα παιδάκι είχε χρώμα δέρματος;

Π: Εμ... Μμμ.. Δεν θα ήταν ίδιο με μένα.

E: Θα τον έκανες όμως φίλο;

Π: Ο.. ε.. Ναι! Αλλά κάνω φίλο τον Μάριο στην τάξη μου, το παιδάκι που έχει διαφορετικό πρόσωπο γιατί μου αρέσει.

E: Σου αρέσει το πρόσωπο του Μάριου;

Π: Ναι.

E: Τι σου αρέσει;

Π: Το παιδάκι ο Μάριος.

E: Εντάξει. Και αν ένα παιδάκι είχε διαφορετικό ύψος από εσένα θα το έκανες φίλο;

Π: Ναι. Ο Σπύρος είναι πιο ψηλός από μένα, ένα παιδάκι στην τάξη μου, αλλά το έκανα για φίλο.

E: Πολύ ωραία. Αν είχε διαφορετικό βάρος;

Π: Εμ, όχι.

E: Γιατί;

Π: Επειδή ήθελα μμμ.. δεν ξέρω.

E: Δεν θα σου άρεσε;

Π: Όχι.

E: Θα τον έκανες φίλο;

Π: Όχι.

E: Αν του άρεσε να κάνει διαφορετικά πράγματα από εσένα;

Π: Θα το έκανα.

E: Πολύ ωραία. Να σου δείξω μερικές εικόνες να μου πεις τί βλέπεις;

Π: Ναι.

E: Για πες μου, τί βλέπεις;

Π: Βλέπω κάποια παιδάκια.

E: Και πώς είναι αυτά τα παιδάκια;

Π: Έχουν ξένο πρόσωπο, σαν αυτό (δείχνει άσπρο αγόρι).

E: Τι σου κάνει εντύπωση;

Π: Μου κάνει εντύπωση ότι δεν θα τους έκανα για φίλους.

E: Κανέναν;

Π: Όχι.

E: Γιατί δεν θα τους έκανες φίλους; Τι δε σου αρέσει;

Π: Επειδή έχουν ξένο πρόσωπο.

E: Τι εννοείς ξένο πρόσωπο;

Π: Εννοώ κάπως είναι ξένο.

E: Επειδή δεν τους ξέρεις;

Π: Ναι.

E: Κατάλαβα. Αν ήταν στην τάξη σου;

Π: Εμ, όχι.

E: Αν ήταν συμμαθητές σου εννοώ, θα τους έκανες παρέα;

Π: Δασκάλεις;

E: Όχι, αν ήταν παιδάκια που ήταν στο ίδιο σχολείο με εσένα.

Π: Όχι.

E: Τι δεν σου αρέσει;

Π: Που έχουν ξένο πρόσωπο.

E: Θέλεις να μου εξηγήσεις τι σημαίνει «ξένο πρόσωπο»; Με δικά σου λόγια.

Π: Ναι, γιατί δεν τους ξέρω.

E: Τους φίλους σου τους μαθαίνεις για να τους κάνεις φίλους. Δεν θα ήθελες να τους μάθεις αυτούς;

Π: Ναι.

E: Τι πιστεύεις ότι γίνεται τη στιγμή εκείνη.

Π: Δεν ξέρω.

E: Εδώ είναι τα παιδάκια, μετά ακριβώς τί θα μπορούσε να γίνει;

Π: Εεμ.. Να γινόντουσαν φίλοι;

E: Και τι θα παίζανε;

Π: Δεν ξέρω αλλά πολλά πράγματα.

E: Όπως;

Π: Όπως παζλ χαρτί που παίζω.

E: Άμα έδινε ένα όνομα στην εικόνα, τί όνομα θα έδινες;

Π: Δε ξέρω ακόμα.

E: Όπως εσύ όταν ζωγραφίζεις δε δίνεις έναν τίτλο στην εικόνα σου;

Π: Ναι.

E: Αυτή η εικόνα δεν έχει τίτλο. Θα μπορούσες να της δώσεις;

Π: Μμ, τι είναι ο τίτλος.

E: Το όνομα της ζωγραφιάς.

Π: «Ζωγραφιά» καλύτερα.

E: Εντάξει. Τί ίδιο βλέπεις, ανάμεσα στα παιδάκια του πίνακα;

Π: Εε, βλέπω τα παιδάκια. Δε ξέρω.

E: Δεν έχουν κάτι ίδιο;

Π: Αυτή η μπλούζα (δείχνει το άσπρο αγόρι με την κίτρινη μπλούζα) είναι σαν και τη δικιά μου που είναι κίτρινη, μια γραμμή κίτρινη με πράσινο, είναι ίδια και αυτό (δείχνει άσπρο αγοράκι με άσπρη μπλούζα) άσπρο που την έχω μια κρεμασμένη μπλούζα. Και αυτό είναι πράσινο (δείχνει την πράσινη ρίγα στο παντελόνι του άσπρου αγοριού) πως την άλλη που ταιριάζει με αυτή την μπλούζα.

E: Πολύ ωραία. Έχουν κάποια διαφορά τα παιδάκια;

Π: Και αυτή άσπρη (δείχνει μαύρο αγόρι άσπρη μπλούζα). Άσπρο με άσπρο (δείχνει τις μπλούζες των δύο αγοριών). Α! Βρήκα ροζ με ροζ (δείχνει το ροζ φόρεμα του μαύρου κοριτσιού και τα ροζ φιογκάκια του άσπρου κοριτσιού).

Ε: Άρα έχουν ίδια ρούχα...

Π: Ναι! Και περίμενε, άσπρο με άσπρο και άσπρο (δείχνει την άσπρη ενδυμασία του άσπρου αγοριού) Και άσπρες. (δείχνει τις άσπρες κάλτσες των παιδιών). Και μαύρο. Όχι όχι μαύρο. Καφέ με καφέ (δείχνει τα δύο γάντια του μπέιζμπολ). Αυτά είναι ίδια. Α! Μαύρο... όχι! Καφέ, καφέ και καφέ (δείχνει τα γάντια του μπέιζμπολ και τα πόδια του μαύρου κοριτσιού).

Ε: Μάλιστα! Κάτι διαφορετικό έχουν;

Π: Δεν ξέρω. Ίσως διαφορετικό πρόσωπο.

Ε: Τι διαφορετικό έχουν;

Π: Κάπως σαν αυτό ή σαν αυτό ή σαν αυτό (δείχνει τα δύο μαύρα παιδιά και το ένα άσπρο αγόρι). Αυτό (δείχνει το μαύρο αγόρι) καλύτερα.

Ε: Αυτό καλύτερα (δείχνει το μαύρο αγόρι); Σου αρέσει πιο πολύ;

Π: Δε μου αρέσει.

Ε: Γιατί;

Π: Γιατί δεν... μου αρέσει. Αυτό (δείχνει το άσπρο αγόρι) μου αρέσει το πρόσωπο.

Ε: Το άσπρο;

Π: Ναι!

Ε: Θα έκανες κάποιο από αυτά τα παιδάκια φίλο σου;

Π: Να έκανα... Αυτό καλύτερα (δείχνει το σκυλάκι). Επειδή μου αρέσει η γατούλα και το σκυλάκι. Όχι, μάλλον το σκύλο.

Ε: Μόνο το σκύλο;

Π: Ναι.

Ε: Για πες μου, ποιο παιδάκι θα ήθελες να καλέσεις στα γενέθλιά σου;

Π: Καλύτερα το σκυλάκι, να του πετάω μία τούρτα και αυτό να την τρώει έτσι με ανοιχτό το στόμα, κάτω απ' το τραπεζομάντηλο, στο τραπέζι. Θα ήταν ανάμεσα στην καρέκλα το σκυλάκι με την άλλη που κάθετα.

Ε: Το σκυλάκι θα ερχόταν μόνο του;

Π: Καλύτερα άμα του έστελνα γράμμα και του έγγραφα να έρθει.

Ε: Μόνο του ή θα το έφερνε κάποιο παιδάκι;

Π: Καλύτερα να του έβαζα μια γραμμή ίσια να καταλαβαίνει ότι η ίσια η γραμμή πάει προς το Ντράφι.

E: Προς το σπίτι σου;

Π: Ναι.

E: Πολύ καλή η ιδέα σου. Δε μου λες, πιστεύεις ότι τα παιδάκια που έχουν διαφορετικό χρώμα είναι διαφορετικά από εσένα;

Π: Εμ, όχι δεν θα τα έκανα φίλους.

E: Αλλά είναι διαφορετικά από εσένα;

Π: Καλύτερα να ήταν διαφορετικά.

E: Εντάξει. Πάμε στην επόμενη. Τι βλέπεις εδώ;

Π: Βλέπω ένα μωρό, ένα μπαμπά και μια μαμά, και ένα μωρό και άλλο και μια γάτα.

E: Σου κάνει κάτι εντύπωση;

Π: Καλύτερα μου κάνει εντύπωση ότι θα έγινα φίλος με τη γάτα, γιατί μου αρέσει.

Και θα έφτανε στο τραπέζι επειδή είναι ψηλή. Μου αρέσει.

E: Τι νομίζεις ότι γίνεται στην εικόνα;

Π: Δεν μου αρέσει κάπως τα παιδάκια αλλά βλέπω κίτρινο, κίτρινο με κίτρινο, κίτρινο, κίτρινο και κίτρινο (δείχνει όλα τα κίτρινα σημεία στην εικόνα).

E: Τι δε σου αρέσει;

Π: Απλά δε μου αρέσει αυτή η οικογένεια.

E: Τι δε σου αρέσει στα παιδάκια;

Π: Μου αρέσει μόνο αυτό (δείχνει το αγοράκι)

E: Τι σου αρέσει;

Π: Που έχει πράσινη μπλούζα, με τη δικιά μου που έχει πράσινη γραμμή.

E: Πολύ ωραία, άρα έχετε κάτι ίδιο με το παιδάκι.

Π: Ναι, ναι! Και μου μοιάζει μια φορά με τη μαμά. Έχει άσπρο σαν αυτό την μπλούζα που φοράω εγώ που είναι άσπρο. Α! Και πράσινο με την άλλη που έχω βάψει τον τοίχο.

E: Μάλιστα. Βλέπεις κάτι ίδιο ανάμεσα στα παιδάκια αυτά και εσένα εκτός από τα ρούχα;

Π: Ε, δε βλέπω.

E: Έχετε κάτι διαφορετικό;

Π: Έχουμε.

E: Τι;

Π: Εμ, δε ξέρω...

E: Μπορείς να σκεφτείς;

Π: Καλύτερα...

- E: Θα ήθελες να γίνεις φίλος με κάποιο από τα παιδάκια;
- Π: Όχι, θα ήθελα να γίνω φίλος με τη γατούλα.
- E: Τι σου αρέσει στη γατούλα;
- Π: Έτσι έτσι που έχει ανοιχτό το στόμα της και έχει τη μωβ μυτούλα και είναι μαύρη όλη. Μ' αρέσει.
- E: Θα καλούσες κάποιο παιδάκι στα γενέθλιά σου;
- Π: Μμ, δεν μου αρέσουν τα παιδάκια αλλά...
- E: Τι δε σου αρέσει;
- Π: Έτσι κάπως λιγάκι, δεν μου αρέσει αυτή η οικογένεια έτσι όπως είναι.
- E: Τι έχει;
- Π: Έτσι όπως είναι. Έτσι όπως είναι τα πρόσωπά τους, δεν μου αρέσουν.
- E: Θα έδινες ένα όνομα στην εικόνα;
- Π: Μήπως «Ζωγραφική».
- E: Νομίζεις ότι τα παιδάκια που έχουν παραπάνω κιλά είναι διαφορετικά από εσένα;
- Π: Εμ, είναι διαφορετικό το πρόσωπό του επειδή δεν είναι ίδιο μένα, είναι διαφορετικό, ας πούμε αυτό που δεν μου αρέσει, η μαμά, ο μπαμπάς και τα παιδάκια αλλά μου αρέσει η γάτα.
- E: Έλα να δούμε άλλη μία εικονίτσα. Τι βλέπεις εδώ;
- Π: Βλέπω κάτι παιδάκια εδώ, αλλά εμένα δεν μου αρέσουν όπως είναι έτσι.
- E: Τι δε σου αρέσει;
- Π: Το πρόσωπό τους έτσι όπως είναι.
- E: Υπάρχει κάτι άλλο που δε σου αρέσει;
- Π: Όχι, μόνο το πρόσωπό τους.
- E: Τι πιστεύεις ότι συμβαίνει στην εικόνα.
- Π: Τρέχουν.
- E: Όλα μαζί;
- Π: Ναι.
- E: Στη συνέχεια τι μπορεί να γίνεται; Τι θα μπορούσες να φανταστείς;
- Π: Εμ, δεν ξέρω, αλλά το μόνο που δεν μου αρέσει είναι αυτό το ρούχο και αυτό (δείχνει μαύρες μπλουζές των κοριτσιών), που είναι μαύρο. Μου αρέσει το μαύρο της γάτας αλλά δε μου αρέσει αυτό το μαύρο ούτε αυτό το ρούχο και αυτό και αυτό (δείχνει μαύρα ρούχα). Και αυτό πιο πολύ το πρόσωπο (δείχνει το αγόρι που σπρώχνει το καροτσάκι) και αυτό που δε μου αρέσει και αυτό πιο πολύ (δείχνει

κουτσό αγόρι). Αυτό (δείχνει το κορίτσι στο καρότσι) είναι κάπως λιγάκι χαμογελαστό αλλά δε μου αρέσει τα παιδάκια.

E: Έχουν κάτι ίδιο αυτά τα παιδάκια;

Π: Όχι αλλά αυτό το μαύρο και αυτό (δείχνει το αγόρι που σπρώχνει το κορίτσι με το καροτσάκι) είναι ίδιο με τη σημαία μου την πειρατική και με την νεκροκεφαλή και τα παπούτσια (δείχνει τα παπούτσια του κοριτσιού στο καρότσι) είναι ίδια με αυτό το πράμα και αυτό το μαύρο (δείχνει το κορίτσι στο καρότσι) μου αρέσει. Αλλά δε μου αρέσει αυτό όπως είναι (δείχνει το αγόρι που σπρώχνει το καρότσι). Δε μου αρέσουν τα πρόσωπα αλλά εκτός από χρώματα μου αρέσουνε ίδια με κάτι.

E: Ωραία. Υπάρχει κάτι διαφορετικό που έχουν αυτά τα παιδάκια και εσύ εκτός από τα πρόσωπα;

Π: Δε ξέρω.

E: Με ποια παιδάκια θα ήθελες να γίνεις φίλος;

Π: Δε θα ήθελα με κανένα.

E: Θα καλούσες κάποιο σπίτι σου;

Π: Όχι, έτσι όπως είναι δεν θα τους καλούσα και δεν θα γινόμουν φίλος τους.

E: Νομίζεις ότι τα παιδάκια που είναι σε αναπηρικό καροτσάκι είναι διαφορετικά;

Π: Δεν ξέρω.

E: Έχει δει ποτέ σου παιδάκι σε αναπηρικό καροτσάκι;

Π: Τέτοιο καρότσι και έτσι άγριο παιδάκι όχι δεν έχω δει.

E: Κάποιο παιδάκι που δεν είναι άγριο αλλά είναι σε καροτσάκι;

Π: Έχω δει στην τάξη μου, υπάρχουν καλά παιδάκια.

E: Αυτά (δείχνει στην εικόνα) δεν είναι καλά παιδάκια;

Π: Όχι, δεν μου αρέσει το πρόσωπό του όπως είναι. Αυτός (δείχνει το κουτσό αγόρι) είναι σαν βάτραχος έτσι όπως είναι το πρόσωπό του.

E: Εντάξει. Σε ευχαριστούμε πάρα πολύ.

Συνέντευξη 7:

E: Για πες μου λοιπόν, οι άνθρωποι είναι όλοι ίδιοι;

Π: Όχι.

E: Τι έχει ένας διαφορετικός άνθρωπος;

Π: Εε, μμ..

E: Πώς φαντάζεσαι έναν άνθρωπο διαφορετικό;

Π: Μμ.. Φαντάζομαι τον διαφορετικό, τον ξένο.

E: Και πώς είναι αυτός ο «ξένος»; Πώς μοιάζει;

Π: Εε, μοιάζει σαν...

E: Εσύ πες μου τι πιστεύεις, δεν υπάρχει σωστή και λάθος απάντηση. Όλα είναι σωστά. Πώς θα μου τον περιέγραφες για να καταλάβω και εγώ πώς είναι αυτός ο ξένος.

Π: Εεμ δεν θυμάμαι λίγο.

E: Έχεις γνωρίσει κάποιο διαφορετικό;

Π: Όχι.

E: Όλοι οι φίλοι σου είναι ίδιοι;

Π: Όχι.

E: Πώς είναι;

Π: Διαφορετικοί.

E: Τι έχουν διαφορετικό;

Π: Διαφορετικό σώμα.

E: Πώς είναι δηλαδή το σώμα τους διαφορετικό;

Π: Το άλλο είναι μπλε το άλλο ροζ.

E: Α, εννοείς το αγόρι και το κορίτσι;

Π: Ναι.

E: Κατάλαβα. Θα έκανες φίλο σου ένα παιδί που μοιάζει διαφορετικό από εσένα;

Π: Ναι.

E: Που έχει διαφορετικό χρώμα δέρματος;

Π: Ναι.

E: Διαφορετικό ύψος;

Π: Ναι.

E: Διαφορετικό βάρος;

Π: Ναι.

E: Το οποίο να κάνει διαφορετικά πράγματα από εσένα;

Π: Ναι.

E: Να δούμε μερικές εικόνες να μου πεις τι βλέπεις;

Π: Βλέπω εδώ διαφορετικά πράγματα.

E: Για πες μου μερικά.

Π: Μερικά είναι με μαύρη και μερικά είναι με ροζ.

E: Τι είναι ροζ;

Π: Αυτό (δείχνει τα πρόσωπα των άσπρων παιδιών).

E: Τι σου κάνει περισσότερο εντύπωση;

Π: Αυτό (δείχνει το ψηλό άσπρο αγόρι).

E: Γιατί;

Π: Επειδή είναι πιο ψηλό.

E: Αα μάλιστα. Και τι νομίζεις ότι γίνεται εκείνη τη στιγμή;

Π: Ότι είναι διαφορετικοί. Ότι έχουν διαφορετικά ζώα.

E: Τί ζώα;

Π: Αυτή είναι γάτα, αυτός ο σκύλος.

E: Και τι πιστεύεις ότι θα γίνει μετά;

Π: Εμ, ότι θα παλέψουνε.

E: Ποιος θα παλέψει;

Π: Αυτά τα τρία (δείχνει τα άσπρα παιδιά).

E: Με ποιον;

Π: Με αυτά τα δύο (δείχνει τα μαύρα παιδιά).

E: Και ποιος θα νικήσει;

Π: Δεν ξέρω.

E: Ποιος φαντάζεσαι ότι θα νικήσει;

Π: Φαντάζομαι... αυτοί οι τρεις (δείχνει τα άσπρα παιδιά).

E: Γιατί;

Π: Γιατί είναι μεγαλύτεροι.

E: Είναι φίλοι τα παιδιά;

Π: Ναι.

E: Τί όνομα θα έδινες σε αυτή την εικόνα;

Π: Δεν ξέρω...

E: Βλέπεις κάτι ίδιο να έχουν τα παιδάκια;

Π: (γνέφει αρνητικά).

E: Τίποτα;

Π: Τίποτα.

E: Βλέπεις κάτι διαφορετικό;

Π: Ναι.

E: Τι;

Π: Ότι δεν είναι ίδια ψηλά.

E: Και με ποια παιδάκια θα ήθελες να γίνεις φίλος;

Π: Με αυτά τα τρία (δείχνει άσπρα παιδιά).

E: Γιατί;

Π: Γιατί είναι πιο μεγάλα.

E: Και ποιο παιδάκι θα καλούσες στα γενέθλιά σου;

Π: Και τα τρία.

E: Τα άλλα δύο (δείχνει τα μαύρα παιδιά);

Π: (γνέφει αρνητικά)

E: Γιατί;

Π: Γιατί είναι διαφορετικά, είναι πολύ κοντά.

E: Δεν σου αρέσει το ύψος τους;

Π: Ναι.

E: Υπάρχει κάτι άλλο που σου αρέσει στην εικόνα;

Π: Ναι. Αυτά τα τρία (δείχνει άσπρα παιδιά).

E: Τι δεν σου αρέσει;

Π: Αυτά (δείχνει τα μαύρα παιδιά).

E: Πιστεύεις ότι τα παιδάκια που έχουν διαφορετικό χρώμα είναι διαφορετικά από εσένα;

Π: Ναι...

E: Τι διαφορετικό έχουν;

Π: Έχουν διαφορετικό χρώμα.

E: Εκτός από αυτό έχουν κάτι άλλο διαφορετικό;

Π: Ναι, και διαφορετικά χέρια.

E: Θα έκανες φίλο σου ένα τέτοιο παιδάκι;

Π: Όχι.

E: Γιατί;

Π: Γιατί, δεν μου αρέσει.

E: Έλα να δούμε μια άλλη εικόνα. Για πες μου, τι βλέπεις;

Π: Βλέπω, ένα μωρό, μια γιαγιά, ένα παππού, ένα παιδάκι και μια γατούλα και τα παιχνίδια.

Ε: Σου κάνει κάτι εντύπωση;

Π: Ναι. Η γάτα.

Ε: Γιατί;

Π: Γιατί είναι μεγάλη.

Ε: Σου αρέσει κάτι άλλο;

Π: Ναι. Το μωρό

Ε: Γιατί;

Π: Επειδή είναι... δεν ξέρω.

Ε: Τί πιστεύεις ότι γίνεται εκείνη την στιγμή στο έργο;

Π: Ότι είναι οικογένεια.

Ε: Και τι κάνουν μετά;

Π: Παίζουν με τα παιχνίδια τους.

Ε: Όλοι μαζί;

Π: Ναι.

Ε: Βλέπεις κάτι κοινό ανάμεσα στα παιδάκια του πίνακα και εσένα;

Π: (γνέφει αρνητικά).

Ε: Βλέπεις κάτι διαφορετικό;

Π: (γνέφει αρνητικά). Δε βλέπω.

Ε: Δεν έχετε τίποτα ίδιο;

Π: Ναι. Ίδια χέρια.

Ε: Κάτι διαφορετικό; Μπορείς να μου βρεις και κάποια διαφορά;

Π: Όχι.

Ε: Θα ήθελες να γίνεις φίλος με αυτά τα παιδιά;

Π: Ναι.

Ε: Τι θα τους έλεγες να παίζετε;

Π: Εε... Με αυτοκινητάκια.

Ε: Και ποιο παιδάκι θα ήθελες να καλέσεις στο σπίτι σου;

Π: Ε δεν ξέρω. Το μωρό.

Ε: Γιατί;

Π: Γιατί μ' αρέσει να παίζω με το μωρό.

Ε: Νιώθεις ότι τα παιδιά που έχουν περισσότερα κιά είναι διαφορετικά από εσένα;

Π: Όχι.

E: Θα έκανες φίλο ένα τέτοιο παιδάκι;

Π: Ναι.

E: Να δούμε και μία τρίτη εικόνα; Τί βλέπεις σε αυτή;

Π: Βλέπω το αγοράκι το κοριτσάκι και τη γιαγιά.

E: Και τί σου κάνει εντύπωση;

Π: Το κοριτσάκι.

E: Γιατί;

Π: Γιατί είναι πιο μεγάλο.

E: Τι νομίζεις ότι συμβαίνει εκείνη τη στιγμή;

Π: Ότι τρέχουνε.

E: Τρέχουν όλοι μαζί;

Π: Ναι.

E: Και στο τέλος τί γίνεται;

Π: Δεν ξέρω.

E: Τί φαντάζεσαι ότι γίνεται μετά, αφού τρέξουν;

Π: Ότι νικάει κάποιος.

E: Ποιος;

Π: Εμ, το αγοράκι.

E: Ποιο αγοράκι;

Π: Αυτό (δείχνει το κουτσό αγόρι).

E: Γιατί;

Π: Γιατί είναι πιο λίγα κιλά.

E: Άρα είναι πιο γρήγορο;

Π: Ναι.

E: Αν σου έλεγα ότι αυτό είναι ένα κοριτσάκι (δείχνει το κορίτσι στο καρτσάκι), δεν είναι γιαγιά, βλέπεις κάτι ίδιο με τα παιδάκια;

Π: Όχι.

E: Είναι όλα διαφορετικά; Τί διαφορετικό έχουν;

Π: Ναι. Έχουν διαφορετική μούρη.

E: Κάτι άλλο διαφορετικό;

Π: Διαφορετικά μαλλιά.

E: Θα έδινες ένα όνομα σε αυτή την εικόνα;

Π: Όχι.

E: Ποια παιδάκια του πίνακα θα έκανες φίλους σου;

Π: Μμ, αυτό (δείχνει το κουτσό αγόρι).

Ε: Γιατί;

Π: Επειδή είναι λίγο πιο ψηλό από το κοριτσάκι.

Ε: Και σου αρέσουν τα πιο ψηλά παιδάκια;

Π: (γνέφει θετικά).

Ε: Ποιο θα καλούσες στα γενέθλιά σου;

Π: (δείχνει το κουτσό αγόρι).

Ε: Μόνο αυτό;

Π: Ναι.

Ε: Δεν μου λες, νομίζεις ότι τα παιδάκια που βρίσκονται σε αναπηρικό καροτσάκι είναι διαφορετικά από εσένα;

Π: Όχι.

Ε: Θα τα έκανες παρέα;

Π: Ναι.

Ε: Και τι θα παίζατε;

Π: Εε με φορτηγά.

Ε: Πολύ ωραία. Σε ευχαριστώ πάρα πολύ.

Συνέντευξη 8:

E: Όλοι οι άνθρωποι είναι ίδιοι;

Π: Όχι.

E: Τι είναι ένας «διαφορετικός» άνθρωπος;

Π: Σημαίνει πως μπορεί να είναι αλλιώς στο πρόσωπό του και δύο κορίτσια μπορεί να έχουν διαφορετικά μαλλιά.

E: Και πώς δηλαδή να είναι το πρόσωπό του;

Π: Ε μπορεί ο άλλος να είναι κάπως στρογγυλό και κάποιου άλλου όχι.

E: Και έχεις συναντήσει ποτέ κάποιον διαφορετικό;

Π: Όχι.

E: Πώς αισθάνεσαι όταν βλέπεις έναν διαφορετικό άνθρωπο;

Π: Ε, ντρέπομαι.

E: Γιατί;

Π: ...

E: Γιατί είναι διαφορετικός; Γιατί δεν τον ξέρεις;

Π: Επειδή δεν τον ξέρω.

E: Θα έκανες φίλο σου ένα παιδί που μοιάζει διαφορετικό; Θα ήθελες να τον μάθεις και να γίνετε φίλοι;

Π: Ναι.

E: Αν αυτό το παιδάκι είχε διαφορετικό χρώμα δέρματος θα γινόσουν φίλος του;

Π: Ναι.

E: Αν είχε διαφορετικό ύψος;

Π: Ναι.

E: Αν είχε διαφορετικό βάρος;

Π: Ναι.

E: Αν του άρεσε να κάνει διαφορετικά πράγματα.

Π: Και πάλι.

E: Έλα να δούμε μία εικόνα. Μπορείς να μου πεις τί βλέπεις;

Π: Εε τρία παιδιά που έχουν ένα μαύρο σκύλο και άλλα δύο παιδιά, ένα αγόρι και ένα κορίτσι, που έχουν, που είναι κοντά σε ένα φορτηγό. Το αγόρι με το κορίτσι έχουν δίπλα μια άσπρη γάτα και δίπλα απ' την άσπρη γάτα υπάρχει μια αλυσίδα.

E: Και τι σου κάνει εντύπωση σε αυτήν την εικόνα;

Π: Που είναι έξω και έχει έναν καναπέ.

- E: Και τί μπορεί να κάνουν αυτά τα παιδιά στην εικόνα;
- Π: Εε, να είναι παίζουν ξιφομαχίες.
- E: Ποια παιδιά θα παίζουν ξιφομαχίες;
- Π: Τα τρία αγόρια (δείχνει τα άσπρα παιδιά) με το ένα αγόρι (δείχνει το μαύρο αγόρι).
- E: Και τι μπορεί να γίνει στη συνέχεια;
- Π: Εε, όποιος νικήσει να πάρει ένα κύπελλο.
- E: Ποιος πιστεύεις πως θα νικήσει;
- Π: Εε ή αυτός (δείχνει μαύρο αγόρι) ή αυτός (δείχνει άσπρο αγόρι).
- E: Γιατί;
- Π: Επειδή μου φαίνονται πιο αθλημένοι.
- E: Ότι ασχολούνται με τα αθλήματα;
- Π: Ναι.
- E: Και αν έπρεπε να δώσεις ένα όνομα στην εικόνα, τί όνομα θα της έδινες; Μπορείς να φανταστείς κάτι;
- Π: Όχι.
- E: Τι ίδιο βλέπεις σε αυτά τα παιδιά και σε εσένα;
- Π: Πως δύο έχουν μαύρα μαλλιά (δείχνει το μαύρο και το άσπρο αγόρι).
- E: Έχουν κάτι ίδιο μεταξύ τους; Εκτός από τα μαύρα μαλλιά;
- Π: Το δέρμα.
- E: Ποιο δέρμα;
- Π: Αυτό εδώ (δείχνει το μαύρο αγόρι) και αυτό εδώ (δείχνει το άσπρο αγόρι).
- E: Έχουν κάποια διαφορά;
- Π: Στα ρούχα.
- E: Τι διαφορά έχουν στα ρούχα;
- Π: Αυτός φοράει μακρυμάνικο με άλλα σχέδια από αυτό, και αυτός φοράει κοντομάνικο με άλλα σχέδια από αυτόν (δείχνει τα ρούχα του μαύρου και του άσπρου αγοριού).
- E: Και με ποιο παιδάκι θα ήθελες να γίνεις φίλος;
- Π: Απ' αυτά;
- E: Χμχμ.
- Π: Με αυτό (δείχνει το άσπρο αγόρι).
- E: Ποιο παιδάκι θα ήθελες να καλέσεις στα γενέθλιά σου;
- Π: Μμ.. Αυτό (δείχνει το άσπρο αγόρι).

E: Τα άλλα;

Π: Από τα άλλα αυτό (δείχνει το μαύρο κορίτσι).

E: Γιατί;

Π: Είναι απ' τους υπόλοιπους ο πιο λεπτός.

E: Πολύ ωραία. Πιστεύεις ότι τα παιδάκια που έχουν διαφορετικό χρώμα δέρματος από εσένα είναι διαφορετικά;

Π: Ε μπορεί όχι και μπορεί ναι.

E: Για πες μου γιατί μπορεί ναι;

Π: Ε μπορεί να έχουν διαφορετικό δέρμα αλλά όλα τα υπόλοιπα ίδια.

E: Πολύ ωραία. Για να δούμε αυτήν εδώ την εικόνα. Θέλεις να μου πεις τί βλέπεις;

Π: Ναι. Βλέπω ένα τρενάκι, μια οικογένεια, και μια γάτα.

E: Σου κάνει κάτι εντύπωση;

Π: Ε ναι. Πως είναι όλα τόσο χοντρά.

E: Βλέπεις κάτι ίδιο που έχεις εσύ με τα παιδάκια του πίνακα;

Π: Μμ, με αυτό μπορεί να είμαστε στην ίδια ηλικία.

E: Α, πολύ ωραία. Κάτι διαφορετικό έχετε;

Π: Ε ναι. Αυτός στην κοιλιά του δεν είναι αθλημένος, εγώ είμαι περισσότερο.

E: Και τι νομίζεις ότι γίνεται εκείνη τη στιγμή στην εικόνα;

Π: Πως είναι φτωχοί και είναι κάπου έξω.

E: Και τι γίνεται μετά;

Π: Θα μπορούσαν να ήταν στο δάσος κάπου οι λύκοι να τους περικυκλώναν και να τους επιτιθόνταν.

E: Και ποιος θα νικούσε;

Π: Το πιο πιθανό είναι οι λύκοι.

E: Γιατί;

Π: Επειδή οι λύκοι είναι πιο δυνατοί και πιο άγριοι.

E: Και για πες μου, με ποιο παιδάκι θα ήθελες να γίνεις φίλος;

Π: Αυτό (δείχνει το αγοράκι).

E: Γιατί;

Π: Επειδή είναι πιο λεπτός.

E: Επειδή είναι πιο λεπτός από το άλλο;

Π: Ναι.

E: Και τι θα του έλεγες να παίξετε;

Π: Κρυφτό.

- E: Θα καλούσες αυτά τα παιδάκια στο σπίτι σου;
- Π: Ναι.
- E: Και τα δύο;
- Π: Ε μάλλον όχι.
- E: Θα καλούσες κάποιο από τα δύο;
- Π: Νομίζω όχι.
- E: Γιατί;
- Π: Ε δεν μου αρέσει και πολύ.
- E: Τί δεν σου αρέσει;
- Π: Ε δεν μου αρέσει που είναι όλα τόσο χοντρά.
- E: Νομίζεις ότι τα πιο χοντρά παιδάκια είναι διαφορετικά από εσένα;
- Π: Νομίζω όχι.
- E: Σου αρέσουν ή δεν σου αρέσουν;
- Π: Καμία φορά μου αρέσουν καμιά φορά όχι.
- E: Να δούμε και άλλη μία εικονίτσα;
- Π: Ναι.
- E: Εδώ τί βλέπεις;
- Π: Βλέπω δύο παιδιά, ένα αγόρι και ένα κορίτσι να κάνουν αγώνες με ένα παιδί, με ένα κορίτσι, ένα άλλο, ένα κορίτσι που είναι σε... κάτι έχει πάθει και δεν μπορεί να τρέξει.
- E: Τι θα μπορούσε να έχει πάθει;
- Π: Να είχε σπάσει τα πόδια του.
- E: Και σου κάνει κάτι εντύπωση στο έργο;
- Π: Ναι. Πως εδώ έχει ένα φράχτη και το πατάει.
- E: Τι νομίζεις ότι γίνεται;
- Π: Νομίζω πως κάνουν αγώνες.
- E: Και μετά τι γίνεται;
- Π: Και διαγωνίζονται για το ποιος θα πάρει το πρωτάθλημα.
- E: Ποιος το παίρνει τελικά;
- Π: Νομίζω αυτός (δείχνει το κουτσό αγόρι).
- E: Γιατί;
- Π: Επειδή και πιο αθλημένος και δεν έχει να κουβαλάει και τίποτα.
- E: Και βλέπεις κάτι ίδιο που έχουν αυτά τα παιδιά;

Π: Μμ, αυτό (δείχνει κορίτσι που τρέχει) έχει μαύρο μπλουζάκι με αυτήν (δείχνει κορίτσι στο καρότσι).

Ε: Κάτι διαφορετικό να έχουν;

Π: Ναι. Αυτή (δείχνει κορίτσι που τρέχει) έχει φουστάνι και αυτή (δείχνει κορίτσι στο καρότσι) δεν έχει.

Ε: Και με ποιο παιδάκι θα ήθελες να γίνεις φίλος;

Π: Με αυτόν (δείχνει κουτσό αγόρι).

Ε: Γιατί;

Π: Επειδή είναι πιο λεπτός.

Ε: Και ποιο παιδάκι θα ήθελες να καλέσεις στο σπίτι σου;

Π: Αυτόν (δείχνει κουτσό αγόρι).

Ε: Γιατί;

Π: Επειδή είναι και πάλι πιο λεπτός.

Ε: Τί θα του έλεγες να παίξετε;

Π: Ε με τα παιχνίδια μου.

Ε: Και δεν μου λες, νομίζεις ότι τα παιδιά, όπως αυτό (δείχνει το κορίτσι στο καρότσι) το παιδάκι που βρίσκεται σε αναπηρικό καροτσάκι είναι διαφορετικό από εσένα;

Π: Ναι.

Ε: Τι έχει διαφορετικό;

Π: Είναι πιο κοντό, είναι κορίτσι και έχει ξανθά μαλλιά.

Ε: Θα γινόντουσαν φίλοι μαζί του;

Π: Εε, νομίζω όχι.

Ε: Γιατί;

Π: Επειδή δεν θα μπορούσαμε να παίξουμε κυνηγητό.

Ε: Θα μπορούσατε να παίξετε κάτι άλλο πιστεύεις;

Π: Νομίζω στο κρυφτό δεν θα μπορούσε να πάει αρκετά γρήγορα, να κρυφτεί

Ε: Σε ευχαριστώ πάρα πολύ.

Συνέντευξη 9:

E: Για πες μου λοιπόν, οι άνθρωποι είναι όλοι ίδιοι;

Π: Όχι.

E: Τί έχουν διαφορετικό;

Π: Τα μαλλιά τους.

E: Και τι άλλο;

Π: Και τα ρούχα.

E: Έχεις γνωρίσει κάποιον διαφορετικό;

Π: Ναι.

E: Και θα έκανες φίλη σου ένα παιδί που μοιάζει διαφορετικό από εσένα;

Π: (γνέφει θετικά).

E: Αν είχε διαφορετικό χρώμα δέρματος θα το έκανες φίλο;

Π: (γνέφει θετικά).

E: Και αν είχε διαφορετικό ύψος από εσένα;

Π: (γνέφει θετικά).

E: Και αν είχε διαφορετικό βάρος από εσένα;

Π: (γνέφει θετικά).

E: Και αν του άρεσε να κάνει διαφορετικά πράγματα από εσένα;

Π: (γνέφει θετικά).

E: Μπράβο. Για να δούμε αυτήν την εικόνα. Για πες μου τί βλέπεις;

Π: Παιδάκια.

E: Και πώς είναι αυτά τα παιδάκια;

Π: Άλλα χρώματα.

E: Τι χρώματα;

Π: Καφέ και κίτρινο.

E: Και τι σου κάνει εντύπωση στον πίνακα; Τί σου αρέσει τί δεν σου αρέσει;

Π: (δείχνει το φορητό).

E: Τί είναι αυτό;

Π: Φορητό.

E: Αυτό σου αρέσει η όχι.

Π: (γνέφει αρνητικά).

E: Υπάρχει κάτι που να σου αρέσει στον πίνακα;

Π: (γνέφει θετικά)

- E: Τί;
- Π: (δείχνει το σκυλάκι).
- E: Πολύ ωραία. Τί πιστεύεις ότι μπορεί να γίνεται αυτή τη στιγμή; Τι φαντάζεσαι;
- Π: Ότι είναι όλα τα σκυλάκια.
- E: Και τι κάνουν;
- Π: Γαβγίζουν.
- E: Σε ποιους γαβγίζουν;
- Π: Στους ανθρώπους.
- E: Σε ποιους ανθρώπους;
- Π: Σε αυτά τα παιδάκια (δείχνει τα άσπρα παιδάκια).
- E: Γιατί τους γαβγίζουν; Τα σκυλάκια τα αγαπάνε τα παιδάκια ή δεν τα αγαπάνε; Είναι φίλοι τους ή όχι;
- Π: Ναι.
- E: Και μετά τι μπορεί να γίνει; Αφού τους γαβγίσουν τι γίνεται στην ιστορία; Τί θα ήθελες να γίνει;
- Π: Θα ήθελα να σταματήσουν να γαβγίζουν .
- E: Και να παίζουν; Να φύγουν; Τί να κάνουν;
- Π: Να παίζουν.
- E: Ποιοι να παίζουν;
- Π: Τα σκυλάκια.
- E: Μαζί με τα παιδάκια ή μόνο τα σκυλάκια;
- Π: Μόνο τα σκυλάκια.
- E: Και για πες μου αν έπρεπε να δώσεις ένα όνομα σε αυτή την εικόνα, τί όνομα θα έδινες;
- Π: «Σκυλοπαρέα».
- E: Πολύ ωραία. Για πες μου τί ίδιο βλέπεις μεταξύ των παιδιών στον πίνακα;
- Π: Ότι έχουν μαύρα σώματα.
- E: Όλα τα παιδάκια;
- Π: Όχι.
- E: Έχουν κάτι άλλο ίδιο;
- Π: Τα μαλλιά.
- E: Έχουν κάτι διαφορετικό;
- Π: Όχι.
- E: Με ποιο παιδάκι θα ήθελες να γίνεις φίλη;

Π: Από τη φωτογραφία;

Ε: Ναι.

Π: (δείχνει το μαύρο κοριτσάκι).

Ε: Γιατί; Τί σου αρέσει και θα ήθελες να γίνεις φίλη;

Π: Επειδή έχει φιόγκο.

Ε: Και ποιο παιδάκι θα ήθελες να καλέσεις στα γενέθλιά σου;

Π: Από τη φωτογραφία;

Ε: Ναι.

Π: Αυτή (δείχνει το μαύρο κοριτσάκι).

Ε: Εντάξει. Πιστεύεις ότι τα παιδιά που έχουν διαφορετικό χρώμα δέρματος όπως αυτό το κοριτσάκι είναι διαφορετικά από εσένα;

Π: Όχι.

Ε: Έλα να δούμε αυτή την εικόνα. Για πες μου τί βλέπεις;

Π: Ανθρώπους.

Ε: Τί ανθρώπους;

Π: Πολλούς.

Ε: Μπορείς να μου τους περιγράψεις;

Π: Όχι.

Ε: Υπάρχει κάτι που σου αρέσει στην εικόνα ή που δεν σου αρέσει;

Π: (δείχνει την γάτα).

Ε: Σου αρέσει;

Π: (γνέφει θετικά).

Ε: Και τι νομίζεις ότι γίνεται εκείνη τη στιγμή;

Π: Ότι νιαουρίζει η γατούλα.

Ε: Σε ποιους νιαουρίζει;

Π: Στους ανθρώπους.

Ε: Και μετά; Αφού νιαουρίσει; Τι άλλο θα μπορούσε να γίνει;

Π: Να σταματήσει.

Ε: Σε αυτή την εικόνα, τι όνομα δίνεις;

Π: «Γατοπαρέα».

Ε: Τέλεια. Και τι κοινό έχουν τα παιδάκια του πίνακα και εσύ; Έχετε κάτι ίδιο;

Π: (γνέφει αρνητικά).

Ε: Έχετε κάτι διαφορετικό;

Π: Τα ρούχα.

E: Κάτι άλλο έχετε διαφορετικό;

Π: Τα παπούτσια.

E: Κάτι άλλο;

Π: Το παντελόνι.

E: Πολύ ωραία. Θα ήθελες να γίνεις φίλη και να παίζεις με τα παιδάκια από τον πίνακα;

Π: (γνέφει θετικά).

E: Τί θα τους έλεγες να παίζετε;

Π: Κρυφτό.

E: Και ποιο παιδάκι θα ήθελες να καλέσεις στο σπίτι σου;

Π: (δείχνει το μωρό).

E: Το άλλο παιδάκι;

Π: (γνέφει αρνητικά).

E: Γιατί σου αρέσει το μωρό πιο πολύ;

Π: Επειδή μου αρέσει.

E: Πιστεύεις ότι τα παιδάκια που έχουν πιο πολλά κιλά από εσένα είναι διαφορετικά;

Π: Ναι.

E: Τι διαφορετικό έχουν;

Π: Τη μπλούζα.

E: Να δούμε και αυτή την εικόνα. Εδώ τι βλέπεις;

Π: Ανθρωπάκια.

E: Τί ανθρωπάκια;

Π: Κοριτσάκια και αγοράκια.

E: Και τι σου κάνει εντύπωση στην εικόνα. Υπάρχει κάτι που σου αρέσει;

Π: (γνέφει θετικά).

E: Τί;

Π: Ο δρόμος.

E: Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει;

Π: (δείχνει το πράσινο μέρος του γηπέδου).

E: Τι είναι αυτό;

Π: Το γρασίδι.

E: Γιατί δεν σου αρέσει το γρασίδι;

Π: Επειδή έχει πολλά έντομα.

E: Και τι νομίζεις ότι γίνεται αυτή τη στιγμή;

- Π: Παίζουν πάνω στο γρασίδι.
Ε: Τί παίζουν;
Π: Κουτσό.
Ε: Όλα τα παιδάκια παίζουν;
Π: Όχι.
Ε: Ποιο δεν παίζει;
Π: (δείχνει το κορίτσι που τρέχει).
Ε: Ποιο παίζει;
Π: (δείχνει το κουτσό αγόρι).
Ε: Και τι μπορεί να γίνεται μετά;
Π: Να παίζουν άλλα παιχνίδια.
Ε: Ποια άλλα παιχνίδια;
Π: Κρυφτό και φούσκες.
Ε: Ποια παιδάκια θα παίζουν κρυφτό και φούσκες;
Π: (δείχνει το κορίτσι που τρέχει και το κουτσό αγόρι).
Ε: Τα άλλα δύο παιδάκια;
Π: (γνέφει αρνητικά).
Ε: Γιατί δεν θα παίζουν;
Π: Επειδή δεν θα θέλουν.
Ε: Δεν τους αρέσει ή δεν μπορούν;
Π: Δεν τους αρέσει.
Ε: Τι τους αρέσει να παίζουν;
Π: Να παίζουν κυνηγητό.
Ε: Σε αυτή την εικόνα τι όνομα θα έδινες;
Π: «Γρασίδι».
Ε: Τα παιδάκια έχουν κάτι ίδιο με σένα;
Π: Το φόρεμα.
Ε: Κάτι άλλο ίδιο έχουν;
Π: Τα παπούτσια.
Ε: Έχουν κάτι διαφορετικό από εσένα;
Π: (δείχνει τη ροζ φούστα).
Ε: Κάτι άλλο; Τα άλλα παιδάκια;
Π: (δείχνει τα μαλλιά τους).
Ε: Κατάλαβα. Και ποια παιδάκια από τον πίνακα θα καλούσες στο σπίτι σου;

Π: (δείχνει το κοριτσάκι που τρέχει).

Ε: Γιατί;

Π: Επειδή μου αρέσει.

Ε: Και ποια παιδάκια θα έκανες φίλους;

Π: (δείχνει το κοριτσάκι που τρέχει).

Ε: Νομίζεις τα παιδάκια που βρίσκονται σε αναπηρικό καροτσάκι είναι διαφορετικά από εσένα;

Π: Όχι.

Ε: Σ' ευχαριστώ πάρα πολύ.

Συνέντευξη 10:

E: Για πες μου, όλοι οι άνθρωποι είναι ίδιοι;

Π: (γνέφει αρνητικά).

E: Πώς είναι ένας «διαφορετικός άνθρωπος»; Μπορείς να μου τον περιγράψεις; Πώς τον φαντάζεσαι;

Π: ...

E: Έχεις συναντήσει ποτέ σου ένα παιδάκι που είναι διαφορετικό από εσένα;

Π: (γνέφει αρνητικά).

E: Ποτέ;

Π: (γνέφει αρνητικά).

E: Θα έκανες ένα παιδάκι φίλη που μοιάζει διαφορετικό από εσένα;

Π: (γνέφει θετικά).

E: Πώς θα ήταν αφού θα ήταν διαφορετικό; Μπορεί; Να σκεφτείς;

Π: (γνέφει αρνητικά).

E: Άμα είχε διαφορετικό χρώμα δέρματος θα το έκανες φίλη;

Π: (γνέφει αρνητικά).

E: Γιατί;

Π: ...

E: Θα μου μιλάς όμως για να καταλαβαίνω τι λες; Δεν θα ήθελες;

Π: Όχι.

E: Αν είχε διαφορετικό ύψος από εσένα; Θα το έκανες φίλη;

Π: Ναι.

E: Αν είχε διαφορετικό βάρος;

Π: Ναι.

E: Αν του άρεσε να κάνει διαφορετικά πράγματα;

Π: Ναι.

E: Έλα να δούμε μερικές εικόνες να μου πεις τί βλέπεις.

Π: Ανθρώπους.

E: Τί άνθρωποι είναι αυτοί; Μεγάλοι; Μικροί; Πώς είναι;

Π: Μικροί και μεγάλοι.

E: Υπάρχει κάτι που σου αρέσει στην εικόνα;

Π: (δείχνει το ροζ φόρεμα).

E: Υπάρχει κάτι άλλο που σου αρέσει;

- Π: (δείχνει τη γάτα).
- E: Κάτι άλλο;
- Π: (δείχνει άσπρες κάλτσες από το άσπρο κοριτσάκι).
- E: Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει;
- Π: (δείχνει τις ριγέ κάλτσες από το άσπρο αγόρι).
- E: Κάτι άλλο που δεν σου αρέσει;
- Π: Το παντελόνι (δείχνει το παντελόνι του άσπρου αγοριού).
- E: Τί νομίζεις ότι γίνεται αυτή τη στιγμή; Μπορείς να φανταστείς;
- Π: Να γίνουνε φίλοι.
- E: Ποιοι να γίνουνε φίλοι;
- Π: (δείχνει τα μαύρα με τα άσπρα παιδιά).
- E: Και θα παίζανε;
- Π: (γνέφει θετικά).
- E: Τι θα παίζανε;
- Π: Κυνηγητό και κρυφτό.
- E: Πολύ ωραία. Και μετά;
- Π: Θα πηγαίνανε σπίτι τους.
- E: Αν έδινες ένα όνομα στην εικόνα, τι θα της έδινες; Μπορείς να σκεφτείς κάποιον;
- Π: «Ετοιμάζονται να γίνουνε φίλοι».
- E: Τί ίδιο βλέπεις στα παιδιά του πίνακα;
- Π: Ότι φοράνε όλοι παντελόνι.
- E: Βλέπεις κάτι διαφορετικό;
- Π: Ότι κάποιον φοράνε σορτσάκι.
- E: Κάτι άλλο διαφορετικό βλέπεις;
- Π: Ότι δεν φοράνε όλοι φουστάνι.
- E: Με ποιο παιδάκι θα ήθελες να γίνεις φίλη;
- Π: Από εδώ;
- E: Ναι.
- Π: (δείχνει το μαύρο κορίτσι).
- E: Γιατί;
- Π: Γιατί μου αρέσει το ροζ.
- E: Και ποιο παιδάκι θα ήθελες να καλέσεις στα γενέθλιά σου;
- Π: Από εδώ;
- E: Ναι.

- Π: (δείχνει το μαύρο κορίτσι).
- Ε: Πιστεύεις ότι τα παιδιά που έχουν διαφορετικό χρώμα δέρματος όπως αυτό το κοριτσάκι, είναι διαφορετικά από εσένα;
- Π: (γνέφει θετικά).
- Ε: Τί έχουν διαφορετικό;
- Π: Ότι δεν έχουν το ίδιο δέρμα.
- Ε: Εκτός από αυτό; Έχουν κάτι άλλο διαφορετικό;
- Π: Μμ, ναι!
- Ε: Τί;
- Π: Ότι αυτό το δέρμα είναι άσπρο.
- Ε: Έλα να δούμε μια άλλη εικόνα. Εδώ τί βλέπεις;
- Π: Μια οικογένεια.
- Ε: Μπορείς να μου την περιγράψεις;
- Π: (γνέφει αρνητικά).
- Ε: Τι σου αρέσει στον πίνακα;
- Π: (δείχνει το μωρό).
- Ε: Τι είναι αυτό;
- Π: Ένα παιδάκι.
- Ε: Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει;
- Π: Η γάτα.
- Ε: Γιατί δεν σου αρέσει;
- Π: Επειδή είναι πολύ μεγάλη.
- Ε: Τι νομίζεις ότι γίνεται αυτή τη στιγμή;
- Π: Παίρνουν αγκαλιά.
- Ε: Ποιος παίρνει αγκαλιά;
- Π: (δείχνει τον άντρα, την γυναίκα και το αγοράκι).
- Ε: Ποιοι είναι αυτοί;
- Π: Ο παππούς, η γιαγιά και το παιδί.
- Ε: Και μετά τι γίνεται;
- Π: Δεν ξέρω.
- Ε: Μπορείς να φανταστείς;
- Π: (γνέφει αρνητικά).
- Ε: Θα μπορούσες να σκεφτείς κάποιο όνομα να δώσεις;
- Π: «Οικογένεια».

- E: Έχεις κάτι ίδιο εσύ με αυτά τα παιδάκια;
- Π: (γνέφει αρνητικά).
- E: Τίποτα;
- Π: Έχω μόνο ένα μπέμπη.
- E: Τί μπέμπη έχεις;
- Π: Ξάδερφο.
- E: Έχεις κάτι διαφορετικό από αυτά τα παιδάκια;
- Π: Όχι.
- E: Με ποιο παιδάκι θα ήθελες να γίνεις φίλη;
- Π: Από εδώ;
- E: Ναι.
- Π: (δείχνει το μωρό).
- E: Γιατί;
- Π: Γιατί μου αρέσει το κίτρινο.
- E: Και ποιο παιδάκι θα ήθελες να καλέσεις στα γενέθλιά σου;
- Π: (δείχνει το αγοράκι).
- E: Γιατί;
- Π: Επειδή φοράει ωραία ρούχα.
- E: Πιστεύεις ότι τα παιδάκια που έχουν περισσότερα κιλά από εσένα είναι διαφορετικά;
- Π: (γνέφει θετικά).
- E: Τι διαφορετικό έχουν;
- Π: Γιατί το κίτρινο είναι χρυσό.
- E: Έλα να δούμε άλλη μία εικονίτσα. Εδώ πες μου τι βλέπεις;
- Π: Βλέπω κάποιους φίλοι να τρέχουνε.
- E: Τι σου αρέσει στο έργο;
- Π: (δείχνει το κορίτσι που τρέχει).
- E: Τι σου αρέσει;
- Π: Γιατί έχει φούστα.
- E: Και τι άλλο σου αρέσει;
- Π: (δείχνει το κουτσό αγόρι).
- E: Γιατί;
- Π: Γιατί μου αρέσει να φοράω σορτσάκι και τέτοιο κοντομάνικο.
- E: Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει;

- Π: (δείχνει το αγόρι που σπρώχνει το καρότσι και το κοριτσάκι στο καρότσι).
- E: Γιατί;
- Π: Γιατί... Επειδή τρέχουνε μαζί.
- E: Γιατί τρέχουνε μαζί;
- Π: Επειδή πρέπει να βοηθάει και αυτήν εδώ (δείχνει το κορίτσι στο καρότσι).
- E: Και αυτό γιατί δεν σου αρέσει;
- Π: Γιατί θα τρέχουνε πιο αργά.
- E: Κατάλαβα. Και τί νομίζεις ότι γίνεται εδώ;
- Π: Κάνουν αγώνα.
- E: Και ποιος πιστεύεις ότι κερδίζει;
- Π: (δείχνει κουτσό αγόρι και κορίτσι που τρέχει).
- E: Σε αυτό θα έδινες όνομα;
- Π: Ναι. «Φίλοι».
- E: Και δεν μου λες, είναι όλοι φίλοι;
- Π: (γνέφει θετικά).
- E: Τί ίδιο βλέπεις ανάμεσα στα παιδάκια και σε εσένα;
- Π: Μμ.. ότι αυτή η κυρία δε φοράει σορτσάκι και κοντομάνικο.
- E: Και μπορείς να μου πεις κάποια διαφορά που βλέπεις;
- Π: Γιατί αυτοί εδώ (δείχνει κουτσό αγόρι και κορίτσι που τρέχει) φοράνε κοντομάνικα και αυτή (δείχνει κορίτσι στο καρότσι) δε φοράει.
- E: Πολύ σωστά. Και με ποια παιδάκια θα ήθελες να γίνεις φίλη;
- Π: (δείχνει κουτσό αγόρι και κορίτσι που τρέχει).
- E: Γιατί;
- Π: Γιατί μου αρέσει το πράσινο πολύ και το ροζ και το μαύρο.
- E: Και ποια παιδάκια θα ήθελες να καλέσεις στο σπίτι σου;
- Π: (δείχνει κουτσό αγόρι και κορίτσι που τρέχει).
- E: Μόνο; Τα άλλα δύο;
- Π: (γνέφει αρνητικά).
- E: Γιατί;
- Π: Γιατί δε μου αρέσουνε.
- E: Τί δεν σου αρέσει;
- Π: Επειδή είναι μαζί και τρέχουνε πιο αργά.
- E: Κατάλαβα. Νομίζεις ότι επειδή είναι σε αναπηρικό καροτσάκι είναι διαφορετικά από εσένα;

Π: (γνέφει θετικά).

Ε: Τί διαφορετικό έχουν;

Π: Επειδή... περπατάνε πιο σιγά από τους άλλους που δεν είναι.

Ε: Και αυτό είναι κάτι κακό;

Π: Όχι.

Ε: Σε ευχαριστώ πάρα πολύ!

Συνέντευξη 11:

E: Οι άνθρωποι είναι όλοι ίδιοι;

Π: Όχι.

E: Τι έχουν διαφορετικό;

Π: Η φωνή τους.

E: Και τί άλλο;

Π: Και το χρώμα που είναι στο σώμα τους.

E: Τί χρώμα δηλαδή μπορεί να έχουν;

Π: Καφέ, μαύρο, άσπρο και άλλα χρώματα.

E: Πώς αισθάνεσαι όταν βλέπεις κάποιον που έχει διαφορετικό χρώμα;

Π: Μμ, τίποτα.

E: Θα έκανες φίλο σου ένα παιδάκι που έχει διαφορετικό χρώμα;

Π: Ναι.

E: Και διαφορετικό ύψος;

Π: Ναι.

E: Διαφορετικό βάρος;

Π: Ναι.

E: Άμα του άρεσε να κάνει διαφορετικά πράγματα από εσένα;

Π: Θα έπαιζα αυτό το παιχνίδι που θέλει.

E: Έχεις συναντήσει ποτέ σου ένα παιδάκι που έχει διαφορετικό χρώμα;

Π: Μμ, ναι, τον Δημήτρη.

E: Και είστε φίλοι με τον Δημήτρη;

Π: Ναι.

E: Τι χρώμα έχει ο Δημήτρης;

Π: Καφέ. Γιατί ο μπαμπάς του είναι από το Σουδάν.

E: Μάλιστα. Είστε συμμαθητές;

Π: Ναι.

E: Έλα να δούμε ένα πίνακα. Για πες μου τι βλέπεις εδώ πέρα;

Π: Εμ, βλέπω πως δύο παιδάκια, βλέπουνε... δύο μαύρα παιδάκια που γίνονται φίλοι.

E: Και τι γίνεται εκείνη τη στιγμή;

Π: Δεν ξέρω.

E: Τι μπορείς να φανταστείς; Δεν υπάρχει κάτι λάθος.

Π: Πως ο σκύλος και η γάτα.

E: Τι κάνει ο σκύλος και η γάτα;

Π: Είναι πάνω στην αγκαλιά της μαύρης η γάτα, και το σκυλάκι είναι ανάμεσα στα πόδια των τρεις ανθρώπων.

E: Υπάρχει κάτι που σου αρέσει στην εικόνα;

Π: Εμ, δε μου αρέσει κάτι.

E: Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει;

Π: Ναι, όλα δεν μου αρέσουν.

E: Γιατί; Τί δεν σου αρέσει; Μπορείς να μου περιγράψεις;

Π: Εε, όλα.

E: Δεν σου αρέσει η εικόνα;

Π: Ναι.

E: Υπάρχει κάποιος λόγος;

Π: Όχι.

E: Άμα έπρεπε να δώσεις ένα όνομα στην εικόνα, ποιο θα ήταν αυτό;

Π: Μμ... Βασιλική.

E: Όχι τέτοιο όνομα. Όπως όταν δίνουμε έναν τίτλο στις ζωγραφιές μας, μία περιγραφή. Εδώ θα μπορούσες να δώσεις;

Π: Όχι.

E: Υπάρχει κάτι ίδιο ανάμεσα στα παιδιά του πίνακα;

Π: Όχι.

E: Βλέπεις κάτι διαφορετικό;

Π: Μμ, αυτοί οι δύο (δείχνει τα δύο κορίτσια).

E: Τι διαφορετικό έχουν;

Π: Πως η μία είναι μαύρη και η άλλη άσπρη.

E: Με ποια παιδάκια θα ήθελες να γίνεις φίλος;

Π: Με όλα.

E: Θα τα καλούσες στα γενέθλιά σου;

Π: Ναι.

E: Όλα;

Π: Ναι.

E: Και τι θα τους έλεγες να παίξετε;

Π: Κυνηγητό και κρυφτό.

E: Πιστεύεις ότι τα παιδιά που έχουν διαφορετικό χρώμα από εσένα είναι διαφορετικά;

Π: Ναι.

E: Τι διαφορετικό έχουν;

Π: Πως όταν συναντάω έναν μαύρο και αυτός με συναντάει ότι είμαι άσπρος.

Νομίζουν αυτοί ότι είμαι άσπρος.

E: Εσύ τι χρώμα είσαι;

Π: Άσπρος.

E: Εκτός από το χρώμα του δέρματος, έχουν κάτι διαφορετικό;

Π: Όχι.

E: Για να δούμε μια άλλη εικόνα. Τί βλέπεις εδώ;

Π: Μια μεγάλη γάτα και άνθρωποι.

E: Τι άνθρωποι;

Π: Ο παππούς, η γιαγιά, εεμ, εεε... Ε δεν ξέρω τί είναι αυτά (δείχνει τα δύο παιδάκια).

E: Τί θα μπορούσες να φανταστείς ότι είναι;

Π: Αυτό είναι το μωράκι και αυτή η θεία (δείχνει το αγόρι).

E: Σου αρέσει κάτι στην εικόνα;

Π: Το τραίνο.

E: Τί δεν σου αρέσει στην εικόνα;

Π: Όλα εκτός από το τραίνο.

E: Γιατί; Τί δεν σου αρέσει;

Π: Δε μου αρέσει η γάτα...

E: Γιατί;

Π: Και οι υπόλοιποι.

E: Γιατί δεν σου αρέσουν; Υπάρχει κάποιος λόγος;

Π: Όχι.

E: Βλέπεις κάτι ίδιο που έχει το παιδάκι με εσένα;

Π: Όχι.

E: Κάτι διαφορετικό που έχει με εσένα;

Π: Ναι. Πως δεν έχει ίδια ρούχα με εμένα.

E: Κάτι άλλο;

Π: Στο πρόσωπο. Και στα παπούτσια.

E: Θα ήθελες να γίνεις φίλος και να παίζεις με το παιδάκι αυτό;

Π: Ναι.

E: Τι θα του έλεγες να παίζετε;

Π: Κυνηγητό.

E: Νιώθεις ότι τα παιδάκια που έχουν πιο πολλά κιλά είναι διαφορετικά από εσένα;

Π: Ναι.

E: Τί διαφορετικό έχουν;

Π: Πως δεν φοράνε ίδια ρούχα, και δεν έχουν ίδια παπούτσια.

E: Τί ρούχα έχουν τα παιδάκια με παραπάνω κιλά;

Π: Μμ, έχουνε διάφορα χρώματα.

E: Μπορείς να μου δώσεις ένα όνομα για την εικόνα μήπως;

Π: Όχι.

E: Μα μου είπες τόσα πολλά πράγματα. Δεν μπορείς να σκεφτείς ένα τίτλο;

Π: Όχι.

E: Εντάξει. Σε αυτή την εικόνα τί βλέπεις;

Π: Ένα αγόρι και ένα κορίτσι.

E: Πού είναι;

Π: Τρέχουν.

E: Τί άλλο βλέπεις;

Π: Και ένα αγόρι και ένα κορίτσι που είναι σε ένα αυτοκινητάκι.

E: Και τί γίνεται εκείνη τη στιγμή;

Π: Γελάνε.

E: Και μετά τι μπορεί να συμβεί;

Π: Να πέσουν.

E: Ποιος θα πέσει;

Π: Το κοριτσάκι (δείχνει κορίτσι σε καρότσι).

E: Γιατί να πέσει;

Π: Δεν ξέρω.

E: Υπάρχει κάτι που σου αρέσει στην εικόνα;

Π: Μμ, ναι. Που γελάνε τα παιδάκια.

E: Κάτι που δεν σου αρέσει υπάρχει;

Π: Όχι.

E: Τί ίδιο έχουν αυτά τα παιδάκια;

Π: Τίποτα.

E: Τί διαφορετικό έχουν;

Π: Πως αυτό το κοριτσάκι (δείχνει κορίτσι σε καρότσι) δεν έχει ίδια μαλλιά με αυτό το αγοράκι (δείχνει κουτσό αγόρι).

E: Κάτι άλλο διαφορετικό έχουν;

Π: Ναι. Πως δεν φοράνε ίδια ρούχα.

Ε: Και θα ήθελες να γίνει φίλος με αυτά τα παιδάκια;

Π: Ναι.

Ε: Με ποια;

Π: Με όλα.

Ε: Και τί θα παίζατε;

Π: Κρυφτό.

Ε: Θα τα καλούσες και στο σπίτι σου;

Π: Ναι.

Ε: Ποια;

Π: Όλα τα παιδάκια.

Ε: Νομίζεις ότι τα παιδιά που είναι σε καρτσάκι είναι διαφορετικά από εσένα;

Π: Ναι λίγο.

Ε: Τί διαφορετικό έχουν;

Π: Πως δεν φοράνε ίδια ρούχα και δεν έχουν ίδια μαλλιά με εμένα.

Ε: Κάτι άλλο έχετε διαφορετικό;

Π: Όχι.

Ε: Μήπως γι' αυτόν τον πίνακα έχεις σκεφτεί κάποιο όνομα;

Π: Όχι, δεν θέλω.

Ε: Εντάξει. Ευχαριστώ!

Συνέντευξη 12:

E: Οι άνθρωποι είναι όλοι ίδιοι;

Π: Όχι.

E: Τι διαφορετικό έχουν;

Π: Ζούνε σε άλλες χώρες, δεν έχουν το ίδιο χρώμα, και δεν μιλάνε όπως τους άλλους ανθρώπους, μιλάνε και άλλες γλώσσες.

E: Πάρα πολύ ωραία. Έχεις συναντήσει κάποιον τέτοιο άνθρωπο;

Π: Ναι.

E: Μπορείς να μου τον περιγράψεις για να καταλάβω πώς ήταν;

Π: Μιλούσε αγγλικά και ήταν στο Playmobil Fun Park.

E: Και κάτι άλλο διαφορετικό μπορεί να έχουν οι άνθρωποι;

Π: Που δεν καταλαβαίνουν οι άλλοι άνθρωποι πως μιλάνε.

E: Και εσύ πως νιώθεις όταν βλέπεις έναν άνθρωπο που είναι διαφορετικός από εσένα;

Π: Απλά δεν του μιλάω, επειδή είναι ξένος.

E: Ένα παιδάκι που θα ήταν διαφορετικό θα του μιλάγες;

Π: Όχι.

E: Θα τον έκανες φίλο;

Π: Όχι.

E: Γιατί;

Π: Γιατί θα μιλούσε άλλη γλώσσα, και δεν θα καταλάβαινα.

E: Αν μιλούσε ελληνικά αλλά και πάλι ήταν διαφορετικό θα το έκανες φίλο;

Π: Ναι.

E: Αν είχε άλλο χρώμα;

Π: Όχι.

E: Αν είχε άλλο ύψος;

Π: Ναι άμα μιλούσε ελληνικά.

E: Αν είχε άλλο βάρος;

Π: Ναι αν μιλούσε ελληνικά.

E: Αν είχε άλλο χρώμα και μιλούσε ελληνικά θα το έκανες φίλο;

Π: (γνέφει αρνητικά).

E: Αν του άρεσε να κάνει διαφορετικά πράγματα από εσένα;

Π: Δεν θα τον έκανα φίλο.

E: Γιατί;

Π: Γιατί άμα μιλούσε ελληνικά και πάλι.

E: Για να δούμε μερικές εικόνες. Τί βλέπεις σε αυτόν τον πίνακα;

Π: Ένα σκύλο και μία γάτα και ανθρώπους και άλλους ανθρώπους.

E: Και τι σου αρέσει στην εικόνα;

Π: Ο σκύλος.

E: Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει;

Π: (δείχνει το μαύρο κορίτσι).

E: Γιατί δεν σου αρέσει;

Π: Ε δεν μου αρέσει επειδή έχει άλλο χρώμα και κρατάει και τη γάτα.

E: Και τι νομίζεις ότι γίνεται αυτή τη στιγμή;

Π: Μαλώνουν.

E: Για ποιο λόγο;

Π: Για να περάσουν απέναντι τα αγόρια με το κορίτσι και ο σκύλος.

E: Και γιατί μαλώνουν; Δεν μπορούν να περάσουν;

Π: Δεν μπορούν αφού μαλώνουν.

E: Υπάρχει κάποιος λόγος που μαλώνουν;

Π: Επειδή αυτοί (δείχνει τα μαύρα παιδάκια) είναι από άλλη χώρα και αυτοί (δείχνει τα άσπρα παιδάκια) είναι από άλλη χώρα.

E: Και γι' αυτό μαλώνουν;

Π: Ναι, μαλώνουν αυτοί (δείχνει τα μαύρα παιδάκια) θέλουν να τους κάνουν φίλους και αυτοί (δείχνει τα άσπρα παιδάκια) όχι.

E: Κατάλαβα. Και στο τέλος τί γίνεται;

Π: Φεύγουν.

E: Και πού πάνε;

Π: Στα σπίτια τους.

E: Θα έδινες κάποιο όνομα σε αυτή την εικόνα; Μπορείς κάτι να φανταστείς;

Π: Γιώργο.

E: Όχι τέτοιο όνομα. Έναν τίτλο για την εικόνα.

Π: «Τα παιδιά που μαλώνουν».

E: Πολύ ωραία. Βλέπεις αυτά τα παιδιά να έχουν κάτι κοινό; Κάτι ίδιο;

Π: Αυτό (δείχνει τα γάντια του μπείζμπολ).

E: Βλέπεις να έχουν κάτι διαφορετικό; Πες μου μία διαφορά που βλέπεις.

Π: Σκύλος και μια γάτα.

E: Κάτι άλλο;

Π: Αυτή (δείχνει το κοτσιδάκι του μαύρου κοριτσιού) μία πεταλούδα και αυτός (το κοτσιδάκι του άσπρου κοριτσιού) ένας φιόγκος.

E: Με ποια παιδάκια θα ήθελες να γίνεις φίλος;

Π: Με αυτά που μιλάνε ελληνικά.

E: Αν σου έλεγα ότι όλα μιλάνε ελληνικά;

Π: Όχι. Αμα είχαν το ίδιο χρώμα.

E: Με αυτά (δείχνει τα μαύρα παιδιά) δεν θα γινόσουν φίλος ή θα γινόσουν;

Π: Δεν θα γινόμουν.

E: Ποια παιδάκια θα καλούσες στα γενέθλιά σου;

Π: Ε τους φίλους μου.

E: Από αυτά τα παιδάκια;

Π: Όχι. Κανένα. Τους φίλους μου από την τάξη μου.

E: Κατάλαβα. Πιστεύεις ότι τα παιδάκια όπως αυτά εδώ που έχουν διαφορετικό χρώμα από εσένα είναι διαφορετικά;

Π: Επειδή μιλάν κ διαφορετικά.

E: Και τί άλλη διαφορά έχουν με εσένα;

Π: Μμ, δεν κάνουν τα ίδια πράγματα. Κάνουν άλλα. Κάνουν φίλους άλλα παιδιά και δεν κάνουν τους Έλληνες φίλους.

E: Αν ένα παιδάκι ήθελε να γίνει φίλος σου;

Π: Που μιλούσε άλλη γλώσσα;

E: Που μιλούσε ελληνικά αλλά είχε διαφορετικό χρώμα. Δεν θα ήθελες;

Π: Όχι.

E: Για να δούμε την άλλη εικόνα. Τί βλέπεις;

Π: Ένα μωρό, μια γιαγιά και ένα αδερφό ένα μπαμπά, ένα πουλί και μια γάτα. Και ένα τσιγάρο.

E: Τι σου αρέσει στην εικόνα;

Π: Η γάτα.

E: Γιατί;

Π: Είναι μεγάλη.

E: Σου αρέσει κάτι άλλο; Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει;

Π: Τα υπόλοιπα.

E: Τι είναι τα υπόλοιπα που δεν σου αρέσουν;

Π: Αυτό, αυτό, αυτό, αυτό, αυτό και αυτό (δείχνει όλα τα πρόσωπα και αντικείμενα της εικόνας).

Ε: Δεν σου αρέσουν και οι άνθρωποι;

Π: Ναι.

Ε: Γιατί;

Π: Ε, δεν μου αρέσουν.

Ε: Γιατί;

Π: Επειδή είναι μεγάλοι. Πολύ μεγάλοι.

Ε: Και δεν σου αρέσει αυτό; Για πες μου τι νομίζεις ότι γίνεται τώρα;

Π: Γεννούνε.

Ε: Τί γίνεται μετά;

Π: Α, είναι στο δάσος και προσέχουν τα παιδιά τους.

Ε: Από τι;

Π: Μη τους επιτεθεί κάτι.

Ε: Και τελικά; Τί μπορεί να γίνει;

Π: Μπορεί να τους σκοτώσουν. Αφού είναι άνθρωποι και τα άλλα είναι ζώα, μπορεί να τους σκοτώσουν.

Ε: Και τελικά τί γίνεται;

Π: Είναι ζωντανοί. Κάθονται.

Ε: Μάλιστα και για πες μου βλέπεις κάτι ίδιο στα παιδιά αυτά και σε σένα;

Π: Ότι έχουν ίδιο χρώμα.

Ε: Τί διαφορετικό έχουν από σένα;

Π: Ότι είναι πιο μεγάλοι και ότι μιλάνε ελληνικά αλλά δεν είναι το ίδιο ύψος. Είναι πολύ μεγάλοι.

Ε: Θα ήθελες να γίνεις φίλος με αυτά τα παιδιά;

Π: Όχι.

Ε: Γιατί;

Π: Γιατί είναι μεγάλα.

Ε: Θα τα καλούσες σπίτι σου;

Π: Όχι.

Ε: Γιατί;

Π: Γιατί θα καταστρέφανε τα πράγματά που πιάνανε.

Ε: Γιατί θα τα καταστρέφανε;

Π: Θα τα σφίγγανε. Θα έσπαγαν και το πάτωμα.

E: Γιατί θα το σπάγαν;

Π: Γιατί είναι μεγάλοι.

E: Πιστεύεις ότι επειδή έχουν πιο πολλά κιλά είναι διαφορετικά από εσένα;

Π: (γνέφει θετικά).

E: Τι άλλο διαφορετικό έχουν;

Π: Είναι πιο τεράστιοι και αυτό.

E: Κάτι άλλο διαφορετικό;

Π: Τίποτα.

E: Σε αυτή την εικόνα θα έδινες κάποιο όνομα;

Π: «Τα παιδιά που αγαπιούνται».

E: Πολύ ωραία. Έλα να δούμε και ακόμα μία εικόνα. Να μου πεις και εδώ τί βλέπεις.

Π: Βλέπω ένα παιδί και άλλο παιδί να τρέχει με κάτι... με κάτι που έχει ρόδες και δύο παιδιά να τρέχουν με τα πόδια.

E: Τι είναι αυτό που έχει ρόδες;

Π: Δεν ξέρω.

E: Λέγεται καροτσάκι.

Π: Έχει χτυπήσει;

E: Μπορεί να έχει χτυπήσει.

Π: Είναι γι' αυτούς που χτυπάνε και για τους γέρους.

E: Τι σου αρέσει σε αυτή την εικόνα;

Π: Που τρέχουν.

E: Όλοι τρέχουν;

Π: Ναι.

E: Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει;

Π: Τίποτα.

E: Σου αρέσουν όλα;

Π: Ε δεν μου αρέσει αυτό (δείχνει το καρότσι).

E: Γιατί δεν σου αρέσει;

Π: Ε δεν μου αρέσει επειδή αντί για να τρέχει ο άνθρωπος με τα πόδια, τρέχει με το καροτσάκι.

E: Και τι συμβαίνει εκείνη την στιγμή;

Π: Το έχουν κλέψει;

E: Ποιο;

Π: Το καροτσάκι.

E: Νομίζεις ότι το έχουν κλέψει;

Π: Ναι.

E: Γιατί;

Π: Γιατί τρέχουν.

E: Και τι σου αρέσει στην εικόνα;

Π: Ότι τρέχει το αγόρι.

E: Έχουν κάτι ίδιο αυτά τα παιδιά;

Π: Τίποτα.

E: Έχουν κάτι διαφορετικό;

Π: Ναι. Ότι φοράνε διαφορετικά ρούχα και ότι ο ένας κάθεται στο καροτσάκι και οι άλλοι τρέχουν με τα πόδια.

E: Και με ποια παιδάκια θα ήθελες να γίνεις φίλος;

Π: Εμ, όχι μ' αυτά (δείχνει αγόρι που σπρώχνει το καρότσι και κορίτσι στο καρότσι).

E: Γιατί;

Π: Γιατί τρέχουν και δεν μου αρέσει που τρέχουν. Μπορεί να χτυπήσουν επειδή το έκλεψαν το καροτσάκι.

E: Μάλιστα. Θα καλούσε κάποιο από αυτά τα παιδάκια στο σπίτι σου να παίξετε;

Π: Κανένα.

E: Γιατί;

Π: Γιατί έκλεψαν τον καροτσάκι.

E: Αν σου έλεγα ότι το καροτσάκι είναι του κοριτσιού και δεν το έκλεψαν. Είναι δικό του και το χρησιμοποιεί γιατί δεν μπορεί να περπατήσει, τότε θα το έκανες φίλη;

Π: Όχι.

E: Γιατί;

Π: Ε, γιατί πάλι δεν θα μπορεί να περπατήσει και δεν θα του άνοιγα την πόρτα να μπει σπίτι μου με το καροτσάκι.

E: Γιατί όχι;

Π: Γιατί θα έχει καροτσάκι και δεν θα το άφηνα. Δεν θα τον είχα φίλο.

E: Κατάλαβα. Νομίζεις δηλαδή ότι τα παιδιά που βρίσκονται σε καροτσάκι είναι διαφορετικά από εσένα;

Π: Όχι απλά δεν θα τους είχα φίλους.

E: Υπάρχει κάποιος λόγος;

Π: Γιατί δεν θα μου άρεσε να τους είχα φίλους.

E: Γι' αυτή την εικόνα έχεις κάποιο όνομα;

Π: «Τα παιδιά που τρέχουν».

Ε: Πάρα πολύ ωραία. Σε ευχαριστώ πάρα πολύ.

Συνέντευξη 13:

E: Λοιπόν για πες μου, είναι όλοι οι άνθρωποι ίδιοι;

Π: Όχι.

E: Τι διαφορετικό μπορεί να έχουν οι άνθρωποι;

Π: Μιλάν διαφορετικά...

E: Τι άλλο μπορείς να φανταστείς;

Π: Δεν ξέρω.

E: Έχεις συναντήσει ποτέ σου κάποιον που να μοιάζει διαφορετικά από εσένα;

Π: Ναι.

E: Πώς ήταν;

Π: Μεγαλύτερος.

E: Κάποιο παιδάκι που ήταν διαφορετικό από εσένα;

Π: Μικρότερο ήταν.

E: Είχε κάτι άλλο διαφορετικό;

Π: Όχι.

E: Θα έκανες φίλη που μοιάζει διαφορετικό από εσένα;

Π: Ναι.;

E: Πώς δηλαδή θα ήταν;

Π: Καλή και να με είχε και μένα φίλη.

E: Θα έκανες φίλη σου ένα παιδί που έχει διαφορετικό χρώμα από εσένα;

Π: Όχι.

E: Που θα είχε διαφορετικό ύψος;

Π: Ναι.

E: Διαφορετικό βάρος;

Π: Ναι.

E: Και αν του άρεσε να κάνει διαφορετικά πράγματα από εσένα;

Π: Ναι.

E: Αν είχε διαφορετικό χρώμα, τί δεν θα σου άρεσε και δεν θα ήθελες να το κάνεις φίλη;

Π: Τίποτα.

E: Έλα να δούμε μερικές εικόνες. Τι βλέπεις εδώ;

Π: Δύο παιδιά που είναι μαύρα. Και τρία παιδιά που είναι άσπρα.

E: Υπάρχει κάτι που σου κάνει εντύπωση;

Π: Όχι.

E: Υπάρχει κάτι που σου αρέσει;

Π: Ναι. Όλη η εικόνα.

E: Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει;

Π: Τίποτα.

E: Τί νομίζεις ότι γίνεται εδώ;

Π: Γίνονται φίλοι.

E: Και μετά;

Π: Δεν ξέρω. Λένε τα ονόματά τους.

E: Και μετά;

Π: Παίζουν.

E: Τί παίζουν;

Π: Ότι θέλουν.

E: Αν έδινε ένα όνομα στην εικόνα, ποιο θα ήταν αυτό;

Π: «Οι φίλοι».

E: Βλέπεις κάτι ίδιο ανάμεσα στα παιδιά αυτά;

Π: Όχι.

E: Βλέπεις κάτι διαφορετικό;

Π: Αυτό το κοριτσάκι (δείχνει το μαύρο κορίτσι) φοράει φόρεμα, αυτό (δείχνει το άσπρο κορίτσι) δεν φοράει.

E: Πολύ ωραία. Κάτι άλλο;

Π: Όχι.

E: Με ποιο παιδάκι θα ήθελες να γίνεις φίλη;

Π: Με το κοριτσάκι (δείχνει το μαύρο κορίτσι).

E: Γιατί;

Π: Γιατί στην φωτογραφία φαίνεται καλό.

E: Θα το καλούσες στα γενέθλιά σου;

Π: Τι θα παίζατε;

E: Ό,τι θέλαμε. Θα παίζαμε κουκλοθέατρο.

Π: Πάρα πολύ ωραία.

E: Πιστεύεις ότι τα παιδιά που έχουν διαφορετικό χρώμα από εσένα είναι διαφορετικά;

Π: Ναι.

E: Τι άλλο διαφορετικό έχουν;

- Π: Μιλάν άλλη γλώσσα.
- Ε: Τί άλλο;
- Π: Έχουν άλλα χρώματα.
- Ε: Κάτι άλλο μπορείς να σκεφτείς;
- Π: Ζούνε σε άλλη χώρα.
- Ε: Πολύ ωραία. Να δούμε αυτή την εικόνα. Πες μου τι βλέπεις εδώ;
- Π: Μια γάτα, μια μαμά και ένα μπαμπά και δύο αδερφάκια.
- Ε: Και τί σου κάνει εντύπωση;
- Π: Επειδή είναι λίγο.. πολύ χοντροί.
- Ε: Υπάρχει κάτι που σου αρέσει στην εικόνα;
- Π: Το τραινάκι.
- Ε: Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει;
- Π: Αυτοί οι χοντροί άνθρωποι, δεν μου αρέσουν.
- Ε: Γιατί δεν σου αρέσουν;
- Π: Είναι πολύ χοντροί.
- Ε: Τί νομίζεις ότι γίνεται;
- Π: Έχουν πάει βόλτα.
- Ε: Πού;
- Π: Δεν ξέρω.
- Ε: Μπορείς να φανταστείς;
- Π: Έχουν πάει κάπου για πικ-νικ.
- Ε: Πολύ ωραία. Αν έδινες και σε αυτή την εικόνα ένα τίτλο, τι θα έδινες;
- Π: «Οι αγαπημένοι».
- Ε: Βλέπεις κάτι ίδιο που έχουν αυτά τα παιδάκια με σένα;
- Π: Μμ, είναι πιο χοντρά. Είναι χοντρά.
- Ε: Βλέπεις να έχετε κάτι ίδιο;
- Π: Όχι.
- Ε: Κάτι διαφορετικό;
- Π: Τα μαλλιά και τα ρούχα.
- Ε: Θα ήθελες να γίνεις φίλη με αυτά τα παιδάκια και να παίξετε;
- Π: Ναι.
- Ε: Τι θα παίζατε;
- Π: Ό,τι θέλαμε.
- Ε: Θα τα καλούσες σπίτι σου;

Π: Όχι.

Ε: Γιατί;

Π: Επειδή είναι διαφορετικά από εμένα.

Ε: Και γι' αυτό δεν θα ήθελες να τα καλέσεις στο σπίτι σου;

Π: Δεν ξέρω το λόγο.

Ε: Μπορείς να φανταστείς; Τί δεν σου αρέσει;

Π: Τίποτα.

Ε: Απλά δεν θα ήθελες. Εντάξει. Για πες μου τα παιδάκια που έχουν περισσότερα κιλά, όπως αυτά, πιστεύεις πως είναι διαφορετικά από εσένα;

Π: Ναι.

Ε: Τί άλλο έχουν διαφορετικό;

Π: Μιλάνε διαφορετικά.

Ε: Όσα παιδιά έχουν παραπάνω κιλά, μιλάν και διαφορετικά;

Π: Όλοι μιλάμε διαφορετικά.

Ε: Αυτά που έχουν περισσότερα κιλά, τί άλλο έχουν διαφορετικό;

Π: Μιλάνε λίγο πιο χοντρά.

Ε: Αυτό σου αρέσει ή δεν σου αρέσει;

Π: Μου αρέσει.

Ε: Άλλη μία εικόνα. Για πες μου εδώ τί βλέπεις;

Π: Δύο παιδάκια που τρέχουν και ένα παιδάκι στο καροτσάκι και ένα αγόρι.

Ε: Και τί σου κάνει εντύπωση σε αυτόν τον πίνακα;

Π: Μου κάνει εντύπωση αυτή η εικόνα που ένα παιδάκι σέρνει αυτό το καρότσι.

Ε: Υπάρχει κάτι που σου αρέσει σε αυτή την εικόνα;

Π: Όλη η εικόνα.

Ε: Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει;

Π: Τίποτα.

Ε: Και τί νομίζεις ότι γίνεται αυτή τη στιγμή στην εικόνα; Τί θα μπορούσες να φανταστείς ότι συμβαίνει;

Π: Ότι δύο παιδάκια παίζουνε κυνηγητό.

Ε: Ποια παιδάκια;

Π: Αυτά τα δύο (δείχνει το κουτσό αγόρι και το κορίτσι που τρέχει).

Ε: Και τα άλλα παιδάκια;

Π: Παίζουνε μαζί.

Ε: Τί παίζουνε;

Π: Κυνηγητό.

Ε: Άρα όλα παίζουνε κυνηγητό;

Π: Ναι.

Ε: Εντάξει. Θα έδινες έναν τίτλο σε αυτή την εικόνα;

Π: «Τα παιδιά».

Ε: Και για πες μου, βλέπεις κάτι ίδιο που έχουν αυτά τα παιδιά μεταξύ τους;

Π: Όχι.

Ε: Βλέπεις διαφορετικό;

Π: Είναι όλα διαφορετικά.

Ε: Τί διαφορετικό έχουν;

Π: Τα ρούχα τους και τα παπούτσια τους. Και τα μαλλιά.

Ε: Και για πες μου με ποια παιδάκια από τον πίνακα θα ήθελες να γίνεις φίλη;

Π: Με όλα.

Ε: Και τί θα τους έλεγες να παίζετε;

Π: Κυνηγητό.

Ε: Με όλα θα έπαιζες κυνηγητό;

Π: Με αυτά τα δύο κυνηγητό (δείχνει κουτσό αγόρι και κορίτσι που τρέχει) και με αυτά τα δύο (δείχνει αγόρι που σπρώχνει το καρότσι και κορίτσι στο καρότσι) κρυφτό.

Ε: Πολύ ωραία. Θα τα καλούσες στο σπίτι σου;

Π: Ναι.

Ε: Όλα;

Π: Ναι.

Ε: Και τί θα παίζατε στο σπίτι;

Π: Εε, θα παίζαμε... Αν τα καλούσα σε παιδότοπο, τραμπολίνο.

Ε: Με όλα θα ήσασταν στο τραμπολίνο;

Π: Ναι.

Ε: Τα παιδάκια που βρίσκονται σε αναπηρικό καροτσάκι είναι διαφορετικά από εσένα;

Π: Ναι.

Ε: Τί έχουν διαφορετικό;

Π: Είναι σε αναπηρικό καροτσάκι.

Ε: Εκτός από αυτό έχουν κάτι άλλο διαφορετικό;

Π: Δεν μπορούν να περπατήσουν και δεν μιλάνε ίδια με μένα.

Ε: Πώς μιλάνε δηλαδή;

Π: Διαφορετικά.

Ε: Πώς διαφορετικά;

Π: Δεν ξέρω.

Ε: Εντάξει. Ευχαριστώ πάρα πολύ!

Συνέντευξη 14:

E: Για πες μου λοιπόν, οι άνθρωποι είναι όλοι ίδιοι;

Π: Ε όχι.

E: Τι διαφορετικό έχουν;

Π: Διαφορετικά μαλλιά.

E: Και τί άλλο;

Π: Διαφορετικά μάτια.

E: Μπορεί κάποιος να είναι διαφορετικός;

Π: Ναι.

E: Πώς μπορείς να μου τον περιγράψεις;

Π: Εε έχει Κινέζος (κάνει τα μάτια του σχιστά).

E: Έχεις κάποιο άλλο παράδειγμα να μου πεις;

Π: Δεν μιλάει τη γλώσσα μας.

E: Πολύ ωραία. Έχεις συναντήσει κάποιον διαφορετικό;

Π: Ναι. Έχω συναντήσει πολλούς Γερμανούς επειδή έχω πάει στη Γερμανία.

E: Πώς νιώθεις όταν βλέπεις έναν άνθρωπο που είναι διαφορετικός;

Π: Λίγο περίεργα.

E: Σου αρέσει ή δεν σου αρέσει;

Π: Μου αρέσει.

E: Θα έκανες φίλο σου ένα παιδί που μοιάζει διαφορετικό από εσένα;

Π: Ναι.

E: Και αν είχε διαφορετικό χρώμα δέρματος;

Π: Και πάλι.

E: Και αν είχε διαφορετικό ύψος από εσένα;

Π: Και πάλι μπορώ να τον κάνω.

E: Αν ήταν με διαφορετικό βάρος;

Π: Ναι.

E: Και αν του άρεσε να κάνει διαφορετικά πράγματα από εσένα;

Π: Μεσαία.

E: Έλα να δούμε μερικούς πίνακες. Και πες μου τι βλέπεις.

Π: Βλέπω τρία παιδάκια που συναντιούνται με δύο μαύρα.

E: Και τι γίνεται;

Π: Κοιτάζονται.

E: Και μετά τι θα μπορούσε να γίνει;

Π: Να παίξουν.

E: Τι θα παίζανε;

Π: Κυνηγητό.

E: Και ποιος θα κέρδιζε;

Π: Όποιος τον έπιανε.

E: Υπάρχει κάτι που σου αρέσει στην εικόνα;

Π: Η γάτα και ο σκύλος.

E: Πολύ ωραία. Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει;

Π: Το μαύρο (δείχνει το μαύρο κορίτσι).

E: Γιατί;

Π: Γιατί είναι πάρα πολύ σκούρο χρώμα.

E: Αν έπρεπε να δώσεις ένα τίτλο στην εικόνα, τί τίτλο θα έδινες;

Π: «Δύο παιδιά και δύο ζώα».

E: Πολύ ωραία.

Π: (μετράει τα παιδιά) «Πέντε παιδιά και δύο ζώα».

E: Για πες μου, αυτά τα παιδάκια έχουν κάτι ίδιο μεταξύ τους; Έχουν κάποια ομοιότητα;

Π: Ναι γιατί αυτός (δείχνει άσπρο αγόρι) έχει ίδιο ύψος με αυτόν (δείχνει μαύρο αγόρι).

E: Κάτι άλλο;

Π: Μπορεί να έχουν ίδια μάτια.

E: Βλέπεις κάτι διαφορετικό ανάμεσα στα παιδιά;

Π: Κάτι κρατάει (δείχνει το γάντι του μπέιζμπολ του άσπρου αγοριού).

E: Βλέπεις κάτι διαφορετικό;

Π: Λίγο σκούρο το χέρι (δείχνει το χέρι του άλλου άσπρου αγοριού).

E: Κάτι άλλο;

Π: Δεν έχουν ίδια μαλλιά.

E: Για πες μου, με ποια παιδάκια θα ήθελες να γίνεις φίλος;

Π: Με αυτά (δείχνει τα άσπρα παιδάκια).

E: Γιατί;

Π: Γιατί έχουν πιο ίδιο χρώμα. Λίγο πιο ίδιο.

E: Ίδιο με ποιον;

Π: Με το δικό μας.

- E: Τα άλλα παιδάκια δεν θα ήθελες να τα κάνεις παρέα;
- Π: Ναι. Και τα δύο θα τα ήθελα. Και τις δύο ομάδες.
- E: Πολύ ωραία. Ποια παιδάκια θα καλούσες στα γενέθλια σου;
- Π: Και αυτά και αυτά (δείχνει όλα τα παιδιά).
- E: Πιστεύεις ότι τα παιδιά που έχουν διαφορετικό χρώμα όπως αυτά είναι διαφορετικά από εσένα;
- Π: Ναι.
- E: Τί διαφορετικό έχουν;
- Π: Έχουν διαφορετικό δέρμα, μμ.. Έχουν άσπρη παλάμη από εδώ κάτω (δείχνει το μέσα μέρος της παλάμης του).
- E: Μάλιστα. Έχεις συναντήσει ποτέ κάποιον;
- Π: Έχω συναντήσει.
- E: Και γίνετε φίλοι;
- Π: Όχι γιατί έπρεπε να είναι κ η μαμά και ο μπαμπάς, έπρεπε να τους ρωτήσω πρώτα.
- E: Πού τον συνάντησες;
- Π: Δεν θυμάμαι.
- E: Εντάξει. Έλα να περάσουμε στην δεύτερη εικονίτσα. Τί βλέπεις; Μπορείς να μου πεις;
- Π: Βλέπω ένα μωρό, βλέπω μια μαμά, βλέπω ένα μπαμπά, βλέπω ένα παιδί, και βλέπω μία γάτα.
- E: Τι σου κάνει εντύπωση;
- Π: Επειδή το μωρό είναι μεγάλο. Και η γάτα είναι μεγάλη. Και ο μπαμπάς και η μαμά πολύ μεγάλοι και χοντροί.
- E: Σου αρέσει κάτι στην εικόνα;
- Π: Η γάτα.
- E: Γιατί;
- Π: Γιατί είναι πολύ γλυκή.
- E: Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει;
- Π: Όχι.
- E: Και τι νομίζεις ότι γίνεται αυτή τη στιγμή;
- Π: Παίζουνε.
- E: Τι παίζουν;
- Π: Φτιάχνουν το τραίνο.
- E: Και αν έδινες ένα τίτλο στη εικόνα, τί θα έδινες;

- Π: «Μία όμορ-...», - «Μία οικογένεια».
- Ε: Βλέπεις κάτι ίδιο να έχουν αυτά τα παιδάκια με σένα;
- Π: Το δέρμα.
- Ε: Κάτι άλλο;
- Π: Έχω ίδιο ύψος με αυτό (δείχνει αγοράκι).
- Ε: Έχετε κάτι διαφορετικό;
- Π: Τα μαλλιά, και διαφορετικά μάτια.
- Ε: Θα ήθελες να γίνεις φίλος και να παίζεις με αυτά τα παιδάκια;
- Π: Ναι.
- Ε: Και τι θα παίζατε;
- Π: Κρυφτό.
- Ε: Θα τα καλούσες στο σπίτι σου;
- Π: Ναι.
- Ε: Πιστεύεις ότι τα παιδάκια που έχουν περισσότερα κιλά είναι διαφορετικά από εσένα;
- Π: Όχι.
- Ε: Τελευταία εικόνα. Τί βλέπεις;
- Π: Δύο παιδάκια που παίζουν.
- Ε: Βλέπεις κάτι άλλο;
- Π: Αυτό (δείχνει το κοριτσάκι στο καρότσι) έχει στραμπουλήξει τα δύο πόδια του.
- Ε: Μάλιστα. Σου κάνει κάτι εντύπωση;
- Π: Ναι. Αυτό (δείχνει το κορίτσι στο καρότσι). Που έχει στραμπουλήξει τα πόδια του. Και αυτό μες το νερό (δείχνει τις σκιές). Και πώς μπορούν και πατάνε;
- Ε: Για πες μου εσύ;
- Π: Είναι μάλλον πάτωμα.
- Ε: Και τι γίνεται εκείνη τη στιγμή;
- Π: Παίζουν κυνηγητό.
- Ε: Όλα;
- Π: Ναι. Όλα.
- Ε: Και τί γίνεται μετά;
- Π: Θα παίζουνε κάτι άλλο.
- Ε: Πολύ ωραία. Τι τίτλο θα έδινες;
- Π: Εε «Τα παιδάκια που παίζουν».
- Ε: Και για πες μου, τί ίδιο έχουν αυτά τα παιδάκια.

Π: Αυτά (δείχνει τα δύο κορίτσια) έχουν ίδια μαλλιά. Και αυτό έχει ίδια μαλλιά με αυτό (δείχνει τα δύο αγόρια)

Ε: Μάλιστα, τί διαφορετικό έχουν; Βλέπεις κάτι διαφορετικό να έχουν μεταξύ τους;

Π: Λίγο σκούρο δέρμα (δείχνει το αγόρι που σπρώχνει το καρότσι).

Ε: Κάτι άλλο;

Π: Πιο ανοιχτό δέρμα (δείχνει το κορίτσι που τρέχει) και αυτό λίγο πιο σκούρο (δείχνει το κορίτσι στο καρότσι).

Ε: Και με ποια παιδάκια θα ήθελες να γίνεις φίλος;

Π: Μμ, με αυτό και με αυτό (δείχνει τα δύο αγόρια)

Ε: Γιατί;

Π: Γιατί είναι αγόρια.

Ε: Και ποιο παιδάκι θα ήθελες να καλέσεις σπίτι σου;

Π: Όλα.

Ε: Και τι θα παίζατε;

Π: Κρυφτό.

Ε: Πιστεύεις ότι τα παιδάκια που βρίσκονται σε καροτσάκι είναι διαφορετικά από εσένα;

Π: Όχι.

Ε: Θα τα έκανες φίλους;

Π: Ναι.

Ε: Εντάξει. Σε ευχαριστώ πάρα πολύ.

Συνέντευξη 15:

E: Για πες μου, λοιπόν, οι άνθρωποι είναι όλοι ίδιοι;

Π: Όχι.

E: Τι διαφορετικό μπορεί να έχουν; Τί μπορείς να σκεφτείς;

Π: Δεν ξέρω.

E: Πώς φαντάζεσαι κάποιον που είναι διαφορετικός από εσένα;

Π: Δεν ξέρω.

E: Έχεις συναντήσεις κάποιο παιδάκι που είναι διαφορετικό από εσένα;

Π: Ναι.

E: Πώς είναι;

Π: Διαφορετικό.

E: Μπορείς να μου το περιγράψεις;

Π: Τσου.

E: Θες να προσπαθήσεις; Για να καταλάβω και εγώ τί εννοείς διαφορετικό.

Π: Δεν μπορώ.

E: Θα έκανες φίλη ένα παιδάκι που μοιάζει διαφορετικό από εσένα;

Π: Ναι.

E: Άμα είχε διαφορετικό χρώμα δέρματος;

Π: Ναι, γιατί έχω κάνει φίλη μια που είναι από την Ολλανδία.

E: Πολύ ωραία. Αν είχε διαφορετικό ύψος από εσένα;

Π: Ναι.

E: Αν είχε διαφορετικό βάρος από εσένα;

Π: Ναι.

E: Και άμα του άρεσε να κάνει διαφορετικά πράγματα;

Π: Δεν ξέρω.

E: Ανάλογα τα πράγματα;

Π: Ναι.

E: Εντάξει. Έλα να δούμε μερικές εικόνες. Για πες μου εδώ τί βλέπεις;

Π: Τρία παιδάκια και δύο παιδάκια.

E: Υπάρχει κάτι που σου κάνει εντύπωση;

Π: Αυτό είναι μαύρο και αυτό δεν είναι.

E: Σου αρέσει κάτι στην εικόνα;

Π: Τσου.

- E: Τι δεν σου αρέσει;
- Π: Που δεν μου αρέσει.
- E: Δεν σου αρέσει τίποτα;
- Π: Τσου.
- E: Τί νομίζεις ότι γίνεται εδώ;
- Π: Δεν ξέρω.
- E: Μπορείς να φανταστείς;
- Π: Όχι.
- E: Εγώ νομίζω ότι μπορείς να φανταστείς.
- Π: Γίνονται φίλοι; Δεν ξέρω.
- E: Τί νομίζεις ότι γίνεται μετά;
- Π: Δεν ξέρω.
- E: Αν έπρεπε να δώσεις ένα όνομα στην εικόνα, τί θα της έδινες;
- Π: Δεν ξέρω τί θα της έδινα.
- E: Βλέπεις αυτά τα παιδάκια να έχουν κάτι ίδιο;
- Π: Ναι. Ότι εδώ έχει ένα σκυλάκι και εδώ έχει ένα γατάκι.
- E: Πολύ ωραία. Βλέπεις κάτι άλλο ίδιο;
- Π: Όχι.
- E: Βλέπεις να έχουν κάτι διαφορετικό μεταξύ τους;
- Π: Ναι, ότι αυτά είναι μαύρα και αυτά δεν είναι.
- E: Για πες μου με ποια παιδάκια θα ήθελες να γίνεις φίλη.
- Π: Δεν ξέρω.
- E: Για σκέψου.
- Π: Δεν ξέρω.
- E: Θα ήθελες να γίνεις φίλη με κάποια από αυτά;
- Π: Δεν ξέρω.
- E: Ποιο παιδάκι θα ήθελες να καλέσεις στα γενέθλιά σου;
- Π: Αφού δεν τα ξέρω...
- E: Δεν θα ήθελες να γίνεις φίλη και να το μάθεις;
- Π: Δεν ξέρω.
- E: Πιστεύεις ότι τα παιδάκια που έχουν διαφορετικό χρώμα δέρματος είναι διαφορετικά από εσένα;
- Π: Όχι.
- E: Θα τα έκανες φίλη;

Π: Ναι.

Ε: Και τι θα παίζατε;

Π: Δεν ξέρω.

Ε: Πώς δεν ξέρεις; Εγώ νομίζω ότι ξέρεις.

Π: Δεν ξέρω. 100 παιχνίδια υπάρχουνε.

Ε: Πες μου ένα που θα τους έλεγες να παίζετε.

Π: Δεν ξέρω.

Ε: Έλα να δούμε αυτή την εικόνα. Πες μου τί βλέπεις;

Π: Μια γάτα, ένα μωρό, ένα παιδί, ένα μπαμπά και μία μαμά.

Ε: Πολύ ωραία. Υπάρχει κάτι που σου κάνει εντύπωση;

Π: Ναι, ότι όλοι είναι πάρα πολύ χοντροί.

Ε: Και τι νομίζεις ότι γίνεται εκείνη τη στιγμή;

Π: Δεν ξέρω.

Ε: Για έλα να σκεφτούμε μαζί.

Π: Δεν ξέρω.

Ε: Μετά από εκεί τι γίνεται; Μπορείς να φανταστείς;

Π: Όχι.

Ε: Θα έδινες στον πίνακα ένα όνομα;

Π: Όχι.

Ε: Για πες μου, βλέπεις κάτι ίδιο να έχουν αυτά τα παιδάκια με σένα;

Π: Όχι.

Ε: Βλέπεις κάτι διαφορετικό;

Π: Ναι. Ότι όλα είναι παχουλά.

Ε: Θα ήθελες να γίνεις φίλη με αυτά τα παιδάκια και να παίζεις;

Π: Όχι.

Ε: Γιατί όχι;

Π: Δεν θα ήθελα. (γελάει)

Ε: Δεν σου αρέσουν;

Π: Όχι.

Ε: Γιατί; Δεν υπάρχει λάθος απάντηση. Εγώ ρωτάω γιατί θέλω να μάθω εσύ με ποιους θα ήθελες πιο πολύ να κάνεις παρέα. Γιατί δεν θα έκανες με αυτά τα παιδάκια; Ντρέπεσαι να μου πεις;

Π: Όχι, γιατί είναι παχουλά.

Ε: Θα τα καλούσες στο σπίτι σου;

- Π: Αν δεν τα έκανα φίλη... όχι.
- Ε: Πιστεύεις ότι τα παχουλά παιδάκια είναι διαφορετικά από εσένα;
- Π: Όχι.
- Ε: Είναι ίδια;
- Π: Όχι.
- Ε: Είναι διαφορετικά;
- Π: Ναι.
- Ε: Τι διαφορετικό έχουν;
- Π: Δεν ξέρω.
- Ε: Εντάξει. Έλα να δούμε και μία τελευταία εικόνα. Τί βλέπεις σε αυτή την εικόνα.
- Π: Δεν μπορώ να καταλάβω.
- Ε: Για έλα να δούμε μαζί. Για πες μου.
- Π: Δεν μπορώ να καταλάβω.
- Ε: Δεν μπορείς να φανταστείς καθόλου τί είναι;
- Π: Όχι.
- Ε: Τί είναι εδώ (δείχνει την εικόνα).
- Π: Παιδιά;
- Ε: Παιδιά. Και τι σου αρέσει σε αυτή την εικόνα;
- Π: Δε μπορώ να καταλάβω.
- Ε: Έλα να το δούμε σιγά σιγά. Τι νομίζεις ότι είναι;
- Π: Παιδί;
- Ε: Πολύ ωραία. Υπάρχει κάτι που σου αρέσει στην εικόνα;
- Π: Όχι.
- Ε: Τί δεν σου αρέσει;
- Π: Τίποτα.
- Ε: Μπορείς να καταλάβεις τι γίνεται εδώ;
- Π: Όχι.
- Ε: Γιατί;
- Π: Φαίνεται θολό.
- Ε: Τα παιδάκια τι μπορείς να φανταστείς ότι κάνουν;
- Π: Δεν μπορώ να φανταστώ.
- Ε: Δεν βλέπεις κάτι κοινό να έχουν αυτά τα παιδάκια με εσένα;
- Π: Όχι.
- Ε: Τα παιδάκια αυτά μεταξύ τους;

Π: Δεν ξέρω.

Ε: Βλέπεις κάποια διαφορά σε αυτά τα παιδάκια;

Π: Όχι.

Ε: Είναι ίδια;

Π: Όχι ολόδια.

Ε: Είναι ίδια μεταξύ τους;

Π: Ναι.

Ε: Δεν έχουν κάτι διαφορετικό;

Π: Όχι όλα.

Ε: Πες μου ποια;

Π: Αυτά μεταξύ τους (δείχνει αγόρι που σπρώχνει το καρότσι και κορίτσι στο καροτσάκι) έχουν διαφορά.

Ε: Τι διαφορά έχουν;

Π: ...

Ε: Με ποια παιδάκια θα γινόσουν φίλη;

Π: (δείχνει τα παιδιά που τρέχουν).

Ε: Γιατί; Γιατί σου αρέσει να γίνεις φίλη με αυτά πιο πολύ;

Π: Δεν ξέρω, θα γινόμουν με αυτά.

Ε: Πες μου, για ποιο λόγο; Τι σου αρέσει σε αυτά;

Π: Μου αρέσει.

Ε: Τι;

Π: ...

Ε: Ποια θα καλούσες στο σπίτι σου;

Π: (δείχνει τα παιδιά που τρέχουν).

Ε: Γιατί;

Π: ...

Ε: Αυτά δεν θα τα καλούσες (δείχνει αγόρι που σπρώχνει το καρότσι και το κορίτσι στο καρότσι).

Π: Τσου.

Ε: Γιατί;

Π: Δεν θέλω.

Ε: Δεν θέλεις. Γιατί δεν θέλεις;

Π: Ε δεν θέλω (γελάει).

Ε: Πιστεύεις ότι είναι διαφορετικά αυτά τα παιδάκια;

Π: Ναι.

Ε: Γιατί;

Π: ...

Ε: Πιστεύεις ότι τα παιδάκια που είναι σε αναπηρικό καροτσάκι είναι διαφορετικά;

Π: Όχι, επειδή είναι στο καρότσι.

Ε: Γιατί τότε; Τί δεν σου αρέσει τότε;

Π: Δεν μου αρέσει όπως είναι αυτά τα παιδάκια.

Ε: Δεν σου αρέσει η εμφάνιση τους;

Π: Ναι, όπως φαίνονται.

Ε: Εντάξει. Ευχαριστώ πολύ.

Συνέντευξη 16:

E: Για πες μου λοιπόν, οι άνθρωποι είναι όλοι ίδιοι;

Π: Όχι.

E: Τί διαφορετικό έχουν μεταξύ τους;

Π: Ε δεν έχουν ίδια μαλλιά και έχουν ίδια μάτια.

E: Και για πες μου έχεις συναντήσει ποτέ κάποιον που είναι διαφορετικός;

Π: Ναι.

E: Και πώς ήταν; Μπορείς να μου τον περιγράψεις;

Π: Απ' τους φίλους μου;

E: Από οποιονδήποτε.

Π: Ο Δημήτρης. Η Αργυρώ έχει ίδια μάτια με μένα εντελώς, όμως ο Δημήτρης δεν έχει ίδια μάτια με μένα.

E: Θα έκανες φίλο σου ένα παιδί που μοιάζει διαφορετικό από εσένα;

Π: Ναι.

E: Αν είχε διαφορετικό χρώμα δέρματος;

Π: Ναι.

E: Αν είχε διαφορετικό ύψος;

Π: Ναι.

E: Αν είχε διαφορετικό βάρος;

Π: Ναι.

E: Και αν του άρεσε να κάνει διαφορετικά πράγματα από εσένα;

Π: Ναι.

E: Πολύ ωραία. Έλα να δούμε μία εικόνα. Για πες μου τί βλέπεις;

Π: Βλέπω κάποιους ανθρώπους που έχουν συναντηθεί και δεν μοιάζουν μαζί.

E: Και πώς μοιάζουν;

Π: Δεν μοιάζουν. Αυτό.

E: Πώς είναι; Μπορείς να μου τους περιγράψεις;

Π: Το κοριτσάκι... Αυτό το κοριτσάκι (δείχνει το άσπρο κορίτσι) δεν φοράει φούστα.

E: Υπάρχει κάτι που σου αρέσει στον πίνακα;

Π: Ο σκύλος.

E: Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει;

Π: Εμ... Όχι.

E: Και τι νομίζεις ότι γίνεται στην εικόνα;

- Π: Μμ.. Τσακώνονται;
- Ε: Εσύ πες μου, τι νομίζεις.
- Π: Μπορεί να τσακώνονται.
- Ε: Για ποιο λόγο;
- Π: Γιατί... Δεν ξέρω.
- Ε: Γιατί μπορεί να τσακώνονται.
- Π: Ποιον θα πάρει αυτό... Το τέτοιο (δείχνει το φορτηγό).
- Ε: Και τελικά ποιος το παίρνει;
- Π: Αυτοί (δείχνει τα άσπρα παιδιά).
- Ε: Και μετά τι γίνεται;
- Π: Πηγαίνουν βόλτα.
- Ε: Μετά που τσακώνονται πηγαίνουν βόλτα όλοι μαζί ή ο καθένας ξεχωριστά;
- Π: Όλοι μαζί.
- Ε: Πολύ ωραία. Άμα έδινες ένα τίτλο στην εικόνα, τι τίτλο θα έδινες; Ένα όνομα.
- Π: Σε αυτό;
- Ε: Σε όλη την εικόνα.
- Π: Σε όλη την εικόνα τί;
- Ε: Να δώσεις ένα τίτλο.
- Π: Τι είναι ο τίτλος;
- Ε: Ο τίτλος είναι ένα όνομα στην εικόνα, μία περιγραφή. Μου είπες ότι έχει τα δύο τα παιδάκια και τα άλλα τρία παιδάκια, και το σκυλάκι. Μπορείς να σκεφτείς ένα τίτλο, ένα όνομα για την εικόνα;
- Π: Για όλους;
- Ε: Για όλους.
- Π: Σαν ομάδα να είναι;
- Ε: Για παράδειγμα όταν κάνεις εσύ μια ζωγραφιά και ζωγραφίζεις ένα ψάρι, μπορεί να ονομάσεις την εικόνα «Το ψάρι μου». Αυτή την εικόνα πώς θα την ονόμαζες;
- Π: Εμ.. Γιώργο.
- Ε: Εντάξει. Για πες μου, βλέπεις κάτι ίδιο να έχουν αυτά τα παιδάκια;
- Π: Όχι.
- Ε: Βλέπεις κάτι διαφορετικό;
- Π: Ναι. Αυτό το αγοράκι (δείχνει άσπρο αγόρι) δεν έχει τα ίδια ρούχα με αυτό (δείχνει μαύρο αγόρι) το αγοράκι.
- Ε: Κάτι άλλο;

Π: Ναι, αυτοί (δείχνει άσπρα παιδιά) έχουν σκύλο και αυτοί (δείχνει μαύρα παιδιά) έχουν γατούλα.

E: Όντως! Κάτι άλλο;

Π: Όχι.

E: Και με ποια παιδάκια θα ήθελες να γίνεις φίλος;

Π: (δείχνει άσπρα παιδιά).

E: Γιατί;

Π: Επειδή είναι πιο καθαρά.

E: Και ποιο παιδάκι θα ήθελες να καλέσεις στα γενέθλιά σου;

Π: Αυτό (δείχνει άσπρα παιδάκια).

E: Γιατί;

Π: Ε γιατί μου αρέσουν.

E: Τι σου αρέσει;

Π: Επειδή έχουν σκύλο και μπορώ να παίζω.

E: Μάλιστα. Τα παιδάκια που έχουν διαφορετικό χρώμα, όπως αυτά, πιστεύεις είναι διαφορετικά από εσένα;

Π: Ναι.

E: Τί διαφορετικό έχουν;

Π: Δεν είναι μαύρη η μούρη μου.

E: Κάποια άλλη διαφορά έχουν, εκτός από το χρώμα;

Π: Δεν έχουν ίδια ρούχα.

E: Πάμε να δούμε άλλη μία εικόνα. Για πες μου εδώ τί βλέπεις;

Π: Βλέπω ένα πολύ μεγάλο μωρό, μια μαμά, αυτό είναι αγόρι (δείχνει το αγόρι);

E: Είναι; Τι πιστεύεις;

Π: Όχι. Και εδώ είναι, αυτό είναι ένα παιδί και μια μεγάλη γάτα.

E: Τι σου κάνει εντύπωση σε αυτή την εικόνα;

Π: Αυτό είναι μπέμπης, αυτό είναι μικρός (δείχνει το μωρό) και αυτός είναι μεγάλος (δείχνει το αγόρι).

E: Υπάρχει κάτι που σου αρέσει στην εικόνα;

Π: Ναι, το τραινάκι.

E: Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει;

Π: Ναι, η γάτα.

E: Γιατί;

Π: Εε, εννοώ δεν μου αρέσει το μωρό.

E: Γιατί;

Π: Επειδή κάθεσαι σε καρεκλάκι.

E: Σε αυτό θα έδινες κάποιο τίτλο; Κάποιο όνομα;

Π: Εεε, να το ονομάσουμε;

E: Ναι.

Π: Εεε Γιώργο... όχι Δημήτρη.

E: Εντάξει. Τί κοινό, τί ίδιο βλέπεις σε αυτά τα παιδάκια και σε εσένα;

Π: Απλώς φοράνε πιο μεγάλα παπούτσια και δεν φοράνε ίδια ρούχα.

E: Και βλέπεις να έχετε κάτι ίδιο; Τα παιδάκια και εσύ;

Π: Όχι.

E: Έχετε κάτι άλλο διαφορετικό;

Π: Όχι.

E: Έχετε κάτι ίδιο ή κάτι διαφορετικό;

Π: Κάτι διαφορετικό.

E: Τι;

Π: Δεν φοράμε ίδια ρούχα και φοράνε πιο μεγάλα παπούτσια.

E: Θα ήθελες να γίνεις φίλος με αυτά τα παιδάκια;

Π: Ναι.

E: Τι θα τους έλεγες να παίζετε;

Π: Παιχνίδια.

E: Τι θα τους έλεγες να παίζετε;

Π: Δεινόσαυρους και ζώα.

E: Πολύ ωραία. Θα τα καλούσες στο σπίτι σου;

Π: Ναι.

E: Εκεί τι θα παίζατε;

Π: Με το τραίνο που έχω παιχνίδι και άλλα παιχνίδια.

E: Νιώθεις ότι τα παιδάκια που έχουν περισσότερα κιλά, όπως αυτά, είναι διαφορετικά από εσένα;

Π: Ναι.

E: Τί διαφορετικό έχουν;

Π: Έχουν πιο πολλά κιλά.

E: Κάτι άλλο έχουν διαφορετικό;

Π: Όχι.

E: Πολύ ωραία. Έλα να δούμε και άλλη μία εικόνα. Εδώ τι βλέπεις;

- Π: Βλέπω κάποιον παιδάκι, αυτά τα δύο τρέχουν και αυτά πηγαίνουν, είναι στο καρότσι.
- Ε: Μάλιστα. Και τί σου κάνει εντύπωση;
- Π: Ότι αυτά τα παιδάκια τρέχουν και τα άλλα είναι στο καρότσι.
- Ε: Υπάρχει κάτι που σου αρέσει στην εικόνα;
- Π: Ναι. Το αγόρι επειδή τρέχει γρήγορα και έχει ωραία ρούχα.
- Ε: Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει;
- Π: Ναι. Το καρότσι.
- Ε: Γιατί;
- Π: Επειδή είναι ξύλινο.
- Ε: Τι μπορεί να γίνεται εδώ;
- Π: Να κάνουν αγώνες.
- Ε: Πολύ ωραία. Και μετά; Ποιος νικάει;
- Π: Να νικήσουν αυτοί (δείχνει τα παιδιά με το καρότσι).
- Ε: Γιατί;
- Π: Επειδή αυτοί δεν κουράζονται.
- Ε: Τι ίδιο έχουν αυτά τα παιδάκια;
- Π: Δεν έχουν κάτι ίδιο.
- Ε: Έχουν κάτι διαφορετικό;
- Π: Ναι. Αυτό το κοριτσάκι δεν φοράει φούστα (δείχνει το κορίτσι στο καρότσι) και αυτό το κοριτσάκι φοράει (δείχνει το κορίτσι που τρέχει).
- Ε: Μάλιστα. Με ποια παιδάκια θα ήθελες να γίνεις φίλος;
- Π: Με αυτά (δείχνει τα παιδιά που τρέχουν).
- Ε: Γιατί;
- Π: Επειδή είναι πιο ωραία.
- Ε: Με αυτά δεν θα ήθελες να γίνεις φίλος (δείχνει παιδάκια με το καρότσι).
- Π: Και με αυτούς θα ήθελα.
- Ε: Και για πες μου, ποιο παιδάκι θα ήθελες να καλέσεις σπίτι σου;
- Π: Και αυτό και αυτό και αυτό και αυτό (δείχνει όλα τα παιδιά).
- Ε: Και τι θα παίζατε;
- Π: Με φόρμουλες και με αμάξια.
- Ε: Και δεν μου λες, τα παιδάκια που βρίσκονται σε καροτσάκι είναι διαφορετικά από εσένα;
- Π: Ναι.

Ε: Τί διαφορετικό έχουν;

Π: Το κοριτσάκι δεν έχει ίδια παπούτσια με μένα και έχει και μπούκλες.

Ε: Τα άλλα παιδάκια, εκτός από αυτό το κοριτσάκι, που είναι σε αναπηρικό καροτσάκι είναι διαφορετικά;

Π: Όχι.

Ε: Εντάξει. Ευχαριστώ πάρα πολύ.

Συνέντευξη 17:

E: Για πες μου, οι άνθρωποι είναι όλοι ίδιοι μεταξύ τους; Τί πιστεύεις;

Π: Εε, όχι.

E: Και τι διαφορετικό μπορεί να έχουν μεταξύ τους; Τι μπορείς να σκεφτείς;

Π: ...

E: Μπορείς να φανταστείς κάποιον που να είναι διαφορετικός;

Π: (γνέφει αρνητικά).

E: Έχεις συναντήσει κάποιο παιδάκι που να είναι διαφορετικό από εσένα;

Π: (γνέφει αρνητικά).

E: Ποτέ; Όλα είναι ίδια;

Π: Όχι.

E: Τι διαφορετικό μπορεί να έχουν; Μπορείς να σκεφτείς;

Π: (γνέφει αρνητικά).

E: Θα έκανες φίλη σου ένα παιδάκι που να μοιάζει διαφορετικό από εσένα;

Π: Όχι.

E: Άμα είχε διαφορετικό χρώμα δέρματος θα το έκανες φίλη;

Π: Όχι.

E: Άμα είχε διαφορετικό ύψος;

Π: Όχι.

E: Αν είχε διαφορετικό βάρος;

Π: Όχι.

E: Και αν του άρεσε απλά να κάνει διαφορετικά πράγματα από εσένα;

Π: Ναι.

E: Να δούμε μία εικόνα! Για πες μου, εδώ τί βλέπεις;

Π: Μμμ...

E: Μπορείς να μου πεις τί βλέπεις εδώ;

Π: Παιδιά!

E: Παιδιά. Πολύ ωραία. Και τί άλλο;

Π: Το σκυλάκι.

E: Και για πες μου, υπάρχει κάτι που σου αρέσει στην εικόνα;

Π: Όχι.

E: Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει;

Π: (γνέφει θετικά)

E: Δείξε μου κάτι που δεν σου αρέσει.

Π: Μμμ... (δείχνει το σκύλο).

E: Δεν σου αρέσει το σκυλάκι;

Π: (γνέφει αρνητικά).

E: Γιατί; Δεν σου αρέσουν γενικά τα σκυλάκια;

Π: Ναι.

E: Εντάξει. Τί νομίζεις ότι μπορεί να κάνουν αυτά τα παιδάκια; Τι μπορείς να φανταστείς;

Π:....

E: Θα μπορούσες να φανταστείς τί κάνουν τα παιδάκια στην εικόνα;

Π: Όχι.

E: Βλέπεις κάτι ίδιο να έχουν αυτά τα παιδάκια;

Π: Όχι.

E: Τίποτα;

Π: Τίποτα.

E: Βλέπεις κάτι διαφορετικό;

Π: Ναι.

E: Τί; Τί διαφορετικό βλέπεις να έχουν τα παιδάκια.

Π: Να μην φοράνε ίδια ρούχα.

E: Πάρα πολύ ωραία. Βλέπεις κάτι άλλο διαφορετικό;

Π: Δεν φοράνε ίδια παπούτσια.

E: Μπράβο, πολύ καλά. Και για πες μου με ποια παιδάκια θα ήθελες να γίνεις φίλη;

Θα ήθελες να γίνεις φίλη με κάποιο παιδάκι από την εικόνα;

Π: (γνέφει αρνητικά).

E: Γιατί; Υπάρχει κάποιος λόγος;

Π: (γνέφει αρνητικά).

E: Τί δεν σου αρέσει; Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει και δεν θα ήθελες να γίνεις φίλη;

Π: Ναι.

E: Πες μου, τί; Ντρέπεσαι να μου πεις;

Π: (γνέφει θετικά).

E: Γιατί; Εδώ απλά μιλάμε. Δεν υπάρχει λάθος απάντηση. Εγώ θέλω να ακούσω τη δική σου άποψη. Έλα, μην ντρέπεσαι.

Π: ...

E: Θα καλούσες κάποιο από αυτά τα παιδάκια στα γενέθλια σου;

Π: (γνέφει αρνητικά).

E: Γιατί; Μην ντρέπεσαι να μου πεις. Φίλοι είμαστε. Θέλεις να προσπαθήσουμε σε λίγο πάλι;

Π: Ναι.

E: Για πες μου, πιστεύεις ότι τα παιδάκια που έχουν διαφορετικό χρώμα είναι διαφορετικά από εσένα;

Π: Ναι.

E: Τί διαφορετικό έχουν; Μπορείς να μου δώσεις ένα παράδειγμα;

Π: (γνέφει αρνητικά).

E: Μπορείς μήπως τώρα να μου πεις γιατί δεν θα ήθελες να τα καλέσεις στο σπίτι σου; Για αρχή, κανένα δεν θα ήθελες να κάνεις φίλη και φίλο;

Π: Κανένα.

E: Γιατί; Γιατί έχεις πολλούς φίλους; Γιατί δεν σου αρέσουν αυτά τα παιδάκια; Γιατί δεν τους ξέρεις; Γιατί; Για ποιο λόγο;

Π: ...

E: Δεν ξέρεις;

Π: (γνέφει αρνητικά).

E: Απλά δεν θα ήθελες.

Π: Ναι.

E: Τον ξέρεις τον λόγο που δεν θα ήθελες;

Π: (γνέφει αρνητικά).

E: Εντάξει. Πάμε στην επόμενη εικόνα. Για πες μου, εδώ τί βλέπεις; Μπορείς να μου πεις;

Π: (γνέφει αρνητικά).

E: Έλα να προσπαθήσουμε μαζί. Τι υπάρχει στην εικόνα; Τι παρατηρείς; Έλα να δούμε παρέα.

Π: (χασμουριέται).

E: Νύσταξες;

Π: Ναι.

E: Έλα κάνε μια προσπάθεια. Δεν είναι πολύ δύσκολο. Είμαι σίγουρη ότι ξέρεις απλά λίγο ντρέπεσαι. Τί βλέπεις εδώ;

Π: ...

E: Υπάρχει κάτι που σου αρέσει στην εικόνα;

- Π: (γνέφει αρνητικά).
- E: Τίποτα;
- Π: Τίποτα.
- E: Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει;
- Π: (γνέφει θετικά).
- E: Τί δεν σου αρέσει; Μπορείς να μου δείξεις;
- Π: (γνέφει αρνητικά).
- E: Αυτά εδώ τι είναι (δείχνει τα παιδιά);
- Π: Παιδάκια.
- E: Έχουν κάτι ίδιο με σένα;
- Π: (γνέφει αρνητικά).
- E: Έχουν κάτι διαφορετικό;
- Π: (γνέφει θετικά).
- E: Τί διαφορετικό έχουν από σένα;
- Π: ...
- E: Με αυτά τα παιδάκια θα ήθελες να παίζεις;
- Π: (γνέφει αρνητικά).
- E: Γιατί; Θα τα καλούσες στο σπίτι σου;
- Π: Όχι!
- E: Γιατί; Τί δεν σου αρέσει;
- Π: ...
- E: Νομίζεις ότι τα παιδάκια που έχουν περισσότερα κιλά από εσένα είναι διαφορετικά;
- Π: (γνέφει θετικά).
- E: Τί διαφορετικό έχουν;
- Π: ...
- E: Έλα να δούμε ακόμα μία εικόνα και μετά τελειώσαμε. Απλά θέλω να μου πεις τι βλέπεις.
- Π: Παιδιά.
- E: Και τι άλλο;
- Π: Μμμ...
- E: Υπάρχει κάτι που σου αρέσει;
- Π: (γνέφει αρνητικά).
- E: Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει;

Π: (γνέφει αρνητικά).

Ε: Ή σου αρέσει ή δεν σου αρέσει. Σου αρέσει;

Π: (γνέφει αρνητικά).

Ε: Τι δεν σου αρέσει;

Π: (δείχνει την εικόνα).

Ε: Τί είναι αυτό που μου δείχνεις;

Π: ...

Ε: Τί νομίζεις ότι γίνεται;

Π: Δεν ξέρω.

Ε: Δεν μπορείς να φανταστείς;

Π: (γνέφει αρνητικά).

Ε: Βλέπεις κάτι ίδιο ανάμεσα σε αυτά τα παιδάκια;

Π: (γνέφει αρνητικά).

Ε: Κάτι διαφορετικό;

Π: (γνέφει θετικά).

Ε: Τί;

Π: Δεν φοράνε ίδια χρώματα.

Ε: Πάρα πολύ ωραία. Και θα γινόσουν φίλη με αυτά τα παιδάκια;

Π: Όχι.

Ε: Γιατί; Υπάρχει κάποιος λόγος;

Π: Όχι.

Ε: Θα έπαιζες μαζί τους;

Π: Όχι.

Ε: Γιατί; Δεν μπορείς να σκεφτείς κάποιο λόγο;

Π: (γνέφει αρνητικά).

Ε: Νομίζεις ότι τα παιδάκια που είναι σε αναπηρικό καροτσάκι είναι διαφορετικά από εσένα;

Π: Ναι.

Ε: Τί διαφορετικό έχουν;

Π: ...

Ε: Μου είπες ότι αυτά τα παιδάκια που έχουν διαφορετικό χρώμα (δείχνει παιδιά προηγούμενης εικόνας) είναι διαφορετικά, αυτό το κοριτσάκι που είναι σε αναπηρικό καροτσάκι είναι διαφορετικό και αυτά τα παιδάκια που έχουν παραπάνω κιλά είναι

διαφορετικά (δείχνει παιδιά προηγούμενης εικόνας). Μπορείς να σκεφτείς γιατί δεν θα ήθελες να γίνεις φίλη μαζί τους;

Π: (γνέφει αρνητικά).

Ε: Εντάξει. Ευχαριστούμε.

Συνέντευξη 18:

E: Οι άνθρωποι είναι όλοι ίδιοι;

Π: Όχι.

E: Τί διαφορετικό μπορεί να έχουν μεταξύ τους;

Π: Εεε... Τα μαλλιά.

E: Τα μαλλιά. Πολύ ωραία. Κάτι άλλο;

Π: Μάτια.

E: Και για πες μου, έχεις γνωρίσει ποτέ κάποιον διαφορετικό από εσένα;

Π: Μερικούς ναι. Ε, κάποιους, δεν θυμάμαι.

E: Θα έκανες φίλο σου ένα παιδάκι που μοιάζει διαφορετικό από εσένα;

Π: Μμ, νομίζω ναι!

E: Άμα είχε διαφορετικό χρώμα δέρματος;

Π: Όχι.

E: Άμα είχε διαφορετικό ύψος;

Π: Ναι.

E: Αν είχε διαφορετικό βάρος;

Π: Όχι.

E: Αν του άρεσε να κάνει διαφορετικά πράγματα;

Π: Ναι.

E: Πολύ ωραία. Έλα να δούμε μία εικόνα. Μπορείς να μου πεις τί βλέπεις;

Π: Ανθρώπους.

E: Πες μου τι άλλο βλέπεις;

Π: Τι άλλο; Γκαζόν και το μισό σπίτι, και ένα αμάξι.

E: Υπάρχει κάτι που σου αρέσει στην εικόνα;

Π: Το σπίτι.

E: Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει στην εικόνα;

Π: Οι άνθρωποι.

E: Γιατί δεν σου αρέσουν;

Π: Γιατί έχουν μαύρο...

E: Επειδή είναι μαύροι;

Π: Ναι.

E: Μάλιστα. Και τι μπορεί να κάνουν εδώ τα παιδιά της εικόνας; Τι φαντάζεσαι;

Π: Εε να γίνουν φίλοι.

E: Και μετά;

Π: Να πάνε στο σπίτι και να παίξουν.

E: Όλοι μαζί;

Π: Ναι.

E: Και τί θα παίξουν;

Π: Ε επιτραπέζια.

E: Πάρα πολύ ωραία. Και για πες μου θα έδινες ένα όνομα σε αυτή την εικόνα;

Π: Όχι.

E: Βλέπεις κάτι ίδιο που να έχουν τα παιδιά του πίνακα;

Π: Όχι.

E: Βλέπεις κάτι διαφορετικό;

Π: Ναι. Ότι αυτοί (δείχνει άσπρα παιδιά) είναι με κανονικό δέρμα και αυτοί με σκούρο χρώμα.

E: Κατάλαβα. Και με ποια παιδάκια θα ήθελες να γίνεις φίλος;

Π: Με αυτά (δείχνει άσπρα παιδιά).

E: Γιατί;

Π: Γιατί έχουν το ίδιο δέρμα με μένα.

E: Ποια καλούσες στα γενέθλιά σου;

Π: Τους φίλους μου!

E: Από τον πίνακα; Θα καλούσες κάποιο παιδάκι;

Π: Ε όχι!

E: Γιατί;

Π: Γιατί δεν τους ξέρω.

E: Μάλιστα. Πιστεύεις ότι τα παιδάκια που έχουν σκούρο δέρμα όπως αυτά, είναι διαφορετικά από εσένα;

Π: Ναι.

E: Τι διαφορετικό έχουν;

Π: Ότι είναι σκούροι.

E: Κάτι άλλο διαφορετικό έχουν εκτός από το χρώμα;

Π: Όχι.

E: Εντάξει. Πάμε στον επόμενο πίνακα. Για πες μου εδώ τί βλέπεις;

Π: Ανθρώπους με μία γιγάντια γάτα.

E: Πολύ ωραία. Και υπάρχει κάτι που σου κάνει εντύπωση στην εικόνα;

Π: Ε η γάτα.

E: Γιατί;

Π: Γιατί είναι πολύ μεγάλη!

E: Και υπάρχει κάτι που σου αρέσει;

Π: Είπαμε η γάτα!

E: Α σου αρέσει η γάτα! Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει;

Π: Η γιαγιά.

E: Γιατί;

Π: Γιατί έτσι.

E: Τι δεν σου αρέσει για πες μου.

Π: Δεν ξέρω.

E: Απλά δεν σου αρέσει;

Π: Ναι.

E: Και για πες μου τί νομίζεις ότι γίνεται εκείνη την στιγμή στην εικόνα;

Π: Ναι παίζανε.

E: Τι να παίζανε;

Π: Με αυτά εδώ τα παιχνίδια (δείχνει τα παιχνίδια του πίνακα).

E: Πολύ ωραία. Βλέπεις κάτι ίδιο σε αυτά τα παιδάκια και εσένα;

Π: Ναι. Βλέπω ότι έχουν άσπρο δέρμα.

E: Κάτι άλλο;

Π: Όχι.

E: Βλέπεις κάτι διαφορετικό να έχουν με σένα;

Π: Όχι.

E: Θα γινόσουν φίλος μαζί τους;

Π: Όχι.

E: Γιατί;

Π: Εε γιατί δεν μου αρέσουνε.

E: Γιατί δεν σου αρέσουνε; Μπορείς να σκεφτείς το λόγο; Τί δεν σου αρέσει;

Π: Δεν ξέρω.

E: Θα τα καλούσες στο σπίτι σου;

Π: Μπα...

E: Γιατί;

Π: Γιατί δεν τους ξέρω.

E: Και για πες μου, νομίζεις ότι τα παιδάκια που έχουν περισσότερα κιλά όπως αυτά στην εικόνα, είναι διαφορετικά;

Π: Όχι.

Ε: Αλλά δεν θα ήθελες να τα καλέσεις σπίτι σου.

Π: Όχι.

Ε: Εντάξει. Ας δούμε ακόμα μία εικόνα. Εδώ τί βλέπεις;

Π: Ανθρώπους.

Ε: Τί ανθρώπους;

Π: Ανθρώπους κανονικούς.

Ε: Και τί σου κάνει εντύπωση στην εικόνα;

Π: Ότι είναι άνθρωποι.

Ε: Υπάρχει κάτι που σου αρέσει;

Π: Όχι.

Ε: Τί δεν σου αρέσει;

Π: Δεν ξέρω.

Ε: Τί νομίζεις ότι γίνεται εκείνη τη στιγμή;

Π: Ότι περπατάνε.

Ε: Μάλιστα. Και μετά;

Π: Τρέχουν.

Ε: Όλοι.

Π: Ναι.

Ε: Και για πες μου τί ίδιο βλέπεις σε αυτά τα παιδάκια και σε σένα;

Π: Ότι έχουν άσπρο δέρμα.

Ε: Υπάρχει κάτι διαφορετικό;

Π: Όχι.

Ε: Θα γινόσουν φίλος μαζί τους;

Π: Όχι.

Ε: Με κανένα;

Π: Ναι.

Ε: Γιατί;

Π: Εε γιατί δεν τους ξέρω.

Ε: Δεν θα ήθελες να τους μάθεις;

Π: Όχι.

Ε: Γιατί;

Π: Γιατί δεν θέλω.

Ε: Υπάρχει κάποιος λόγος;

Π: Όχι.

Ε: Για σκέψου γιατί δεν θα ήθελες να τους κάνεις φίλους;

Π: Γιατί δεν θέλω.

Ε: Και νομίζεις ότι τα παιδάκια που βρίσκονται σε αναπηρικό καροτσάκι, όπως αυτό, είναι διαφορετικά από εσένα;

Π: Ναι.

Ε: Τί διαφορετικό έχουν;

Π: Ότι έχει κίτρινα μαλλιά.

Ε: Κάτι άλλο έχει;

Π: Όχι.

Ε: Εντάξει. Σε ευχαριστώ πολύ.

Συνέντευξη 19:

E: Λοιπόν, για πες μου, όλοι οι άνθρωποι είναι ίδιοι;

Π: Όχι, δεν είναι.

E: Τί διαφορετικό έχουν;

Π: Απλά δεν έχουν ίδια πρόσωπα.

E: Πάρα πολύ ωραία. Τί άλλο;

Π: Δεν ξέρω τι άλλο.

E: Έχεις συναντήσει ποτέ σου κάποιον που είναι διαφορετικός;

Π: Ναι.

E: Και πώς ήταν; Μπορείς να μου τον περιγράψεις;

Π: Ήταν... είχε ένα κεφάλι στρογγυλό.

E: Μάλιστα. Και δεν μου λες, θα έκανες φίλη σου ένα παιδί που μοιάζει διαφορετικό από εσένα;

Π: Ναι.

E: Πώς θα ήταν, αφού θα ήταν διαφορετικό;

Π: Θα πήγαινα κοντά του και θα του έλεγα.

E: Πώς θα έμοιαζε για να είναι διαφορετικό; Μπορείς να φανταστείς;

Π: Όχι δεν μπορώ.

E: Θα έκανες φίλη σου ένα παιδί που να είχε διαφορετικό χρώμα στο δέρμα από εσένα;

Π: Ναι.

E: Αν είχε διαφορετικό ύψος;

Π: Ναι, πάλι.

E: Αν είχε διαφορετικό βάρος;

Π: Ναι, απλά δεν θα μπορούσα να το σηκώσω.

E: Άμα του άρεσε να κάνει διαφορετικά πράγματα από εσένα, θα το έκανες φίλη σου;

Π: Ναι.

E: Πάρα πολύ ωραία. Για να περάσουμε στις εικόνες. Μου λες τι βλέπεις;

Π: Εδώ βλέπω κάποιους ανθρώπους. Και εδώ είναι δύο σκύλοι. Και εδώ δεν μοιάζουν. Και μπορούν να γίνουν φίλοι γιατί το κυνήγημα με τα ζώα είναι παιχνίδι.

Όταν κυνηγάν ένα σκυλί το άλλο, τότε είναι παιχνίδι. Γι' αυτό γίνονται φίλοι. Και τα σκυλιά έχουν φίλοι.

E: Πάρα πολύ ωραία. Και δεν μου λες, σου αρέσει κάτι στην εικόνα;

Π: Ναι. Αυτό (δείχνει την γάτα).

Ε: Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει;

Π: Ναι. Η ρόδα δεν μου αρέσει.

Ε: Γιατί;

Π: Γιατί είναι βρώμικη.

Ε: ΟΚ, πολύ ωραία. Και μετά τί γίνεται στην εικόνα.

Π: Γίνονται φίλοι. Το κοριτσάκι (δείχνει άσπρο κορίτσι) γίνεται με αυτό το κοριτσάκι (δείχνει μαύρο κορίτσι) φίλη και το αγοράκι (δείχνει άσπρο αγόρι) γίνεται με αυτό (δείχνει μαύρο αγόρι).

Ε: Πολύ ωραία. Και τί κάνουν;

Π: Παίζουν.

Ε: Τί παίζουν;

Π: Ό,τι θέλει ο φίλος τους.

Ε: Πολύ ωραία. Και αν έδινες ένα όνομα στην εικόνα, ένα τίτλο τι θα έδινες;

Π: Δεν ξέρω. Δεν μπορώ να σκεφτώ.

Ε: Για πες μου τί ίδιο βλέπεις ανάμεσα στα παιδάκια του πίνακα;

Π: Δεν είναι ίδια.

Ε: Δεν είναι ίδια, έχουν όμως κάτι ίδιο; Κάτι κοινό;

Π: Μμ, ναι. Έχουν ίδιο σαγόνι. Δεν έχουν τίποτα. Απλώς έχουν ίδια χέρια. Απλά οι μικροί έχουν μικρά χέρια και οι μεγάλοι έχουν μεγάλα χέρια.

Ε: Και τί διαφορετικό έχουν;

Π: Απλά δεν έχουν ίδιο χρώμα.

Ε: Κάτι άλλο;

Π: Ναι. Ο σκύλος είναι διαφορετικός από τη γάτα.

Ε: Πολύ ωραία. Με ποιο παιδάκι θα ήθελες να γίνεις φίλη;

Π: Με αυτό (δείχνει άσπρο κορίτσι).

Ε: Γιατί;

Π: Βασικά δεν θέλω να έχω άλλες φίλες γιατί έχω πάρα πολλούς. Έχω και στο χορό και στην ενόργανη και έχω και στο κολυμβητήριο. Και στα αγγλικά έχω.

Ε: Πωπω! Πάρα πολλούς φίλους! Και δεν θέλεις να κάνεις άλλους φίλους;

Π: Όχι. Μόνο σκύλους θέλω και γάτες!

Ε: Ωραία. Θα καλούσες κάποιο από αυτά τα παιδάκια στα γενέθλιά σου;

Π: Όχι, επειδή δεν τα ξέρω τα παιδάκια.

E: Και δεν μου λες, τα παιδάκια που έχουν διαφορετικό χρώμα από εσένα, πιστεύεις ότι είναι διαφορετικά;

Π: Ναι.

E: Τί διαφορετικό έχουν;

Π: Έχουν διαφορετικό σώμα.

E: Πώς είναι δηλαδή το σώμα τους.

Π: Καφέ είναι.

E: Εκτός από το χρώμα, έχουν κάτι άλλο διαφορετικό;

Π: Έχουν διαφορετικά μάτια.

E: Τί μάτια έχουν;

Π: Ο καθένας έχει το δικό του χρώμα των ματιών του.

E: Έλα να δούμε ακόμα μία εικόνα. Εδώ τί βλέπεις;

Π: Εδώ βλέπω ένα μωράκι και άλλο ένα. Εδώ είναι μία μαμά και ένας μπαμπάς. Και μία γάτα.

E: Πολύ ωραία. Υπάρχει κάτι που σου κάνει εντύπωση;

Π: Ναι. Γιατί αυτή η κούνια δεν μοιάζει σαν κανονική.

E: Πώς μοιάζει;

Π: Μοιάζει σαν κούνια που κουνιόμαστε στην παιδική χαρά.

E: Α! Πάρα πολύ ωραία. Και τί νομίζεις ότι γίνεται εκείνη τη στιγμή;

Π: Νομίζω ότι παίζουν.

E: Τί παίζουν;

Π: Η γάτα παίζει με την μπάλα της.

E: Μάλιστα. Και μετά τί γίνεται;

Π: Εμ... Το μωρό κάθεται εκεί. Η μαμά στέκεται δίπλα απ' το μπαμπά και το μωράκι κάθεται στον μπαμπά. Και η γάτα κάθεται δίπλα στην πολυθρόνα.

E: Σε αυτή την εικόνα μήπως θα έδινες κάποιο όνομα;

Π: Ναι. Αλίκη.

E: Σε όλη την εικόνα θα έδινες ένα τίτλο;

Π: Όχι.

E: Βλέπεις κάτι ίδιο να έχουν αυτά τα παιδάκια με σένα;

Π: Όχι. Απλά δεν έχουν ίδια χρώματα στις μπλούζες τους.

E: Με εσένα; Έχουν κάτι ίδιο;

Π: Όχι. Απλά εγώ δεν φοράω τέτοιο σαν το μωρό.

E: Για πες μου, τί διαφορετικό έχετε;

- Π: Έχουμε διαφορετικό πρόσωπο. Έχουν άλλο πρόσωπο. Και η γάτα έχει. Κάποιες γάτες έχουν ίδιο πρόσωπο, κάποιες γάτες δεν έχουν ίδιο πρόσωπο.
- E: Έχεις απόλυτο δίκιο. Αυτά τα παιδάκια θα τα έκανες φίλους σου;
- Π: Μμ... Όποια ήταν ίδια θα τα έκανα.
- E: Τί εννοείς;
- Π: Εννοώ, ένα παιδάκι να έμοιαζε με τον άλλο, και να μπορούσα να γίνω φίλη.
- E: Με αυτά τα παιδάκια θα μπορούσες να γίνεις φίλη;
- Π: Ναι.
- E: Θα τα καλούσες στα γενέθλια σου;
- Π: Ναι.
- E: Πιστεύεις ότι τα παιδάκια που έχουν περισσότερα κιλά από εσένα είναι διαφορετικά;
- Π: Ναι.
- E: Τι διαφορετικό έχουν;
- Π: Έχουν διαφορετικά πόδια.
- E: Κάτι άλλο διαφορετικό έχουν;
- Π: Ναι. Ένα μωρό κάθεται σε ένα καρότσι και ένα μωρό δεν κάθεται σε ένα καρότσι.
- E: Ναι, αλλά εγώ λέω για τα παιδάκια που έχουν περισσότερα κιλά από εσένα, έχουν κάτι διαφορετικό;
- Π: Όχι. Δεν έχουν.
- E: Εντάξει. Έλα να δούμε άλλη μία εικόνα. Για πες μου, τί βλέπεις;
- Π: Βλέπω ένα αγοράκι να τρέχει και ένα κοριτσάκι να περπατάει. Ένα αγοράκι να κουβαλάει στο καρότσι ένα κοριτσάκι μωρό γιατί έχει σπάσει το πόδι του, και έχουν διαφορά.
- E: Τί διαφορά έχουν;
- Π: Δεν έχουν ίδια μαλλιά. Δεν έχουν ίδια μάτια. Και δεν έχουν ίδια μπλούζα.
- E: Έχουν κάτι ίδιο;
- Π: Όχι.
- E: Δεν μου λες, εδώ τί νομίζεις ότι γίνεται;
- Π: Νομίζω ότι είναι μαζί κάπου που δεν είναι φίλοι μαζί.
- E: Κανένα;
- Π: Ναι.
- E: Και τι κάνουν;
- Π: Το αγοράκι πάει να τρέξει κάπου στο γήπεδο, το κοριτσάκι πάει για μπαλέτο.

- E: Και τα άλλα δύο παιδάκια;
- Π: Πάνε στο νοσοκομείο.
- E: Γιατί;
- Π: Για να γίνει καλά το μωράκι.
- E: Υπάρχει κάτι που σου αρέσει στην εικόνα;
- Π: Ναι. Αυτά τα παπούτσια (δείχνει τα παπούτσια του κοριτσιού που τρέχει).
- E: Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει;
- Π: Ναι. Αυτό... το σορτσάκι (δείχνει το σορτσάκι του κουτσού αγοριού).
- E: Και θα γινόντουσαν φίλη με αυτά τα παιδάκια;
- Π: Ναι, με ένα. Με αυτό (δείχνει κορίτσι που τρέχει).
- E: Γιατί;
- Π: Έτσι. Γιατί έχει χέρια και μπορώ να πάω κοντά του να του μιλήσω. Να του πω «θες να γίνουμε φίλοι;», αυτό αν μου πει «όχι», όχι, άμα πει «ναι» ναι, θα το κάνω.
- E: Μόνο με αυτό το κοριτσάκι θα ήθελες να γίνεις φίλη;
- Π: Όχι. Και με αυτό (δείχνει το κορίτσι στο καρότσι).
- E: Μάλιστα και τί θα παίζατε;
- Π: Ό,τι θέλει. Θα παίζαμε τσιγκολελέτα.
- E: Νομίζεις ότι τα παιδάκια που βρίσκονται σε καροτσάκι, είναι διαφορετικά από εσένα;
- Π: Ναι, επειδή εγώ δεν είμαι σε καροτσάκι.
- E: Εκτός από αυτό; Έχετε κάποια άλλη διαφορά;
- Π: Ναι. Δεν έχουμε ίδιο πρόσωπο.
- E: Κάτι άλλο;
- Π: Δεν έχουμε ίδια παπούτσια.
- E: Μάλιστα, πολύ ωραία. Σε ευχαριστώ.

Συνέντευξη 20:

E: Πες μου, οι άνθρωποι είναι όλοι ίδιοι;

Π: Μμ.. Ναι!

E: Είναι όλοι ίδιοι μεταξύ τους;

Π: Όχι!

E: Τί διαφορετικό μπορεί να έχουν; Τί μπορείς να σκεφτείς να έχουν διαφορετικό οι άνθρωποι μεταξύ τους;

Π: ...

E: Έχεις συναντήσει ποτέ σου κάποιον που να μοιάζει διαφορετικά;

Π: ...

E: Θα έκανες φίλη σου ένα παιδί που να μοιάζει διαφορετικά από εσένα;

Π: Ναι.

E: Και πώς φαντάζεσαι να έμοιαζε ένα παιδί διαφορετικό από εσένα; Τι θα είχε διαφορετικό;

Π: Εε... Διαφορετική... μούρη.

E: Πάρα πολύ ωραία. Και πώς θα ήταν δηλαδή; Μπορείς να σκεφτείς;

Π: ...

E: Θα έκανες φίλη σου ένα παιδί που έχει διαφορετικό χρώμα στο δέρμα του;

Π: Όχι.

E: Αν είχε διαφορετικό ύψος από εσένα θα γινόσουν φίλη;

Π: Ναι.

E: Αν είχε διαφορετικό βάρος;

Π: Όχι.

E: Αν του άρεσε να κάνει διαφορετικά πράγματα από εσένα;

Π: Ναι.

E: Πολύ ωραία. Έλα να δούμε αυτή την εικόνα; Για πες μου τί βλέπεις;

Π: Εεε, τρία παιδάκια και δύο παιδάκια.

E: Και τί σου αρέσει σε αυτή την εικόνα;

Π: Μ' αρέσει... αυτά τα δύο αγοράκια (δείχνει δύο άσπρα αγόρια).

E: Γιατί;

Π: Γιατί... Μ' αρέσουν επειδή... εε... είναι ίδια.

E: Τι ίδιο έχουν;

Π: Πρόσωπο.

Π: Ναι.

Ε: Τι;

Π: Αυτά τα δύο (δείχνει μαύρα παιδιά).

Ε: Γιατί;

Π: Επειδή έχουν στη μούρη τους μαύρο.

Ε: Μάλιστα. Και τι νομίζεις ότι γίνεται αυτή τη στιγμή στον πίνακα; Τί φαντάζεσαι;

Π: Συζητάνε.

Ε: Για τί πράγμα συζητάνε; Τί μπορεί να λένε;

Π: Πώς τους λένε... και πού μένουν... και...

Ε: Και μετά τί γίνεται; Αφού συζητάνε;

Π: Μετά... πάνε σπίτι τους.

Ε: Πάνε όλοι μαζί ή το κάθε ένα στο δικό του;

Π: Το κάθε ένα στο δικό του.

Ε: Και δεν μου λες, θα έδινες ένα τίτλο στην εικόνα αυτή; Ένα όνομα.

Π: Όχι.

Ε: Βλέπεις κάτι ίδιο ανάμεσα ανάμεσα στα παιδιά του πίνακα; Υπάρχει κάτι που έχουν κοινό; Ίδιο;

Π: Όχι.

Ε: Έχουν κάτι διαφορετικό;

Π: Ναι. Επειδή το πρόσωπό τους είναι μαύρο και αυτό (δείχνει μαύρα παιδιά), και αυτό τα πρόσωπά τους είναι άσπρα (δείχνει άσπρα παιδιά).

Ε: Πολύ ωραία. Και θα ήθελες να γίνεις με κάποιο από αυτά τα παιδάκια φίλη;

Π: Ναι.

Ε: Με ποια;

Π: Με αυτά τα δύο (δείχνει άσπρα αγόρια).

Ε: Γιατί;

Π: Επειδή έχουν άσπρες μούρες.

Ε: Και ποιο παιδάκι θα ήθελες να καλέσεις στα γενέθλιά σου;

Π: Αυτά τα δύο (δείχνει άσπρο αγόρι και άσπρο κορίτσι).

Ε: Γιατί;

Π: Επειδή μ' αρέσουν.

Ε: Πιστεύεις ότι τα παιδάκια που έχουν διαφορετικό χρώμα, όπως αυτά, είναι διαφορετικά από εσένα;

Π: Ναι.

- E: Τί διαφορετικό έχουν;
- Π: Επειδή έχω εγώ άσπρη μούρη και αυτά τα δύο παιδάκια έχουν μαύρη.
- E: Μάλιστα. Κάτι άλλο διαφορετικό έχουν εκτός από το χρώμα;
- Π: Όχι.
- E: Εντάξει. Πάμε στην επόμενη εικονίτσα. Για πες μου εδώ τί βλέπεις;
- Π: Μία γάτα και μια μαμά και δύο παιδιά και ένας μπαμπάς.
- E: Πάρα πολύ ωραία. Και υπάρχει κάτι που σου αρέσει στην εικόνα;
- Π: Όχι.
- E: Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει;
- Π: Ναι. Δεν μ' αρέσουν επειδή είναι... γιατί όλοι είναι χοντροί.
- E: Μάλιστα. Και τί νομίζεις ότι γίνεται τώρα εδώ;
- Π: Είναι στο σπίτι τους και παίζουν.
- E: Θα έδινες μήπως σε αυτή την εικόνα ένα όνομα;
- Π: Όχι.
- E: Βλέπεις να έχουν κάτι ίδιο αυτά τα παιδάκια με εσένα;
- Π: Ναι. Που έχουν άσπρες μούρες.
- E: Κάτι άλλο;
- Π: Όχι.
- E: Βλέπεις κάτι διαφορετικό να έχουν με εσένα;
- Π: Ναι. Που είναι χοντροί και...
- E: Θα ήθελες να γίνεις φίλη με αυτά τα παιδάκια;
- Π: Όχι.
- E: Γιατί;
- Π: Γιατί είναι χοντρά.
- E: Θα τα καλούσες στο σπίτι σου;
- Π: Όχι.
- E: Γιατί;
- Π: Γιατί είναι πάρα πολύ χοντρά.
- E: Και πιστεύεις ότι παιδάκια σαν αυτά που έχουν περισσότερα κιλά, είναι διαφορετικά από εσένα;
- Π: Έχουν μόνο άσπρες μούρες.
- E: Αλλά είναι διαφορετικά επειδή έχουν πιο πολλά κιλά;
- Π: Ναι.
- E: Τί διαφορετικό έχουν;

Π: Που δεν έχουν ίδια ρούχα, και...

Ε: Έλα να δούμε άλλη μία εικόνα. Τί βλέπεις εδώ;

Π: Δύο παιδάκια να τρέχουν και ένα παιδάκι με αυτό το καροτσάκι και ένα παιδάκι που το σέρνει.

Ε: Πολύ ωραία. Και τί σου αρέσει στην εικόνα;

Π: Αυτά τα δυο (δείχνει παιδιά που τρέχουν).

Ε: Γιατί;

Π: Επειδή έχουν άσπρα πόδια, και άσπρα χέρια και άσπρες μούρες.

Ε: Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει;

Π: Ναι. Αυτά τα δύο παιδάκια (δείχνει αγόρι που σπρώχνει το καρότσι και κορίτσι στο καρότσι).

Ε: Γιατί;

Π: Επειδή μου φαίνονται άσχημα.

Ε: Τί άσχημο έχουν;

Π: Η μούρη τους.

Ε: Και τί πιστεύεις ότι γίνεται εδώ;

Π: Που τρέχουν.

Ε: Και μετά τί γίνεται;

Π: Τρέχουν για να παν σπίτι τους.

Ε: Και για πες μου, τί ίδιο βλέπεις ανάμεσα σε αυτά τα παιδάκια; Βλέπεις κάτι ίδιο να έχουν;

Π: Ναι. Που αυτό το παιδάκι με αυτό το παιδάκι έχουν ίδια μαλλιά (δείχνει το κορίτσι που τρέχει και το κορίτσι στο καρότσι).

Ε: Βλέπεις κάτι διαφορετικό;

Π: Όχι.

Ε: Όλα τα άλλα είναι ίδια;

Π: Ναι.

Ε: Εντάξει. Και με ποια παιδάκια θα ήθελες να γίνεις φίλη;

Π: Με αυτά τα δύο (δείχνει τα παιδιά που τρέχουν).

Ε: Γιατί;

Π: Επειδή είναι ίδια με μένα.

Ε: Τα άλλα παιδάκια δεν είναι ίδια;

Π: Όχι.

Ε: Τί διαφορετικό έχουν με εμένα;

Π: Που έχει αυτό το παιδάκι κίτρινα μαλλιά και έχει άσχημη μούρη (δείχνει το κορίτσι στο καρότσι) και το άλλο το παιδάκι που έχει γυαλιά και έχει διαφορετικά ρούχα (δείχνει παιδί που σπρώχνει το καρότσι).

Ε: Και ποια παιδάκια θα ήθελες να καλέσεις στο σπίτι σου;

Π: Αυτό και αυτό (δείχνει παιδιά που τρέχουν).

Ε: Τα άλλα δύο όχι;

Π: Όχι.

Ε: Γιατί;

Π: Επειδή έχουν άσχημη μούρη και δεν έχουν ίδια μαλλιά με μένα.

Ε: Κατάλαβα. Πιστεύεις ότι τα παιδάκια που είναι σε καροτσάκι, όπως αυτό, είναι διαφορετικά από εσένα;

Π: Ναι.

Ε: Τι διαφορετικό έχουν;

Π: Έχουν... που έχει κορδέλα μαύρη στα μαλλιά και το άλλο παιδάκι, που έχει διαφορετικά παπούτσια.

Ε: Πολύ ωραία. Σε ευχαριστώ πάρα πολύ.

Συνέντευξη 21:

E: Για πες μου, λοιπόν, οι άνθρωποι είναι όλοι ίδιοι;

Π: Όχι.

E: Τί διαφορετικό έχουν μεταξύ τους; Τί μπορείς να φανταστείς ότι έχουν διαφορετικό οι άνθρωποι; Πώς είναι ένας διαφορετικός άνθρωπος;

Π: Μμμ... Μερικοί είναι μαύροι.

E: Και έχεις συναντήσει ποτέ κάποιον που να είναι διαφορετικός από εσένα;

Π: Όχι.

E: Θα ένας φίλο σου ένα παιδί που να μοιάζει διαφορετικά από εσένα;

Π: Ναι.

E: Αν είχε διαφορετικό χρώμα από εσένα;

Π: Όχι.

E: Αν είχε διαφορετικό ύψος από εσένα;

Π: Ναι.

E: Αν είχε διαφορετικό βάρος από εσένα;

Π: Ναι.

E: Και αν του άρεσε να κάνει διαφορετικά πράγματα από εσένα;

Π: Όχι.

E: Για να δούμε την πρώτη εικόνα. Για πες μου τί βλέπεις;

Π: Δύο παιδιά μαύρα και παιδάκια.

E: Και τί σου κάνει μεγαλύτερη εντύπωση στον πίνακα;

Π: Αυτός εδώ είναι πιο μεγάλος (δείχνει το πιο ψηλό άσπρο αγόρι).

E: Υπάρχει κάτι που σου αρέσει στην εικόνα;

Π: Ναι. Πως αυτή είναι πιο μικρή (δείχνει μαύρο κορίτσι).

E: Κάτι άλλο;

Π: Δεν μου αρέσει κάτι άλλο.

E: Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει;

Π: Ναι. Που έχει τη γάτα.

E: Και τι νομίζεις ότι γίνεται αυτή τη στιγμή εδώ;

Π: Μιλάνε.

E: Για τι πράγμα μιλάνε;

Π: Για να γίνουν φίλοι.

E: Πολύ ωραία. Και μετά τι φαντάζεσαι ότι γίνεται;

Π: ...

E: Αφού μιλάνε και γίνονται φίλοι, μετά τί μπορεί να κάνουν;

Π: Μιλάνε μεταξύ τους.

E: Ωραία. Θα έδινες ένα όνομα στην εικόνα;

Π: Όχι.

E: Τί ίδιο βλέπεις ανάμεσα στα παιδιά του πίνακα; Βλέπεις κάτι ίδιο να έχουν;

Π: Όχι.

E: Βλέπεις κάτι διαφορετικό;

Π: Ναι βλέπω. Αυτοί είναι ίδιοι (δείχνει μαύρα παιδιά).

E: Τί άλλο;

Π: Δεν ξέρω.

E: Με ποια παιδάκια θα ήθελες να γίνεις φίλη;

Π: Με αυτά (δείχνει άσπρα παιδάκια).

E: Γιατί;

Π: Γιατί μου αρέσει πιο πολύ να είναι δύο αγοράκια και ένα κοριτσάκι.

E: Μάλιστα. Και ποιο παιδάκι θα ήθελες να καλέσεις στα γενέθλιά σου;

Π: Αυτό (δείχνει άσπρο ψηλό αγόρι).

E: Γιατί;

Π: Επειδή είναι πιο ψηλό.

E: Μάλιστα. Και δεν μου λες, πιστεύεις ότι τα παιδάκια που έχουν διαφορετικό χρώμα είναι διαφορετικά από εσένα;

Π: Ναι.

E: Τί διαφορετικό έχουν;

Π: Είναι μαύρα και είναι μαύρα.

E: Εκτός από το χρώμα έχουν κάτι άλλο διαφορετικό;

Π: Όχι.

E: Για να δούμε μια άλλη εικόνα. Εδώ θα μου πεις τι βλέπεις;

Π: Παιδάκια, γάτα, μαμά και μπαμπά.

E: Πολύ ωραία. Σου κάνει κάτι εντύπωση στην εικόνα;

Π: Όχι.

E: Υπάρχει κάτι που σου αρέσει;

Π: Όχι.

E: Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει;

Π: Ναι.

- E: Τι;
- Π: Επειδή... εεε... έχει τη γάτα.
- E: Τί έχει η γάτα;
- Π: Είναι καφέ.
- E: Και δεν σου αρέσει;
- Π: Όχι.
- E: Δεν σου αρέσουν οι γάτες;
- Π: Όχι δεν μου αρέσουν.
- E: Και τί νομίζεις ότι γίνεται αυτή εδώ την στιγμή;
- Π: Δεν ξέρω.
- E: Βλέπεις κάτι ίδιο στα παιδάκια αυτά και εσένα; Βλέπεις να έχετε κάτι κοινό;
- Π: Όχι.
- E: Βλέπεις να έχετε κάτι διαφορετικό;
- Π: Όχι.
- E: Τότε; Θα ήθελες να γίνεις φίλη με αυτά τα παιδάκια;
- Π: Ναι.
- E: Τι θα τους έλεγες να παίζετε;
- Π: Κρυφτό.
- E: Πολύ ωραία. Και ποιο παιδάκι θα ήθελες να καλέσεις στο σπίτι σου;
- Π: Αυτό (δείχνει το αγοράκι).
- E: Γιατί;
- Π: Επειδή μου αρέσουν τα αγοράκια.
- E: Και για πες μου, νιώθεις ότι τα παιδιά που έχουν περισσότερα κιλά είναι διαφορετικά από εσένα;
- Π: Όχι.
- E: Ωραία. Ας δούμε ακόμα μία εικόνα. Τι βλέπεις εδώ;
- Π: Παιδάκια.
- E: Σου κάνει κάτι εντύπωση;
- Π: Όχι.
- E: Υπάρχει κάτι που σου αρέσει;
- Π: Μμμ.. Όχι.
- E: Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει;
- Π: Ναι. Επειδή δεν μου αρέσει να τρέχω.
- E: Και τί νομίζεις ότι γίνεται στην εικόνα;

Π: Τρέχουν.

Ε: Και μετά τι μπορεί να γίνεται; Τι φαντάζεσαι ότι γίνεται μετά;

Π: Δεν ξέρω.

Ε: Βλέπεις κάτι όμοιο να έχουν αυτά τα παιδάκια μεταξύ τους;

Π: Όχι.

Ε: Βλέπεις κάτι ίδιο να έχουν αυτά τα παιδάκια και εσύ;

Π: Όχι.

Ε: Βλέπεις κάτι διαφορετικό να έχουν;

Π: Όχι.

Ε: Θα ήθελες να γίνεις φίλη μαζί τους και να παίξετε;

Π: Ναι.

Ε: Με ποια παιδάκια;

Π: Αυτά τα δύο (δείχνει παιδιά που τρέχουν).

Ε: Και τί θα τους έλεγες να παίξετε;

Π: ...

Ε: Ποιο παιδάκι θα ήθελες να καλέσεις στο σπίτι σου;

Π: Αυτό (δείχνει κορίτσι που τρέχει).

Ε: Γιατί;

Π: Επειδή, μου αρέσουν και λίγο τα κοριτσάκια.

Ε: Πολύ ωραία. Και για πες μου, νιώθεις ότι τα παιδάκια που βρίσκονται σε αναπηρικό καροτσάκι, είναι διαφορετικά από εσένα;

Π: Όχι.

Ε: Έχουν κάποια διαφορά;

Π: Όχι.

Ε: Εντάξει, ευχαριστώ.

Συνέντευξη 22:

E: Οι άνθρωποι είναι όλοι ίδιοι;

Π: Όχι.

E: Τί έχουν διαφορετικό;

Π: Δεν έχουν τα ίδια μάτια.

E: Πολύ ωραία. Έχουν κάτι άλλο διαφορετικό;

Π: Δεν έχουν χέρια.

E: Ίδια;

Π: Ναι.

E: Θα έκανες φίλο σου ένα παιδί που έμοιαζε διαφορετικό από εσένα;

Π: Όχι.

E: Γιατί;

Π: Γιατί δε το ξέρω.

E: Θα ήθελες να το μάθεις και να γίνεις φίλος;

Π: Ναι.

E: Πώς θα ήταν αυτό το παιδί;

Π: Πολύ καλό.

E: Αν είχε διαφορετικό χρώμα θα το έκανες φίλο;

Π: Ναι.

E: Αν είχε διαφορετικό ύψος;

Π: Ναι.

E: Αν είχε διαφορετικό βάρος;

Π: Ναι.

E: Πολύ ωραία. Και αν του άρεσε να κάνει διαφορετικά πράγματα από εσένα;

Π: Όχι.

E: Για πες μου, τι βλέπεις σε αυτή την εικόνα;

Π: Αγόρια.

E: Τί άλλο;

Π: Και κορίτσια.

E: Σου κάνει κάτι εντύπωση;

Π: Όχι.

E: Υπάρχει κάτι που σου αρέσει;

Π: Ναι. Αυτό το σκυλάκι.

- E: Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει;
- Π: Όχι.
- E: Και τί νομίζεις ότι γίνεται αυτή τη στιγμή;
- Π: Ότι η γάτα την έχουν πιάσει από το αυτί.
- E: Και μετά τί γίνεται;
- Π: Εε γελάνε.
- E: Τα παιδάκια που έχουν πιάσει τη γάτα;
- Π: Ναι
- E: Και στη συνέχεια τί μπορεί να γίνεται;
- Π: Να μαλώσουνε.
- E: Ποιος θα μαλώσει;
- Π: (δείχνει μαύρα παιδιά)
- E: Με ποιόν;
- Π: Με αυτούς (δείχνει άσπρα παιδιά).
- E: Για ποιο λόγο μαλώνουν;
- Π: Γιατί τους έχουν πάρει το αυτί.
- E: Ποιος της έχει πάρει το αυτί;
- Π: Αυτοί (δείχνει μαύρα παιδάκια).
- E: Μάλιστα. Και στο τέλος τί γίνεται;
- Π: Θα την ξαναελευθερώσουν.
- E: Θα έδινες ένα τίτλο σε αυτή την εικόνα; Πώς θα έλεγες τον πίνακα;
- Π: «Φυλακισμένη γάτα».
- E: Πάρα πολύ ωραία. Βλέπεις κάτι ίδιο ανάμεσα στα παιδιά του πίνακα;
- Π: Αυτό (δείχνει το φορτηγό).
- E: Τί είναι αυτό;
- Π: Ένα φορτηγό.
- E: Έχουν όμως κάτι ίδιο αυτά τα παιδιά μεταξύ τους;
- Π: Όχι.
- E: Έχουν κάτι διαφορετικό;
- Π: Ναι. Γιατί έχουν το άλλο χρώμα.
- E: Κάτι άλλο;
- Π: Έχουν άλλα παπούτσια.
- E: Με ποια παιδάκια θα ήθελες να γίνεις φίλος;
- Π: Με αυτούς (δείχνει άσπρα παιδιά).

E: Γιατί;

Π: Γιατί είναι και αυτά καλά παιδιά.

E: Αυτά είναι κακά παιδιά (δείχνει τα μαύρα παιδιά);

Π: Όχι.

E: Τότε;

Π: Θα τους έχω και αυτούς.

E: Και πιο παιδάκι θα ήθελες να καλέσεις στα γενέθλιά σου;

Π: Όλους.

E: Πολύ ωραία. Και δεν μου λες, πιστεύεις ότι τα παιδιά που έχουν διαφορετικό χρώμα, είναι διαφορετικά από εσένα;

Π: Ναι.

E: Τί διαφορετικό έχουν;

Π: Έχουν και άλλα παντελόνια.

E: Κάτι άλλο;

Π: Έχουν άλλα χέρια.

E: Σε αυτήν εδώ την εικόνα, πες μου τι βλέπεις;

Π: Μωρά.

E: Και τί άλλο;

Π: Και μία γάτα και ένα τραίνο.

E: Πολύ ωραία. Υπάρχει κάτι που σου κάνει εντύπωση;

Π: Όχι.

E: Υπάρχει κάτι που σου αρέσει;

Π: Ναι. Ότι προσέχουν τα παιδάκια.

E: Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει;

Π: Όχι.

E: Και τί νομίζεις ότι γίνεται εδώ;

Π: Είναι σε ένα δάσος και έχουν βρει μία γάτα.

E: Και τί γίνεται μετά;

Π: Μετά θα γίνουν οικογένεια.

E: Σε αυτή την εικόνα τι τίτλο θα έδινες;

Π: «Να προσέχουμε τα παιδιά».

E: Πάρα πολύ καλά.

Π: Για πες μου, βλέπεις κάτι ίδιο να έχουν τα παιδιά του πίνακα με εσένα;

E: Όχι.

E: Έχουν κάτι διαφορετικό;

Π: Δεν έχουν.

E: Δεν έχουν ούτε ίδιο ούτε διαφορετικό;

Π: Όχι.

E: Θα ήθελες να γίνεις φίλος με αυτά τα παιδάκια;

Π: (γνέφει θετικά).

E: Και τί θα τους έλεγες να παίζετε;

Π: Κυνηγητό.

E: Ποιο παιδάκι θα ήθελες να καλέσεις στο σπίτι σου;

Π: Και τα δύο.

E: Και δεν μου λες, νιώθεις ότι τα παιδάκια που έχουν περισσότερα κιλά από εσένα είναι διαφορετικά;

Π: Όχι.

E: Πολύ ωραία. Σε αυτή την εικόνα τι βλέπεις; Μπορείς να μου πεις;

Π: Δύο παιδάκια να τρέχουν.

E: Τί άλλο;

Π: Ότι αυτό το παιδάκι σπρώχνει μία γιαγιά.

E: Μάλιστα. Και σου κάνει κάτι εντύπωση;

Π: Όχι.

E: Υπάρχει κάτι που σου αρέσει;

Π: Ναι. Ότι τρέχουν τα παιδάκια.

E: Πολύ ωραία. Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει;

Π: Ότι έχει σπασμένο το πόδι και αυτός δεν το ξέρει και την προχωράει πολύ γρήγορα.

E: Και μετά τί γίνεται;

Π: Και μετά χτυπάει.

E: Α μάλιστα. Πώς θα ονόμαζες αυτόν τον πίνακα;

Π: «Να μην περπατάμε πολύ γρήγορα».

E: Μάλιστα. Βλέπεις κάτι ίδιο να έχουν αυτά τα παιδάκια μεταξύ τους;

Π: Όχι.

E: Βλέπεις κάτι διαφορετικό;

Π: (γνέφει αρνητικά).

E: Με ποιο από τα παιδάκια θα ήθελες να γίνεις φίλος;

Π: Με όλα.

E: Και τί θα παίζατε;

Π: Διάφορα παιχνίδια.

E: Όπως;

Π: Τουβλάκια.

E: Πολύ ωραία. Και ποιο παιδάκι θα ήθελες να καλέσεις σπίτι σου;

Π: Όλα.

E: Όλα! Και δεν μου λες νομίζεις ότι τα παιδάκια που βρίσκονται σε αναπηρικό καροτσάκι είναι διαφορετικά από εσένα;

Π: Όχι.

E: Δεν έχουν διαφορές με εσένα;

Π: Κάποια ναι.

E: Τί διαφορές;

Π: Κάποιοι είναι από την Ισπανία.

E: Μάλιστα. Σε ευχαριστώ πολύ.

Συνέντευξη 23:

E: Για πες μου λοιπόν, οι άνθρωποι είναι όλοι ίδιοι;

Π: Όχι.

E: Πώς μοιάζει ένας διαφορετικός άνθρωπος; Πώς τον φαντάζεσαι;

Π: Εε...

E: Τί διαφορετικό μπορεί να έχουν οι άνθρωποι μεταξύ τους;

Π: Ε, όπως είναι μαύροι κάποιοι, κάποιοι δεν είναι, κάποιοι είναι λευκοί και μιλάν άλλη γλώσσα.

E: Πάρα πολύ ωραία. Και έχεις συναντήσει κάποιον τέτοιο άνθρωπο εσύ;

Π: Έχω συναντήσει έναν που ξέρει και ελληνικά και είναι από το Μπαγκλαντές και είναι φίλος μας. Και έχουμε και έναν φίλο από τους αγώνες του μπαμπά, εε δύο, έναν τον λένε κάπως που δεν θυμάμαι και τον λένε Σάι και είναι από την Αγγλία.

E: Και γιατί είναι διαφορετικοί αυτοί οι άνθρωποι;

Π: Εε κάποιοι έχουν άλλο χρώμα, κάποιοι μιλάνε άλλη γλώσσα και άλλοι έχουν άλλο κράτος.

E: Πάρα πολύ ωραία. Και για πες μου, εσύ θα έκανες φίλο σου που είναι διαφορετικό;

Π: Ναι.

E: Και άμα είχε και αυτό διαφορετικό χρώμα; Θα το έκανες φίλο σου;

Π: Ναι.

E: Αν είχε διαφορετικό ύψος από εσένα;

Π: Ναι.

E: Αν είχε διαφορετικό βάρος;

Π: Ναι.

E: Και άμα του άρεσε να κάνει διαφορετικά πράγματα από εσένα; Θα το έκανες φίλο σου;

Π: Θα έπαιζα τα πράγματα που του αρέσουν.

E: Πάρα πολύ ωραία. Έλα να δούμε ορισμένες εικόνες. Για πες μου, τι βλέπεις εδώ;

Π: Αφρικανούς και Έλληνες.

E: Τί σου κάνει εντύπωση στον πίνακα αυτό;

Π: Ότι οι άλλοι είναι πιο ψηλοί και οι άλλοι είναι πιο κοντοί.

E: Και υπάρχει κάτι που σου αρέσει;

Π: (γνέφει θετικά).

E: Για πες μου.

Π: Το σκυλάκι.

E: Μάλιστα. Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει;

Π: Όχι.

E: Και τι φαντάζεσαι ότι θα μπορούσε να γίνεται στην εικόνα;

Π: Ότι γίνονται φίλοι;

E: Και μετά τί θα μπορούσε να γίνεται;

Π: Να παίζουνε.

E: Και τί θα παίζουνε;

Π: Κυνηγητό.

E: Και για πες μου, αν έδινες ένα τίτλο, ένα όνομα σε αυτή την εικόνα, τι τίτλο θα έδινες;

Π: Δεν ξέρω.

E: Ξέρεις τί είναι ο τίτλος;

Π: (γνέφει αρνητικά).

E: Πως όταν κάνεις μία ζωγραφιά και ζωγραφίζεις για παράδειγμα ένα ψάρι και ονομάζεις την εικόνα «Το ψάρι μου», μπορείς να σκεφτείς ένα όνομα να δώσουμε στην εικόνα;

Π: Ναι.

E: Δες την εικόνα μήπως σου έρθει κάποια ιδέα.

Π: ...

E: Θες να σκεφτούμε σε λίγο;

Π: Ναι!

E: Για πες μου τί ίδιο βλέπεις ανάμεσα στα παιδιά του πίνακα;

Π: Κανένα.

E: Δεν έχουν τίποτα κοινό;

Π: Όχι.

E: Έχουν κάτι διαφορετικό;

Π: Ναι. Ότι οι Αφρικανοί έχουν άλλο χρώμα και οι Έλληνες έχουν άλλο.

E: Και με ποια παιδάκια θα ήθελες να γίνεις φίλος;

Π: Με Άγγλους και με Ισπανούς.

E: Από την εικόνα θα ήθελες με κάποιο παιδάκι να γίνεις φίλος;

Π: Με τους Αφρικανούς.

E: Γιατί;

- Π: Για να έχω και άλλους φίλους και να παίζουμε.
- Ε: Ποιοι παιδάκι θα καλούσες στα γενέθλια σου από την εικόνα;
- Π: Και τα δύο (δείχνει μαύρα παιδιά).
- Ε: Γιατί;
- Π: Δεν ξέρω.
- Ε: Πιστεύεις ότι τα παιδάκια που έχουν διαφορετικό χρώμα είναι διαφορετικά από εσένα;
- Π: Όχι.
- Ε: Έλα να περάσουμε στην δεύτερη εικόνα. Εδώ τι βλέπεις;
- Π: Μία μεγάλη γάτα, ένα μεγάλο μωρό, μία μαμά μεγάλη, ένα μπαμπά μεγάλο και έναν αδερφό μεγάλο.
- Ε: Και σου κάνει κάτι εντύπωση;
- Π: Ναι. Που είναι όλοι μεγάλοι.
- Ε: Υπάρχει κάτι που σου αρέσει;
- Π: Όχι.
- Ε: Τί δεν σου αρέσει;
- Π: Που είναι όλοι μεγάλοι.
- Ε: Κατάλαβα. Τι νομίζεις ότι γίνεται εδώ;
- Π: Ότι παίζουν.
- Ε: Τί παίζουν;
- Π: Με τραινάκια.
- Ε: Πάρα πολύ ωραία. Και μήπως εδώ μπορείς να σκεφτείς κάποιο τίτλο;
- Π: Όχι.
- Ε: Για πες μου, βλέπεις κάτι ίδιο να έχουν αυτά τα παιδάκια με εσένα;
- Π: Το ίδιο χρώμα.
- Ε: Βλέπεις κάτι διαφορετικό να έχουν από εσένα;
- Π: Ναι. Που είναι πολύ μεγάλα.
- Ε: Θα ήθελες να γίνεις φίλος και να παίζεις με αυτά τα παιδάκια;
- Π: Ναι,
- Ε: Τι θα τους έλεγες να παίζετε;
- Π: Ότι θέλουν.
- Ε: Και ποιο παιδάκι θα ήθελες να καλέσεις στο σπίτι σου;
- Π: Και τα δύο.

E: Πολύ ωραία. Νιώθεις ότι τα παιδάκια που είναι πιο μεγάλα, που έχουν παραπάνω κιλά είναι διαφορετικά από εσένα;

Π: Όχι. Έχουν μόνο παραπάνω κιλά.

E: Έλα να δούμε και μία τρίτη εικονίτσα. Για πες μου εδώ τί βλέπεις;

Π: Ένα παιδάκι που τρέχει, ένα κοριτσάκι που τρέχει και ένα παιδάκι που είναι μέσα σε ένα καρότσι και το άλλο το σπρώχνει.

E: Μάλιστα! Σου κάνει κάτι εντύπωση;

Π: Όχι.

E: Υπάρχει κάτι που σου αρέσει;

Π: Όχι.

E: Κάτι που δεν σου αρέσει;

Π: Μμμ.. ναι.

E: Για πες μου.

Π: Που αυτό το παιδάκι σπρώχνει αυτό το παιδάκι.

E: Τί δεν σου αρέσει;

Π: Που το σπρώχνει μέσα στο καρότσι.

E: Και για πες μου, τι νομίζεις ότι γίνεται εδώ;

Π: Παιχνίδι.

E: Τί παιχνίδι είναι αυτό;

Π: Κυνηγητό.

E: Βλέπεις κάτι ίδιο να έχουν αυτά τα παιδάκια μεταξύ τους;

Π: Ναι. Το ίδιο χρώμα.

E: Έχουν κάτι διαφορετικό;

Π: Όχι. Μόνο τα ρούχα.

E: Και για πες μου, με ποια παιδάκια θα ήθελες να γίνεις φίλος από αυτά;

Π: Και με τα τέσσερα.

E: Πολύ ωραία. Και τι θα τους έλεγες να παίξετε;

Π: Ότι θέλουν.

E: Και ποιο παιδάκι θα ήθελες να καλέσεις στο σπίτι σου για να παίξετε;

Π: Και τα τέσσερα.

E: Νομίζεις ότι τα παιδάκια που είναι σε καροτσάκι, όπως αυτό, είναι διαφορετικά από εσένα;

Π: Όχι.

E: Πάρα πολύ ωραία. Σε ευχαριστούμε πάρα πολύ!

Συνέντευξη 24:

E: Λοιπόν για πες μου, είναι όλοι οι άνθρωποι ίδιοι;

Π: Εε..

E: Οι άνθρωποι μεταξύ τους είναι ίδιοι;

Π: Ναι.

E: Δεν έχουν διαφορετικά πράγματα πάνω τους;

Π: Ναι.

E: Για πες μου κάτι διαφορετικό, ένα παράδειγμα.

Π: Δηλαδή μπορεί κάποιος να έχει ένα κινητό και κάποιος άλλος να έχει ένα πιο μικρό κινητό.

E: Μάλιστα. Πάνω τους; Έτσι όπως είναι...

Π: Το χρώμα τους;

E: Ναι για πες μου.

Π: Δηλαδή το χρώμα μπορεί να είναι ή αυτό το χρώμα (δείχνει το χέρι του) ή το μαύρο.

E: Μάλιστα, πάρα πολύ ωραία. Κάποια άλλη διαφορά μπορεί να έχουν;

Π: Όχι.

E: Και έχεις συναντήσει ποτέ σου κάποιον που να είναι διαφορετικός;

Π: Ναι.

E: Και πώς ήταν;

Π: Μαύρος.

E: Και θα έκανες φίλο σου ένα παιδάκι που να μοιάζει διαφορετικό από εσένα;

Π: Μμμ.. Δεν ξέρω.

E: Αν για παράδειγμα είχε μαύρο χρώμα δέρματος θα το έκανες φίλο σου;

Π: Μμμ... Ναι.

E: Αν είχε διαφορετικό ύψος από εσένα;

Π: Ναι.

E: Αν είχε διαφορετικό βάρος από εσένα;

Π: Ναι.

E: Και αν του άρεσε να κάνει διαφορετικά πράγματα από εσένα; Θα το έκανες φίλο σου;

Π: Ναι!

E: Πάρα πολύ ωραία. Έλα να δούμε μία εικόνα. Για πες μου εδώ τί βλέπεις;

Π: Παιδιά.

Ε: Τι άλλο βλέπεις;

Π: Και ζώα.

Ε: Σου κάνει κάτι εντύπωση;

Π: Ναι. Εδώ έχουν άλλο χρώμα (δείχνει άσπρα παιδιά) και εδώ έχουν μαύρο χρώμα.

Ε: Μάλιστα. Υπάρχει κάτι που σου αρέσει στην εικόνα;

Π: Μόνο η γάτα και ο σκύλος.

Ε: Πολύ ωραία. Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει στην εικόνα;

Π: Μμ... Ε, λίγο το χορτάρι εδώ (δείχνει την γραμμή που χωρίζει το γρασίδι).

Ε: Τί δεν σου αρέσει στο χορτάρι;

Π: Επειδή εδώ δεν το έχει χορτάρι ε και... δεξιά και αριστερά το έχει.

Ε: Α! Κατάλαβα! Πολύ ωραία. Και τι πιστεύεις ότι γίνεται αυτήν εδώ τη στιγμή στην εικόνα;

Π: Κάποια παιδιά με αυτό το χρώμα (δείχνει το χέρι του) γίνονται φίλοι με το μαύρο χρώμα, με άλλους με το μαύρο χρώμα.

Ε: Κατάλαβα, και μετά τι γίνεται;

Π: Παίζουνε μαζί...

Ε: Τί παίζουν; Τί φαντάζεσαι ότι θα μπορούσαν να παίζουν;

Π: Κυνηγητό.

Ε: Και μετά;

Π: Κρυφτό.

Ε: Πολύ ωραία. Μήπως θα μπορούσες να μου δώσεις έναν τίτλο για αυτή την εικόνα; Ένα όνομα;

Π: «Κόκκινο»

Ε: Εντάξει. Βλέπεις κάτι ίδιο να έχουν τα παιδιά στην εικόνα; Κάτι όμοιο;

Π: Ναι. Εδώ έχει άσπρο, εδώ έχει άσπρο, και εδώ έχει άσπρο και εδώ έχει άσπρο, και εδώ και εδώ και εδώ (δείχνει άσπρες λεπτομέρειες στα ρούχα των όλων των παιδιών).

Ε: Βλέπεις κάτι διαφορετικό να έχουν;

Π: Τώρα αυτό δεν το ξέρω.

Ε: Εσύ βλέπεις κάποια διαφορά να έχουν; Από αυτό που βλέπεις.

Π: Ναι. Ότι αυτά τα παιδιά έχουν άλλο χρώμα (δείχνει μαύρα παιδιά) και αυτά έχουν άλλο (δείχνει άσπρα παιδιά).

Ε: Πολύ ωραία. Κάποια άλλη διαφορά έχουν;

Π: Μμ... όχι.

E: Και με ποια παιδάκια θα ήθελες να γίνεις φίλος; Από αυτά εδώ θα ήθελες να γίνεις φίλος με κάποιο;

Π: Μμμ...

E: Δεν υπάρχει λάθος απάντηση.

Π: Με αυτά (δείχνει τα άσπρα παιδιά).

E: Για ποιο λόγο;

Π: Εε....

E: Δεν υπάρχει κάποια λάθος απάντηση. Πες μου.

Π: Ε δεν μου αρέσει και πάρα πολύ το μαύρο χρώμα.

E: Εντάξει! Ποιο παιδάκι θα ήθελες να καλέσεις στα γενέθλιά σου;

Π: Αυτό (δείχνει το άσπρο ψηλό αγόρι).

E: Πολύ ωραία. Γιατί προτιμάς αυτό το παιδάκι; Μπορείς να σκεφτείς τον λόγο και να μου τον πεις;

Π: Εε.. Γιατί... Δεν μπορώ να το σκεφτώ.

E: Απλά σου αρέσει;

Π: Ναι!

E: Εντάξει! Και για πες μου, πιστεύεις ότι τα παιδάκια που έχουν διαφορετικό χρώμα από εσένα είναι διαφορετικά;

Π: Όχι.

E: Εντάξει. Έλα να δούμε αυτή την εικόνα. Για πες μου τί βλέπεις;

Π: Μία γάτα, ένα παιδί, άλλο παιδί, αυτό δεν ξέρω τι είναι γιατί μοιάζει πολύ... Α, μπαμπάς! Αυτό είναι μια μαμά, αυτό είναι ένα τραϊνάκι, αυτή είναι μια μπάλα, αυτή είναι άλλη μπάλα και αυτό ένα καλαμάκι.

E: Πάρα πολύ ωραία. Σου κάνει κάτι εντύπωση στον πίνακα;

Π: Ναι. Είναι πολύ μεγάλη η γάτα.

E: Σου αρέσει κάτι;

Π: Μμμ, ναι. Η γάτα.

E: Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει;

Π: Μμμ, το τραίνο δεν μου αρέσει πολύ.

E: Γιατί;

Π: Γιατί δεν έχω ξαναδεί τραίνο που βγάζει... (δείχνει τον καπνό).

E: Καπνό;

Π: Ναι.

- E: Εντάξει. Και τι νομίζεις ότι γίνεται αυτή τη στιγμή στην εικόνα; Τι θα μπορούσε να γίνεται;
- Π: Να... Δεν την ξέρω αυτή την απάντηση.
- E: Τί θα μπορούσες να φανταστείς; Δεν υπάρχει σωστή και λάθος απάντηση. Μου είπες όσα βλέπεις στην εικόνα. Τι θα μπορούσε να γίνεται;
- Π: Ο μπαμπάς να αγκαλιάζει τα παιδιά.
- E: Πάρα πολύ ωραία. Και βλέπεις κάτι ίδιο να έχουν αυτά τα παιδάκια με εσένα;
- Π: Μμμ... Μόνο το χρώμα από το σώμα.
- E: Έχουν κάτι διαφορετικό από εσένα; Βλέπεις κάτι διαφορετικό να έχουν;
- Π: Μμμ... Εε... Ένα πράγμα.
- E: Πες μου.
- Π: Έχουν διαφορετικά ρούχα.
- E: Πολύ ωραία. Και για πες μου, θα ήθελες να γίνεις φίλος και να παίζεις με αυτά τα παιδάκια;
- Π: Μμμ... Ναι.
- E: Τί θα τους έλεγες να παίζετε;
- Π: Κυνηγητό.
- E: Θα καλούσες κάποιο παιδάκι στο σπίτι σου;
- Π: Ναι. Αυτό (δείχνει το αγοράκι).
- E: Γιατί; Μπορείς να σκεφτείς το λόγο;
- Π: Εε... Γιατί έχει πιο πολλά χρώματα... Το πράσινο... Αυτός (δείχνει το μωρό) έχει το κίτρινο πιο πολύ.
- E: Κατάλαβα. Και σου αρέσει πιο πολύ το πράσινο;
- Π: Ναι.
- E: Εντάξει. Και για πες μου, νιώθεις ότι τα παιδάκια που έχουν περισσότερα κιλά από εσένα είναι διαφορετικά;
- Π: Όχι.
- E: Θα μπορούσε να δώσεις και εδώ ένα τίτλο;
- Π: «Σκύλος».
- E: Εντάξει. Έλα να δούμε μία τρίτη εικόνα και να μου πεις πάλι τι βλέπεις;
- Π: Δύο αγόρια και δύο κορίτσια.
- E: Σου κάνει κάτι εντύπωση στον πίνακα;
- Π: Ναι. Ότι είναι αυτό εδώ το πράγμα που είναι πάνω το κορίτσι (δείχνει αναπηρικό καροτσάκι).

E: Ξέρεις τί είναι;

Π: Όχι.

E: Είναι ένα αναπηρικό καροτσάκι. Είναι ένα καροτσάκι για να μπορεί να κινείται το κορίτσι. Έχεις δει ποτέ σου;

Π: Ναι.

E: Υπάρχει κάτι που σου αρέσει στην εικόνα;

Π: Εε... όχι.

E: Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει;

Π: Ναι.

E: Πες μου τί δεν σου αρέσει.

Π: Εε έτσι όπως είναι οι φάτσες τους.

E: Ωραία, εντάξει! Και τί νομίζεις ότι γίνεται εδώ;

Π: Τρέχουν.

E: Και μετά τί μπορεί να γίνεται στη συνέχεια;

Π: Μπορεί να πέσουνε και να χτυπήσουνε.

E: Και για πες μου βλέπεις κάτι ίδιο να έχουν τα παιδάκια μεταξύ τους;

Π: Εεε... μόνο τα δύο κορίτσια.

E: Τί;

Π: Το ίδιο μαλλί.

E: Πολύ ωραία. Υπάρχει κάτι διαφορετικό που έχουν μεταξύ τους;

Π: Ναι. Αυτή έχει ροζ φούστα (κορίτσι που τρέχει) και αυτή έχει γκρι φόρμα (κορίτσι στο καρότσι).

E: Πολύ ωραία. Και δεν μου λες, με ποια παιδάκια θα ήθελες να γίνεις φίλος;

Π: Μμμ... Με αυτόν (δείχνει το αγόρι που σπρώχνει το καροτσάκι).

E: Γιατί θα ήθελες με αυτόν να γίνεις φίλος;

Π: Γιατί... Μ' αρέσει λίγο πιο πολύ.

E: Εντάξει! Πολύ ωραία. Και ποιο παιδάκι θα καλούσες στο σπίτι σου; Θα καλούσες κάποιον ή όχι;

Π: Όχι.

E: Εντάξει, γιατί;

Π: Γιατί δεν μου αρέσουν και πάρα πολύ.

E: Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει;

Π: Μμμ... Ναι. Ότι έχουν όλοι κλειστά μάτια.

E: Μάλιστα. Σε αυτόν τον πίνακα, τί τίτλο θα έδινες;

Π: «Πεταλούδα».

Ε: Εντάξει! Δεν μου λες νομίζεις ότι τα παιδάκια όπως αυτό εδώ το κοριτσάκι, που είναι σε αναπηρικό καροτσάκι είναι διαφορετικά;

Π: Όχι.

Ε: Εντάξει! Σε ευχαριστούμε πάρα πολύ!

Συνέντευξη 25:

E: Για πες μου, όλοι οι άνθρωποι είναι ίδιοι;

Π: Έχουν όμως, έχουν ίδιο σώμα.

E: Πώς είναι δηλαδή το σώμα τους;

Π: Κάποιου έχει τρίχες και κάποιου δεν έχει τρίχες.

E: Μάλιστα. Άρα έχουν κάποια πράγματα διαφορετικά. Τι άλλο διαφορετικό μπορεί να έχουν;

Π: Κάποιοι δεν έχουν βάψει τα νύχια τους και κάποιοι τα έχουν βάψει.

E: Πάρα πολύ ωραία. Κάτι άλλο διαφορετικό μπορεί να έχουν;

Π: Τα χρυσά μαλλιά είναι πιο σκούρα από το μαύρο. Το μαύρο είναι πιο σκούρο πάντως.

E: Βεβαίως. Και έχεις συναντήσει κάποιον άνθρωπο που είναι διαφορετικός;

Π: Να σου πω μια ιστορία που έζησα.

E: Για πες μου.

Π: Μια μέρα είχαμε πάει στην Κηφισιά και μόλις φεύγαμε, τι; Ακούω μια φωνή και ήταν η Φωφώ απ' το προνήπιο.

E: Μην μου πεις! Εσύ όμως στην ζωή σου έχεις γνωρίσει κάποιον που να είναι διαφορετικός;

Π: Ε ναι! Ο παππούς μου έχει τρίχες.

E: Πάρα πολύ ωραία. Θα έκανες φίλο σου ένα παιδάκι που να είναι διαφορετικό από εσένα;

Π: Εε, ένα κορίτσι! Επειδή έχουν πιο μακριά μαλλιά.

E: Μάλιστα. Και δεν μου λες, αν αυτό το παιδάκι είχε διαφορετικό χρώμα στο δέρμα θα το έκανες φίλο;

Π: Νομίζω έτσι και έτσι.

E: Αν ήταν πιο ψηλό από εσένα;

Π: Εμ, έτσι και έτσι.

E: Αν είχε διαφορετικό βάρος από εσένα;

Π: Ε πολύ φίλο!

E: Και αν του άρεσε να κάνει διαφορετικά πράγματα από εσένα;

Π: Έτσι και έτσι.

E: Πολύ ωραία. Για να δούμε μερικές εικόνες να μου πεις τί βλέπεις.

Π: Μία καρότσα και μία αλυσίδα.

- E: Κάτι άλλο βλέπεις;
- Π: Κάποιους άσπρους και κάποιους μαύρους.
- E: Πολύ ωραία. Υπάρχει κάτι που σου κάνει εντύπωση;
- Π: Ναι. Το γρασίδι.
- E: Τί σου κάνει εντύπωση στο γρασίδι;
- Π: Αυτό είναι λίγο μαύρο το γρασίδι και αυτό είναι πιο πράσινο (δείχνει διαφορετικές αποχρώσεις του γρασιδιού).
- E: Μάλιστα. Υπάρχει κάτι που σου αρέσει στην εικόνα;
- Π: Το αμάξι εκεί πίσω.
- E: Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει;
- Π: (δείχνει μαύρα παιδιά).
- E: Γιατί;
- Π: Δεν θέλω να έχουν διαφορετικό χρώμα στο κεφάλι και το σώμα.
- E: Γιατί;
- Π: Δεν θέλω.
- E: Τί νομίζεις ότι γίνεται αυτήν εδώ τη στιγμή;
- Π: Δεν ξέρω τι γίνεται εδώ.
- E: Τί μπορείς να φανταστείς;
- Π: Μπορώ να φανταστώ ότι θα είναι βράδυ.
- E: Και τί θα γίνεται;
- Π: Θα γίνεται πόλεμος.
- E: Ανάμεσα σε ποιους;
- Π: Σε αυτούς (δείχνει άσπρα παιδιά) και σε αυτούς (δείχνει μαύρα παιδιά).
- E: Για ποιο λόγο θα γίνεται πόλεμος, για πες μου. Για ποιο λόγο θα πολεμάνε.
- Π: Επειδή θα έρθουν οι Τούρκοι να τους πάρουν τη χώρα.
- E: Μάλιστα. Και θα είναι στην ίδια ομάδα όλα τα παιδιά; Θα πολεμάνε μαζί;
- Π: Όχι. Κάποιοι θα είναι από κει και κάποιοι από κει.
- E: Ποιοι θα είναι από κει και ποιοι από εδώ;
- Π: Από κει θα είναι αυτοί (δείχνει άσπρα παιδιά) και από κει θα είναι αυτοί (δείχνει μαύρα παιδιά).
- E: Μάλιστα, πολύ ωραία. Και για πες μου, θα έδινες ένα όνομα σε αυτήν την εικόνα;
- Π: Ε όχι.
- E: Βλέπεις κάτι ίδιο να έχουν αυτά τα παιδιά μεταξύ τους;
- Π: Ναι, αυτοί είναι άσπροι και αυτοί είναι μαύροι.

- E: Αυτό είναι κάτι ίδιο ή κάτι διαφορετικό;
- Π: Κάτι διαφορετικό.
- E: Κάτι ίδιο έχουν;
- Π: Όχι.
- E: Και με ποια παιδάκια θα ήθελες να γίνεις φίλος;
- Π: Με αυτά (δείχνει τα άσπρα παιδιά).
- E: Γιατί;
- Π: Επειδή δεν μου αρέσει το μαύρο.
- E: Μάλιστα. Και ποια παιδάκια θα ήθελες να καλέσεις στα γενέθλιά σου;
- Π: Όλα τα παιδάκια απ' το προνήπιο.
- E: Απ' αυτή την εικόνα θα ήθελες κάποιος;
- Π: (δείχνει άσπρα παιδιά).
- E: Γιατί; Τι σου αρέσει;
- Π: Μου αρέσει που έχουν.... Μου αρέσει το άσπρο χρώμα.
- E: Εντάξει. Πιστεύεις ότι τα παιδάκια που έχουν άλλο χρώμα όπως αυτά εδώ είναι διαφορετικά;
- Π: Ναι!
- E: Πού διαφέρουν;
- Π: Επειδή το μαύρο είναι πιο σκούρο από το άσπρο.
- E: Εκτός από το χρώμα έχουν κάτι άλλο διαφορετικό;
- Π: Διαφορετικά ρούχα. Αυτός έχει μπλε, αυτός έχει ροζ.
- E: Πάρα πολύ ωραία. Για να δούμε άλλη μία εικόνα. Εδώ τι βλέπεις;
- Π: Βλέπω μία γάτα και ένα τραίνο. Βζζζζ...
- E: Σου κάνει κάτι εντύπωση σε αυτή την εικόνα;
- Π: Ναι. Η γάτα είναι διαφορετική από αυτά εδώ (δείχνει τους ανθρώπους).
- E: Τί διαφορετικό έχει;
- Π: Επειδή έχει νύχια και οι άνθρωποι έχουν πιο απαλά νύχια.
- E: Σου αρέσει κάτι στην εικόνα;
- Π: Μ' αρέσει το τραινάκι.
- E: Υπάρχει κάτι που δεν σου αρέσει;
- Π: Όλη αυτή η οικογένεια.
- E: Γιατί δεν σου αρέσει;
- Π: Δεν θέλω.
- E: Γιατί;

- Π: Δεν θέλω να τους δω άλλο.
- Ε: Δεν μπορείς να μου πεις τί νομίζεις ότι γίνεται εκεί;
- Π: Όχι.
- Ε: Πες μου λίγο για τα παιδάκια. Έχουν κάτι ίδιο με εσένα;
- Π: Τίποτα ίδιο.
- Ε: Έχουν κάτι διαφορετικό;
- Π: Ναι, αυτά έχουν πράσινο άσπρα, αυτή καφέ εγώ άσπρα, αυτός κίτρινο εγώ άσπρο (δείχνει τα χρώματα των ρούχων).
- Ε: Και για πες μου, θα καλούσες αυτά τα παιδάκια σπίτι σου να παίζετε;
- Π: Όχι. Μόνο τη γάτα.
- Ε: Γιατί όχι τα παιδάκια. Τί δεν σου αρέσει;
- Π: Δεν θέλω να τους καλέσω.
- Ε: Και για πες μου, τα παιδάκια που έχουν παραπάνω κιλά, νομίζεις ότι είναι διαφορετικά;
- Π: Ναι.
- Ε: Τί διαφορετικό έχουν;
- Π: Δεν ξέρω.
- Ε: Στην τρίτη εικόνα τί βλέπεις;
- Π: Αυτή είναι η πιο δύσκολη εικόνα που έχει δει.
- Ε: Τί βλέπεις όμως;
- Π: Βλέπω ένα πράσινο.
- Ε: Τί είναι αυτό το πράσινο;
- Π: Είναι μία λίμνη με κροκόδειλους.
- Ε: Και τί σου κάνει εντύπωση;
- Π: Μάλλον, είναι μία γλοιώδης λάσπη.
- Ε: Υπάρχει κάτι που σου αρέσει στην εικόνα;
- Π: Τίποτα.
- Ε: Τί δεν σου αρέσει;
- Π: Όλο αυτό, δεν μ' αρέσει.
- Ε: Τί μπορεί να γίνεται εδώ; Μπορείς να μου πεις τί φαντάζεσαι ότι γίνεται;
- Π: Γίνεται πλημμύρα από ζελέ.
- Ε: Μάλιστα. Και τί ίδιο βλέπεις ανάμεσα σε αυτά τα παιδάκια.
- Π: Δεν θέλω να το δω άλλο.
- Ε: Δεν μπορείς να μου απαντήσεις δύο ακόμα ερωτήσεις;

Π: Όχι.

Ε: Μία;

Π: Ναι.

Ε: Ποια παιδάκια θα καλούσες στο σπίτι σου;

Π: Αυτά τα δύο (δείχνει παιδιά που τρέχουν).

Ε: Γιατί;

Π: Επειδή μου αρέσουν τα χρώματά τους.

Ε: Και αυτά τα δύο; Τί δεν σ' αρέσει;

Π: Επειδή έχουν διαφορετικό χρώμα.

Ε: Τί χρώμα έχουν;

Π: Αυτά τα παιδάκια δεν έχουν καρότσι αλλά αυτά έχουν.

Ε: Και σου αρέσει να έχουν καρότσι ή όχι;

Π: Ναι, αλλά θα τους καλούσα όλους από αυτή την εικόνα.

Ε: Και αυτά τα παιδάκια που έχουν καρότσι είναι διαφορετικά από εσένα;

Π: Ναι.

Ε: Τί διαφορετικό έχουν;

Π: Φωνάζουνε, γρατζουνάνε και πετάνε κάτω πράγματα γυάλινα.

Ε: Ποιοι το κάνουν αυτό;

Π: Αυτοί οι δύο (δείχνει παιδί που σπρώχνει το καρότσι και το κορίτσι στο καρότσι).

Δεν θέλω να δω άλλο αυτό.

Ε: Εντάξει. Ευχαριστώ πολύ!

ΤΕΛΟΣ ΑΠΟΜΑΓΝΗΤΟΦΩΝΗΣΕΩΝ